

Document de treball **FUNDACIÓ JAUME BOFILL**

Crisi, descens social i xarxes de confiança

Anàlisi longitudinal del PaD (2008-2012)

Xavier Martínez-Celorrío

(Professor de Sociologia i investigador del CRIT-Universitat de Barcelona)

Antoni Marín Saldo

(Sociòleg i investigador del CRIT-Universitat de Barcelona)

JULIOL DE 2016

FUNDACIÓ
JAUME
BOFILL

eduCaixa
Obra Social "la Caixa"

Les publicacions de la Fundació Jaume Bofill
estan disponibles per a descàrrega al web
www.fbofill.cat

Primera edició: juliol de 2016
© Fundació Jaume Bofill, 2016
Provença, 324
08037 Barcelona
fbofill@fbofill.cat
<http://www.fbofill.cat>

Aquesta obra està subjecta a la
licència Creative Commons de
**Reconeixement-NoComercial-
SenseObraDerivada (by-nc-nd)**. Es
permet la reproducció, distribució i
comunicació pública de l'obra sempre
que se'n reconegui l'autoria. No es
permet l'ús comercial de l'obra ni la
generació d'obres derivades.

Autoria: Xavier Martínez-Celorio, Antoni Marín Saldo
Coordinació de continguts: Laura Morató i Vázquez
Coordinació editorial: Anna Sadurní
Edició: Fundació Jaume Bofill - Àtona Víctor Igual, SL
Disseny: Amador Garrell
Maquetació: Àtona Víctor Igual, SL
Fotografia de la coberta: Lluís Salvadó
ISBN: 978-84-945263-6-7

Índex

Introducció	4
1. Context i evolució de la gran recessió (2008-2015)	7
1.1. Primera fase: esclat de la crisi i gran depressió (2008-2011)	7
1.2. Segona fase: austeritat i gran recessió (finals 2011- inicis 2014)	9
1.3. Tercera fase: feble recuperació i grans desigualtats (des del 2014)	11
2. Impacte de la crisi en l'ascensor social	18
2.1. Impacte de la crisi en l'ascensor social inter-generacional	18
2.2. Impacte de la crisi en les trajectòries vitals	25
3. El descensor social provocat per la crisi	31
3.1. La mobilitat descendent de la renda familiar	31
3.2. Un 30% dels catalans estan patint descens vulnerable	38
4. Ascens social i de renda enmig de la crisi	45
4.1. Un 12% de catalans amb trajectòries d'ascens social	45
4.2. El talent acadèmic com a jerarquia de l'ascens social	51
5. Confiança, xarxes familiars i ajut mutu	58
5.1. Confiança, xarxes socials i desigualtat	58
5.2. Crisi, vulnerabilitat i xarxes de suport	66
6. Amics com jo: homofília i distància social en les amistats	71
6.1. El meu amic principal és de la meva condició social?	71
6.2. Homofília entre amics: grau de tancament i mixtura social	76
Conclusions	82
Bibliografia	90

Introducció

Al 2012, els adults entre 25 i 64 anys representaven el 92% de tota la població activa catalana, sumant 4.281.000 individus. En aquesta recerca encarregada per la Fundació Jaume Bofill hem descobert que el 30% de tots ells han estat desclassats per la crisi entre 2008-2012 patint un descens vulnerable que abasta 1.327.000 ciutadans. Són xifres descomunals que posen en evidència l'onada expansiva de destrucció i desposseïció que ha generat la crisi que encara patim.

En èpoques de creixement econòmic on ha imperat l'ascensor social com a escala cap a millors condicions de vida, el fet d'ocupar una classe social inferior a la classe familiar de procedència, sovint, s'ha viscut com a un fracàs personal i culpabilitzador. Sobre tot, passa quan una persona queda desclassada al llarg de la trajectòria vital ocupant una categoria professional inferior a la que tenia uns anys enrere. En una conjuntura d'alt creixement i en una societat fluida on l'origen social condiona però no determina les oportunitats, el descens professional i d'estatus és sinònim d'incapacitat personal i d'insuficiència d'habilitats. Fins i tot, als que han descendit se'ls hi adjudica l'etiqueta negativa de *perdedors*, dificultant encara més les opcions de sortir del pou on s'han desclassat.

En canvi, quan una gran recessió destrueix llocs de treball, dispara l'atur massiu i devalua els salaris dels qui treballen, el descens social deixa de ser minoritari i auto-culpabilitzador i dona pas a una major conscienciació i politització compartida, obrint espais i fronts de conflictivitat social (Macionis i Plummer, 2001). No obstant això, la sociologia de la mobilitat descendent ha estat molt escassa i marginada en els cercles acadèmics (Cachón, 1989) malgrat els episodis de crisis cícliques viscudes en els darrers trenta anys. Ha estat la sociologia francesa la que ha recuperat l'interès pel descens social arran l'extensió d'una por col·lectiva al desclassament com a risc i amenaça de la seguretat adquirida i dels estatus guanyats que es pensaven sòlids i estables abans de la globalització. Un benestar que havia permès portar estils de vida de classe mitjana o de classe obrera propietària i que ara es veuen perillar (Chauvel, 2006; Peugny, 2009; Maurin, 2009).

El descens social és el flux de mobilitat que ara predomina, com a devaluació o pèrdua de benestar, substituint l'anterior flux d'ascensor social que tan útil va ser per legitimar no sols el mateix sistema econòmic sinó el mateix sistema democràtic que tenim. Per això, cal encarar la dura i crua realitat del descens social que pot acabar arrelant com a nou eix estructurat de present i de futur, obrint una nova fase de conflictivitat distributiva que redefinirà els mapes electorals, polítics i institucionals.

La recerca que hem fet a partir de les dades del PaD analitza les trajectòries de classe, renda i estatus entre 2008-2012 a partir d'una mostra longitudinal que ha resseguit als mateixos individus (1.530 enquestats) al llarg d'aquest període. Cal destacar que l'anàlisi longitudinal genera uns resultats que contrasten força amb els estudis transversals o de foto fixa, centrats en un any determinat. Per exemple, els estudis longitudinals de la pobresa han descobert que entre 1994-2001, el 44 % de les llars a Espanya ha estat pobre al menys durant un any en aquell període (Bárcena, 2004). Aquesta dada dinàmica duplicava la taxa de pobresa (20%) mesurada anualment en aquell període de creixement econòmic. L'enfocament longitudinal posa de relleu un gran

flux d'entrades i sortides de la pobresa així com els desiguals temps de permanència, dos dimensions que queden amagades amb els tradicionals enfocaments transversals o de foto fixa que són els preponderants.

El major valor del PaD és la possibilitat de realitzar anàlisis longitudinals per entendre i explicar els grans canvis i continuïtats que registra l'estructura de les desigualtats en el temps. A més ha estat la única enquesta-panel que ha existit a Espanya entre 2001-2012, enquestant cada any a 2.000 llars catalanes. La darrera onada del PaD és la del 2012 quan la Fundació Bofill va haver de congelar-ho pel seu cost econòmic sense que cap institució pública n'hagi assumit la seva continuïtat.

En la present recerca hem escollit l'any 2008 com a darrer any del llarg cicle interromput de 13 anys de creixement des del 1995. És l'any pre-crisi que perfila una estructura professional i de renda que queda devaluada amb l'esclat més dramàtic del *crash* de 2009 i continua empitjorant fins el 2012, darrer any d'enquesta del PaD.

Ja vam analitzar el primer impacte de la crisi amb la recerca longitudinal del PaD entre 2003-2009 que vam publicar en el llibre *Crisi, trajectòries socials i desigualtats* (Fundació Bofill, 2012). Vam mesurar la mobilitat de classe i la mobilitat d'ingressos en clau longitudinal. En segon lloc vam identificar les probabilitats d'ascens de trajectòria i el risc de descens i de vulnerabilitat social, comprovant si l'origen social (O) i el nivell educatiu (e) són factors determinants o no, aplicant-hi una anàlisi de regressió logit i multilogit. El resultat va ser conclouent: els orígens socials no determinen la major o menor propensió a caure en trajectòries de vulnerabilitat que són determinades pel nivell educatiu individual (inferior a FP superior), pel fet de ser dona i pel fet de tenir més de 49 anys.

També vam analitzar anteriorment el PaD per capturar i mesurar l'ascensor social català en perspectiva inter-generacional i vam publicar el llibre *Educació i mobilitat social a Catalunya* (Fundació Bofill, 2010 i 2011). Vam analitzar la mobilitat social entre pares i fills abastant el període 1955- 2005, així com la desigualtat d'oportunitats educatives per classes socials pel període 1962-2005. Alhora, vam actualitzar les dades de mobilitat inter-generacional fins el 2009 en un volum annex. Vam analitzar, doncs, dos pilars estructurals sobre els quals s'assenta la societat catalana i que ens van permetre avaluar el seu model de justícia i cohesió social sobre bases empíriques fins aleshores poc tractades i conegudes. Per exemple vam poder demostrar que gràcies a l'educació, es va reduir un 33% la rigidesa classista de la societat catalana entre 1985-2005. Per tant, vam capturar la funció igualadora de la inversió educativa però també vam poder confirmar que l'educació s'ha acabat instaurant com el principal criteri de divisió i estratificació social, desplaçant i fent minvant la determinació dels orígens socials. Per això, afirmàvem que la societat catalana funcionava sota una pauta meritocràtica d'ascens i descens social però que, alhora, resultava una pauta exclusora per a les famílies pobres, fent palès el dèficit d'inclusió i d'equitat que calia ser compensat amb major inversió social. Tot això, abans de la crisi. Ara, amb aquest llibre, analitzem el descensor social que la crisi ha generat i que pot quedar-se un munt de temps entre nosaltres.

Començarem fent una contextualització descriptiva i ordenada dels anys de la gran recessió fins l'actualitat (2008-2015), diferenciant tres etapes. El segon capítol analitza l'impacte de la crisi en l'ascensor social inter-generacional (pares-fills) i en les trajectòries intra-generacionals entre 2008-2012. El tercer capítol estudia amb més deteniment les trajectòries de descens i desclassament. El quart capítol es centra en les trajectòries d'ascens enmig de la crisi on hem afegit un focus fet a partir de les notes de selectivitat dels adults i la seva relació amb la mobilitat de trajectòria.

El cinquè capítol analitza les xarxes familiars, d'amistat i de confiança per copsar com s'activen enmig de la crisi i quins grups socials en fan més ús. El capítol sisè està centrat en l'anàlisi de l'homofília o la inclinació a tenir com a amic principal a persones molt semblants a nosaltres. Suposa un indicador directe que ens permet mesurar fins quin punt les nostres relacions d'amistat tendeixen o no al mestissatge i la mixtura social.

En aquesta nova recerca, els lectors hi trobaran un munt de dades i evidències, algunes d'elles contra-intuïtives, sobre els processos de desclassament i de descens vulnerable patits amb la crisi. Alguns dels descobriments fets ens obren noves línies de recerca que, esperem, poder donar continuïtat en el futur malgrat les dificultats que els científics socials tenim a Catalunya i a Espanya per fer ciència ben finançada. Esperem també que el PaD sigui recuperat com a un instrument o infraestructura científica del tot necessària per conèixer millor com som i què en fa l'estructura social de les nostres vides.

1. Context i evolució de la gran recessió (2008-2015)

La gran recessió econòmica que va esclatar el 2008 i el seu continu agreujament fins al 2014 ha tingut greus conseqüències en forma d'atur, empobriment i retallades de la despesa pública. Les polítiques d'austeritat, la devaluació salarial i la reforma laboral que s'han ofert com a *reformes estructurals* no són capaces d'impulsar de nou un creixement vigorós ni tampoc reparar els estralls d'una recessió tan llarga i impactant (Blyth, 2014). Al contrari, han generat tanta desigualtat social i d'ingressos que curtcircuiten la possibilitat d'absorbir els milions d'aturats i de recuperar la demanda i el consum intern. La sortida de la recessió al darrer trimestre de 2014 ha reanimant un feble creixement econòmic ple d'incerteses que dona pas a nova etapa de post-crisi que ens ha canviat la vida i les perspectives de futur.

En aquest capítol presentem una contextualització de l'evolució temporal de la crisi que resumim en tres etapes. Una primera de depressió i primer impacte dramàtic, una segona etapa regida pel dogma de l'austeritat i les retallades de despesa pública i una tercera etapa de post-crisi que ens deixa un pòsit d'alta desigualtat i desconfiança en el immediat futur.

1.1. Primera fase: esclat de la crisi i gran depressió (2008-2011)

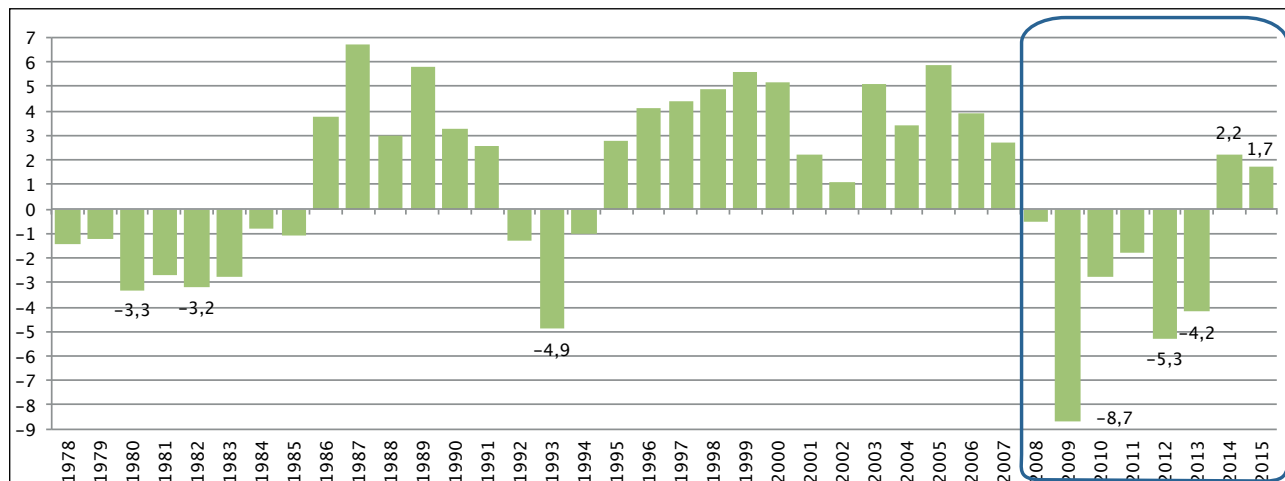
El llarg cicle de creixement que es desenvolupa entre 1995-2007 es va desaccelerant durant tot l'any 2008. El primer trimestre del 2008 comença amb una taxa d'atur del 7,6% i, en acabar aquell any, ja arriba al 11,8%. És el moment en que esclata la crisi dels bancs americans afectats pels actius tòxics que contagia els mercats financers globals fent esclatar la bombolla immobiliària a Espanya. Es deixava en evidència les vulnerabilitats estructurals del model productiu espanyol basat en la construcció, el turisme i el consum a baix interès. Al gràfic 1 podem llegir la sèrie històrica de creació i destrucció d'ocupació a Catalunya des del 1978. Ni en els pitjors anys de les crisis o recessions recents s'ha batut el rècord de la destrucció d'un 8,7% del volum total d'ocupació en un sol any tal i com va passar al 2009. Va ser un sotrac de dimensions catastròfiques que encara perdura.

La segona meitat del 2008 marca la inflexió negativa i l'any 2009 suposa el sotrac amb una caiguda en picat de l'ocupació que és va moderant al llarg del 2010 i 2011. Però a finals de 2011, s'agreuja la recessió i creix la destrucció d'ocupació durant tot el 2012 (-5,3%) i el 2013 (-4,2%). És al 2014 quan comença a remuntar la creació d'ocupació amb un 2,2% respecte l'any anterior però mantenint-se una taxa d'atur del 20%. Al 2015 es manté la tímida recuperació de l'ocupació sense remuntar el clima de confiança i d'optimisme com veurem més endavant.

En set anys (2008-2014) s'ha destruït un 21% dels llocs de treball que existien abans de la crisi. En concret, s'ha perdut tota l'ocupació creada en el període 2003-2007. La taxa d'atur a Catalunya al primer trimestre de 2015 es manté al 20% i al segon trimestre és del 19,1% (726.000 persones). Recordem que l'EPA (enquesta de població activa) considera ocupada aquella persona que la setmana anterior a l'enquesta ha treballat de forma retribuïda al menys 1 hora.

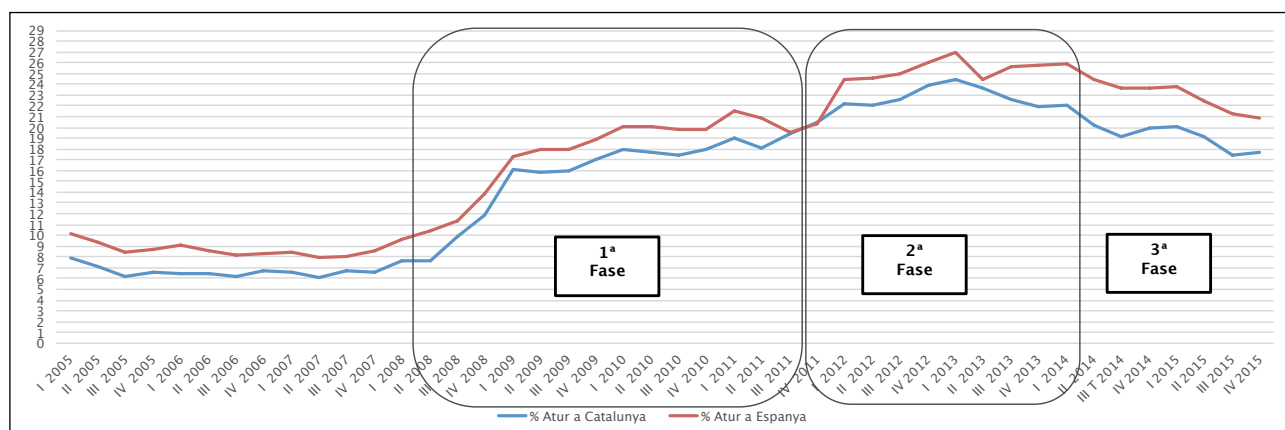
Gràfic 1. Creació i destrucció d'ocupació (1978-2015)

(canvi relatiu interanual en %)

Font: Elaboració pròpia a partir d'Oliver i EPA (INE, diversos anys)

Gràfic 2. Evolució de la taxa d'atur (%) i temporalització de la crisi

Font: Elaboració pròpia a partir de l'EPA (INE)

Si seguim el comportament de la taxa d'atur com a un reactiu automàtic de la conjuntura dels mercats i de les polítiques aplicades en cada moment, podem distingir tres fases de desenvolupament de la crisi. La primera fase s'allarga 14 trimestres entre 2008-2011. La segona fase és de 10 trimestres entre 2011 i 2014. I la tercera fase suma 7 trimestres de feble recuperació.

La *primera fase* es desenvolupa des de la segona meitat del 2008 fins l'estiu del 2011. En un primer moment, el govern Zapatero respondrà amb polítiques keynesianes d'inversió pública (sota el conegut com a *Plan E*). Tot l'any 2009 i primera meitat del 2010 és un període de destrucció d'ocupació i d'enfonsament del PIB. Al gener de 2010 el dèficit públic a Espanya es dispara fins el 11,4%, tot i que es recupera un creixement feble del PIB (0,6% al tercer trimestre del 2010). Van ser uns *brots verds* que no van durar gaire donat que en la primavera de 2010 canvia radicalment el context macro-polític.

Al maig del 2010, la *troika* aprova el primer rescat de Grècia i el govern Zapatero capgira i renuncia a les seves polítiques keynesianes, congelant pensions i salaris públics i retallant la despesa pública en 15.000 milions d'euros. A la tardor, s'aprova una primera reforma laboral que té com a resposta la vaga general dels sindicats. Al maig del 2011 esclata el moviment 15-M com a protesta que fa famós l'eslògan «no ens representem» contra la classe política. Aquest esclat d'indignació no va ser obstacle perquè a l'agost de 2011, PSOE i PP pactessin la reforma exprés de la Constitució Espanyola per tal de constitucionalitzar el límit de dèficit públic donant prioritat absoluta al pagament del deute públic.

En aquesta primera fase (2008-2011) es van destruir 544.000 llocs de treball a Catalunya de totes les categories laborals, exceptuant-ne la dels professionals i tècnics superiors que van augmentar en 51.000 efectius. Entre 2009 i 2011 es van destruir tots els llocs de treball creats en el trienni 2005-2008 (334.000 ocupacions) i alhora van desaparèixer uns altres 210.000 llocs de treball ja existents abans del 2005.

La classe obrera ha estat la més sacrificada per la crisi i l'atur

El conjunt de la classe obrera, qualificada i poc qualificada, és la més castigada al representar el 55% del total de llocs de treball destruïts quan sumaven el 42% dels llocs creats en el període de bonança (2005-2008). La duresa de l'impacte de la crisi en la classe obrera es fa més evident si analitzem el comportament dels sectors productius. El sector de la construcció va perdre fins el 2011, 214.000 empleats (el 47% dels existents als inicis del 2008). La indústria va perdre 224.000 efectius (el 28% dels que tenia abans de la crisi). Els serveis tradicionals no quinaris han perdut 133.000 efectius (el 13%) des del tercer trimestre del 2008 (el seu punt màxim d'ocupació) fins el darrer trimestre del 2011. El gruix de la classe obrera repartida en aquests tres sectors ha estat, doncs, el més perjudicat.

1.2. Segona fase: austeritat i gran recessió (finals 2011- inicis 2014)

La segona fase arrenca a partir del quart trimestre del 2011 quan l'atur repunta a Catalunya fins el 20,5% i va en augment arribant a un màxim del 24,4% al primer trimestre de 2013. Aquesta fase s'acaba a inicis del 2014, amb una taxa d'atur del 22% que declinarà de forma suau donant lloc a la tercera fase en la qual ens trobem. En aquesta segona fase és quan s'hi noten els efectes més virulents de les polítiques d'austeritat, restricció del crèdit i retracció de la demanda interna.

En novembre de 2011, es forma nou govern presidit per Mariano Rajoy que sol·licita el rescat bancari a l'Eurogrup fins a un màxim de 100.000 milions d'euros. Al febrer de 2012, el govern del PP aprova una nova reforma laboral que va ser contestada per una nova vaga general el 29 de març. També al març de 2012 es signa el *Tractat d'Estabilitat i Coordinació de la Unió Econòmica i Monetària* que reforça i endureix les mesures de limitació del deute i el dèficit públic. Al juliol del 2012, després que la prima de risc espanyola arribés al màxim històric de 637 punts per l'especulació dels mercats, el BCE decideix protegir l'euro calmant els mercats. Des de l'estiu del 2012, en que va arribar al seu màxim, la prima de risc o el risc sobirà espanyol s'ha anat reduint-se fins els 123 punts en la primavera de 2015.

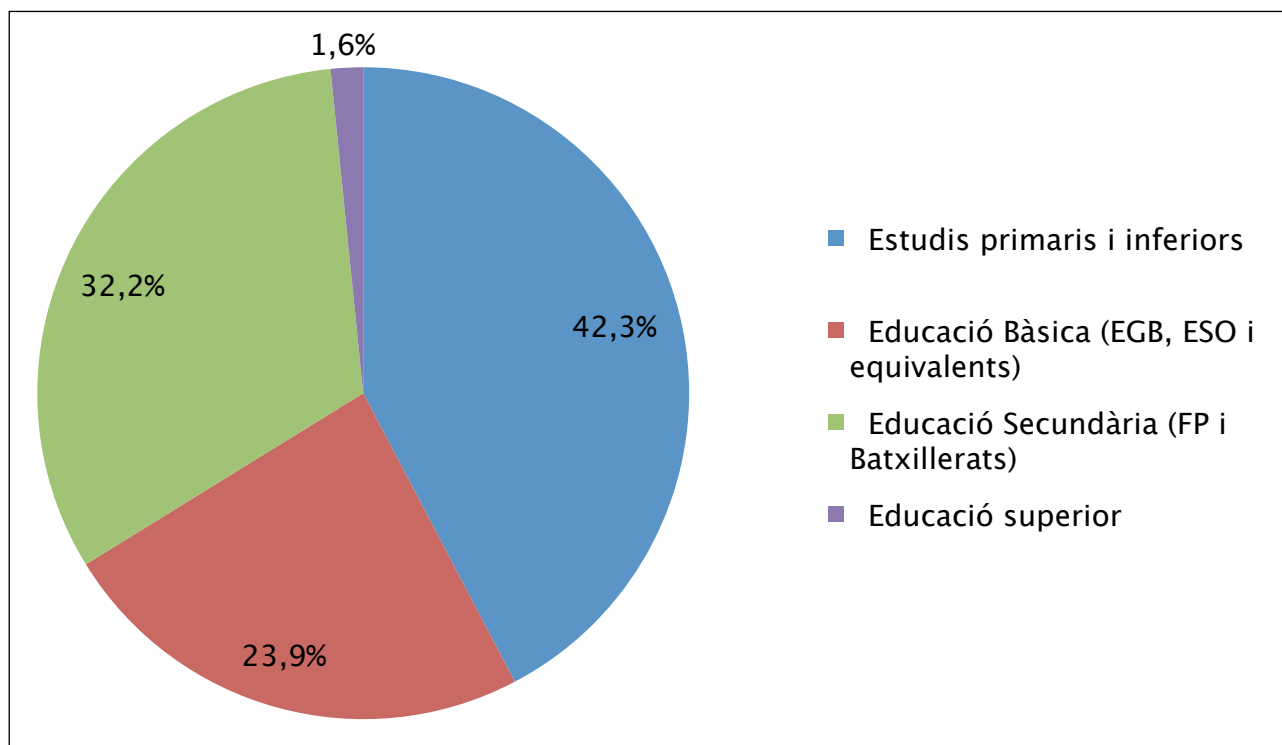
En abril de 2013, l'atur arriba a Espanya al 27% i a Catalunya al 24,4%, marcant una fita històrica que supera l'anterior pitjor registre durant la crisi 1991-93 en que s'hi va arribar a una taxa d'atur del 24% a Espanya. Al setembre de 2013, el govern central aprova la reforma de les pensions que deixaran de ser revaloritzades amb la inflació. A la tardor de 2013, Càritas (2013) denuncia que la pobresa extrema (menys de 307€ al mes) afecta a tres milions d'espanyols. El 58% dels aturats són de llarga durada (3,5 milions en atur més d'un any) i el 35% són de molt llarga durada (2 milions en atur durant més de 2 anys). Al novembre de 2013, l'Eurogrup finalit-

za el rescat de la banca espanyola que ha estat de 41.300 milions d'ajudes europees. Un cost assumit per les arques públiques que ha derivat en un major endeutament públic i una retallada de 20.000 milions de despesa en educació, sanitat, serveis socials, ciència i altres pilars del benestar.

Des de l'inici de la crisi fins a meitat del 2013 es van destruir a Catalunya un total de 773.400 llocs de treball. El gràfic 3 ens permet visualitzar la distribució educativa de l'ocupació destruïda que engloba tant la primera com la segona entre 2008 i 2013. Tan sols l'1,6% de l'ocupació destruïda per la recessió correspon a treballadors amb educació terciària i superior. En canvi, el 66,2% de tots els llocs destruïts corresponen a persones amb un nivell d'estudis que no van més enllà d'un nivell bàsic d'ESO o d'EGB. Aquest gran gruix es subdivideix entre quasi un 2% d'analfabets, un 40% de treballadors amb estudis primaris inacabats i quasi un 24% amb estudis bàsics d'ESO o d'EGB.

Gràfic 3.

Distribució de l'ocupació destruïda per nivells educatius a Catalunya: 2008-2013 (en %)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'EPA (INE)

Per tant, els més damnificats són els nivells educatius més baixos. en coherència amb el model de creació massiva d'ocupació de baix nivell de qualificació en sectors molt intensius en mà d'obra. Si analitzem la diferència relativa entre el volum d'ocupació al 2008 respecte al primer trimestre del 2013:

- Els analfabets pateixen una pèrdua del 62% dels llocs de treball que ocupaven al 2008 (22.000 efectius).
- La reducció relativa dels llocs de treball ocupats amb estudis primaris al 2008 és del 51% (-313.900 treballadors).
- Les persones amb nivells d'educació bàsica d'ESO-EGB registren una pèrdua del 21% (-185.000 efectius).

- Els titulats en secundària (FP1-Batxillerats-COU) han patit una pèrdua relativa del 28% de l'ocupació fins el 2013 (-248.000).
- Finalment, els qui menys han perdut ocupació són els titulats en educació terciària (FP Superior i universitaris) que tan sols reculen un 1% sobre l'estoc d'ocupats al 2008 (1.145.000).

1.3. Tercera fase: feble recuperació i grans desigualtats (des del 2014)

La tercera fase es caracteritza per la sortida de la gran recessió des del segon trimestre de 2014 quan es comença a crear ocupació neta de nou. La taxa anual del PIB a Espanya comença a ser positiva durant tot l'any 2014 i al primer trimestre del 2015 és del 2,6%. És una fase de recuperació plena d'incertesa i decepció per unes polítiques d'austeritat que han estancat l'economia europea sense haver-la reactivat, tal i com van prometre. Al juny de 2014, el Banc Central Europeu anuncia un pla per lluitar contra el risc de deflació i al setembre, baixen els tipus d'interès fins el 0,05%.

Donat que les mesures d'austeritat no donen els seus fruits, en abril de 2015 l'Eurogrup demana a Espanya una tercera reforma laboral per reduir l'atur i la dualitat del mercat de treball, entre d'altres objectius. Són les recomanacions de la tercera visita de control a Espanya que fan els inspectors europeus com a contrapartida al rescat financer de 41.300 milions d'ajudes europees. Fins el març de 2015, el govern d'Espanya havia retornat una part petita del paquet d'ajudes però deixa encara pendants de retornar 38.500 milions d'euros. Un dels efectes del sanejament del sector financer és el creixement del deute públic espanyol fins quasi el 100% del PIB a finals de 2014. Cal recordar que al 2008 el volum del deute públic era del 40%. Amb un volum tan descomunal de deute públic, els interessos a pagar cada any són de 35.000 milions al 2015, convertint-se en la segona partida més costosa per l'Estat.

Al tercer trimestre de 2014 (juliol-agost-setembre) la taxa d'atur baixa a Catalunya fins el 19,1% i a Espanya al 23,7%. Però la tendència s'ha mantingut estable al llarg del 2015 sense una reducció significativa de l'atur malgrat que el creixement del PIB al 2014 va ser del 1,2%. En març de 2015, la Comissió Europea aprova l'anomenat *Pla Juncker* que pretén estimular la inversió privada fins els 315.000 milions d'euros a partir d'un fons públic garantit pels Estats. No es tracta de despesa pública directa sinó d'un mecanisme d'atracció de grans inversions privades en infraestructures estratègiques d'energia, transport i banda ampla. De fet, la inversió pública directa de la Comissió Europea entre 2008-2013 s'ha reduït un 20% i la conseqüència ha estat l'actual situació d'estancament.

Economistes com Stiglitz, Krugman i Piketty han denunciat les polítiques d'austeritat com a un error, del tot innecessàries i injustes, que tenen molt d'ideologia dogmàtica i poc d'eficiència. Cal recordar que els Estats Units no van seguir les polítiques d'austeritat que Europa ha aplicat amb rígida disciplina sobre els països perifèrics enfonsant encara més les seves economies (Portugal, Irlanda, Itàlia, Grècia i Espanya). Entre 2007 i 2013, el PIB ha crescut un 5,6% als Estats Units i ha baixat un 6% a Espanya i un 8,6% a Itàlia. Alemanya ha estat una clara beneficiària de les polítiques d'austeritat que ha imposat a la resta, augmentant el seu PIB un 4,2% en el mateix període. Per tant, les polítiques d'austeritat han refermat el poder econòmic d'Alemanya envers els països perifèrics que han metabolitzat una ràpida devaluació salarial i social.

Determinats cercles d'influència econòmica i *think-tanks* comencen a estendre un discurs normalitzador d'una nova *era de l'austeritat*, en tant que nova etapa de sacrificis i de lent creixement econòmic dual basat en les exportacions i els baixos costos laborals. Una *era de l'austeritat* que no necessita recuperar gran part de la demanda interna per tornar a fer funcionar les economies europees, tot mantenint altes taxes d'atur. Aquest és un discurs que tracta de natu-

ralitzar la dualització social i l'augment de les desigualtats com a una conseqüència estructural difícilment reversible.

La dualització social no són només cicatrius que deixarà la crisi. És un nou model d'estratificació i de desigualtat que consolida un descens social massiu. La major novetat que ens deixa la gran recessió com a herència és el descens d'una gran capa de l'anterior classe mitjana que ara queda agregada i fusionada amb les classes obreres en una nova classe popular mixta i diversa. És a dir, assistim a un procés de concentració més densa i cap baix d'un gran conglomerat de noves classes populars on les classes mitjanes empobrides, els aturats de llarga durada, el precariat juvenil i les classes obreres comparteixen una mateixa consciència de devaluació i desposseïció.

Davant d'aquest nou escenari, certs autors comencen a utilitzar un nou indicador per mesurar la desigualtat: l'índex Palma (% d'ingressos del 10% més ric sobre el 40% més pobre). És un indicador que visualitza la pauta de desigualtat millor que l'índex Gini i que està oficialitzat per part de l'Agenda de Desenvolupament Sostenible de l'ONU, acordant l'objectiu per l'any 2030 que el 40% de la població tingui tanta o més renda com el 10% superior.

Taula 1.
Tendència d'augment de la desigualtat segons l'índex Palma

	% EN EL TOTAL D'INGRESSOS 2012		ÍNDEX PALMA (10% MÉS RIC/40% MÉS POBRE)			% VARIACIÓ 2007-2012
	10% superior: classe acomodada	40% inferior: classes populars	2007	2010	2012	
Estats Units	30,2%	15,4%	1,65	1,66	1,96	+18%
Gran Bretanya	24,6%	19,8%	1,37	1,37	1,24	-9%
Espanya	25,9%	17,7%	1,10	1,27	1,46	+33%
Suècia	21,5%	23,0%	0,89	0,94	0,93	+4%

Font: Cingano, F. (2014) i Banc Mundial (2015)

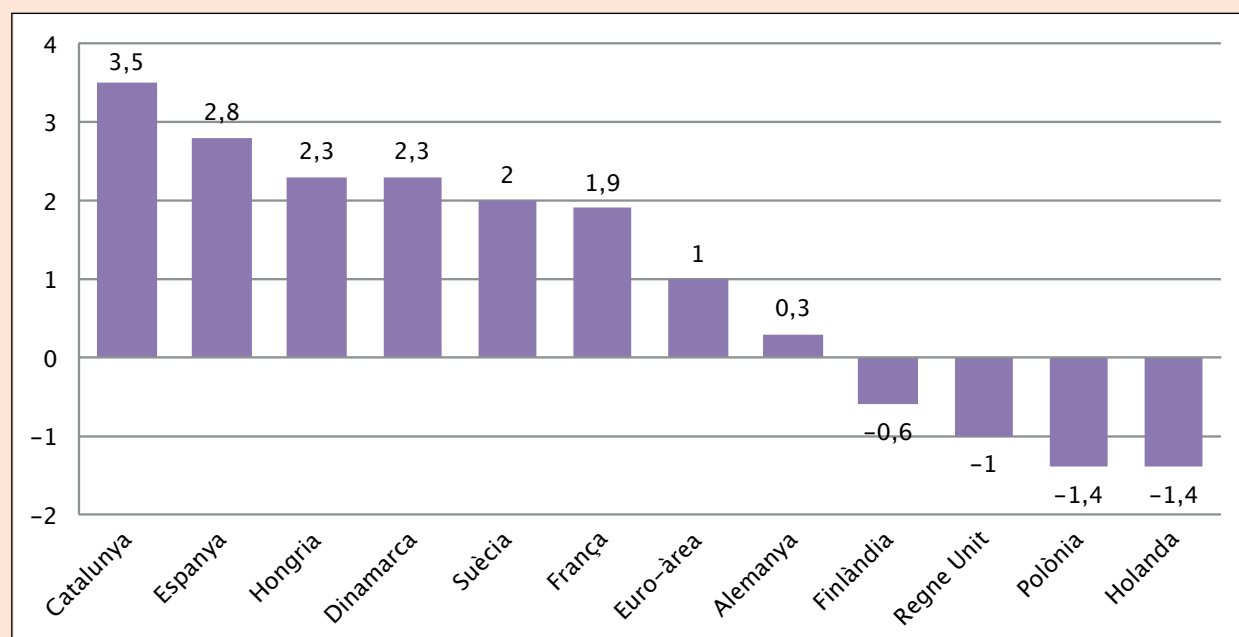
Es tracta d'un objectiu aplicable als països desenvolupats. Com veiem a la taula, Suècia ja acomplia aquest objectiu l'any 2012, però no pas la resta de països comparats. Hi destaca el cas d'Espanya amb l'augment més pronunciat de la desigualtat 40/10. En el punt més àlgid de la recessió (2012), la classe acomodada a Espanya (10% de major renda) acumulava quasi el 26% de tots els ingressos mentre que el 40% poblacional de menor renda, representava tan sols el 17,7%. Entre 2007 i 2012, Espanya augmenta l'índex Palma un 33% mentre que Suècia l'augmenta un 4%, els Estats Units l'incrementen un 18% i la Gran Bretanya el redueix un 9%. Espanya, doncs, resta molt més allunyada d'acomplir l'objectiu de Nacions Unides per l'any 2030, cristal·litzant un model d'estratificació amb major desigualtat i concentració de la desposseïció en el 40% inferior.

L'augment de les desigualtats a Catalunya és el major d'Europa

Entre 2007-2014, l'índex Gini a Catalunya s'ha incrementat en 3,5 punts percentuals, molt més que a Espanya (2,8) i que a la resta dels 30 països europeus recollits en l'estadística d'Eurostat. Catalunya tenia al 2007 un Gini de 0,295 (29,5) i al 2014 ja és de 0,330 (33) segons l'Idescat.¹ Suposa un augment de quasi el 12%, superant l'increment registrat a Espanya (8,7%). Cap altre país ha incrementat la desigualtat de forma tan intensa com Catalunya. A l'interior d'Espanya, Andalusia té un índex Gini al 2014 del 0,352 i l'ha augmentat 2,3 punts percentuals respecte al 2008.

La màxima desigualtat a la Unió Europea l'encapçala Bulgària (0,354) i la segueixen, per ordre consecutiu, Letònia, Andalusia, Lituània, Romania, Espanya, Portugal, Grècia i Catalunya. En l'altre extrem, hi trobem la menor desigualtat europea a Islàndia (0,24) i Noruega (0,235) que són seguides d'Eslovènia, República Txeca, Suècia, Finlàndia i Eslovàquia.

Els tres països que més han reduït la desigualtat han estat Holanda (l'equivalent a un 5% menys) i Polònia (un 4% menys), seguides del Regne Unit i de Finlàndia. Cal recordar que, segons Natali (2014) són països que han tingut una afectació baixa o moderada de la recessió, tot el contrari de l'impacte acusat en Catalunya, Espanya i Hongria. En canvi, països com Dinamarca, Suècia i França on també ha augmentat la desigualtat han tingut, una afectació baixa.

Gràfic 4.**Variació de l'índex Gini de desigualtat econòmica entre 2007 i 2014 (en punts percentuals)**

Font: Eurostat i Idescat (2007 i 2014)

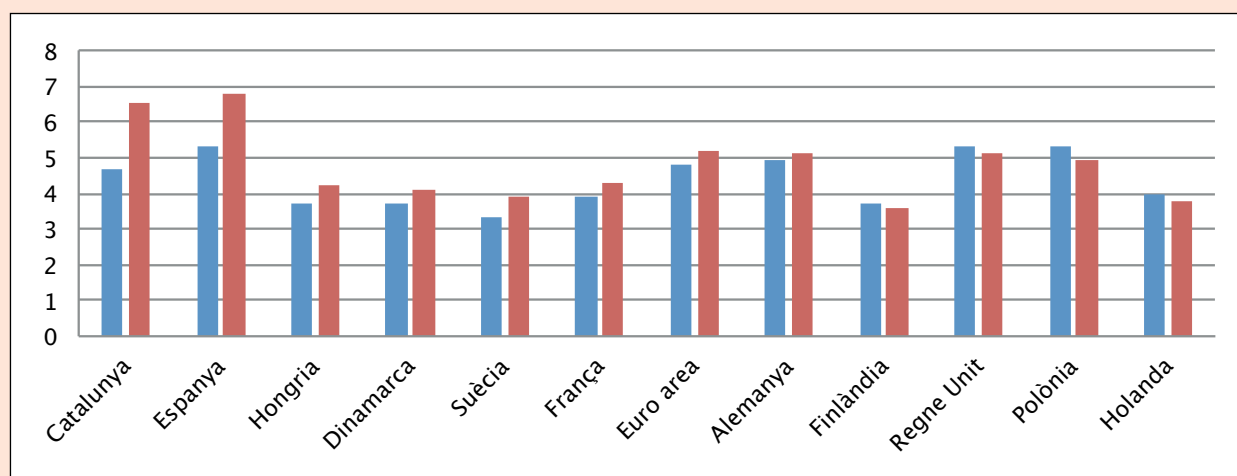
Un altre indicador habitual en l'anàlisi evolutiu de les desigualtats és l'índex 80/20 que mesura el grau de concentració de la renda en el 20% de les llars més benestants respecte al quintil o 20% de les famílies amb menor renda (quantes vegades són més rics que el 20% més pobre). Tal i com mostra el gràfic 5, Catalunya i Espanya són els dos països on més ha crescut la desigualtat de renda 80/20.

En plena bonança econòmica (2007), el 20% de les llars catalanes més benestants guanyaven 4,7 més renda que el 20% de les llars més pobres. Al 2014, guanyen 6,5 vegades més renda. La bretxa entre les llars catalanes ha augmentat un 38%. Menys que a Espanya que ha augmentat un 29% passant de 5,3 a 6,8.

L'augment de les desigualtats a Catalunya és el major d'Europa (cont.)

Cal recordar que al llarg dels anys de creixement fins el 2008, l'índex 80/20 a Catalunya es mantenia en el 4,7, similar al d'Alemanya i a la mitjana de l'Euro-àrea, ni massa igualitari ni massa desigualitari. De fet, històricament, Catalunya sempre ha estat un país estructurat amb menys desigualtat en comparació amb Espanya que manté durant els anys de bonança un índex 80/20 del 5,4 fins el 2008. Però arran de la crisi i les seves dures conseqüències, Catalunya ha perdut la seva posició en la mitjana europea de desigualtat i s'ha arrossegat amb la inèrcia espanyola fins liderar un dels seus majors augments (Martínez-Celorrio i Marín, 2012).

Gràfic 5.
Variació de l'índex 80/20 de desigualtat entre 2007 i 2014

Font: Eurostat i Idescat (2007 i 2014)

¹ L'informe *Risc de pobresa a Catalunya. Situació actual* del Departament de Benestar Social i Família (2015) descriu l'evolució d'aquest i d'altres indicadors de la desigualtat. L'índex Gini mesura el grau de desigualtat en la distribució de la renda. Pren el valor 0 quan es dona la situació hipotètica de màxima equitat (tothom ingressa el mateix) i pren el valor 1 quan és de màxima desigualtat. Està harmonitzat amb la renda disponible de les llars de la UE enquestades per la EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*) que a Espanya és l'ECV-Enquesta de Condicions de Vida. Cal recordar que a partir de 2013, l'ECV ha millorat la recollida de dades personals incorporant la informació registral aportada per l'Agència Estatal d'Administració Tributària i la Seguretat Social per cada enquestat.

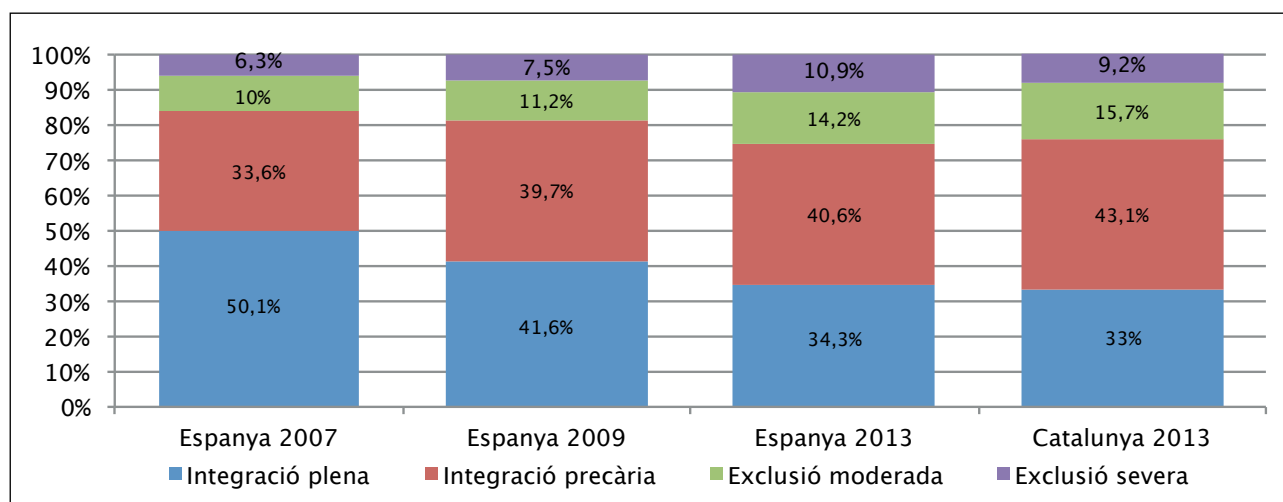
Una de les millors recerques per contrastar l'evolució de la desigualtat a Espanya són els informes FOESSA (2008 i 2013) que mesuren el grau d'inclusió i exclusió social de les llars i els individus construït en base a 6 eixos, 27 variables i 35 indicadors. Poder és l'enquesta més exhaustiva sobre desigualtat, integració i exclusió social que es fa periòdicament a Espanya. En l'informe de 2013, FOESSA va fer una enquesta a Catalunya a 1.843 individus que ens permet comparar resultats amb el conjunt d'Espanya. Segons aquest informe:

- el 33% de la població catalana viu en condició de plena integració social al 2013,
- el 43% viu en integració precària. La integració precària implica, al menys un indicador d'exclusió, sense deixar de formar part de l'espai d'integració, tot i que no pas plena.
- quasi el 16% dels catalans viu en exclusió social moderada
- i el 9,2% sobreviu sota l'exclusió social severa. L'exclusió social moderada i severa suposen un agreujament gradual de les condicions vitals que situen les persones fóra de l'espai d'integració.

Les dades de FOESSA del 2007 ja mostraven un disseny social dualitzador que estava consolidat abans de la crisi. De fet, la pauta d'estratificació dual ja és advertida i explicada com una onada de cicle llarg que es remunta als anys noranta quan coincideix la innovació tecnològica posfordista, la globalització neoliberal, la precarització del treball i la redefinició de les polítiques de benestar (Mignione, 1993; Dharendorf, 1999; Castel, 1997; Rosanvallon, 1997; Bourdieu, 1999; Wacqüant, 2010).

Per tant, els estralls de la crisi no han fet sinó agreujar una lògica de dualització social prèvia que ja hi estava cimentada com a una lògica estructural, intrínseca i funcional al llarg de l'etapa de creixement i bonança econòmica que va acabar esclatant a la segona meitat del 2008. De fet, la pèrdua de poder adquisitiu durant els anys de bonança va ser camuflada en base a inundar el mercat amb hipoteques i crèdits a baix interès per tal d'augmentar la demanda i el consum intern. Van ser les desigualtats acumulades entre 2000-2008 el rerefons que justificava l'accés massiu al crèdit (Blyth, 2014). Quan esclata la bombolla financera va deixar les famílies endeutades, els bancs fallits i els Estats en situació de rescat formal (Irlanda, Portugal i Grècia) o de rescat tàcit (Espanya i Itàlia).

Gràfic 6.
Evolució dels nivells d'integració social dels majors de 18 anys

Font: EINSFOESSA 2007, 2009 i 2013

Si atenem les dades de FOESSA (2013) tan sols un terç dels catalans no ha estat damnificat per la gran recessió, mostrant l'alta vulnerabilitat del gruix restant de l'estructura social que ha quedat malmesa. És una dada molt impactant i impossible d'amagar que obre pas a un nou escenari de major desigualtat, pessimisme social i una major desconfiança envers el futur.

La desconfiança en la incerta recuperació post-crisi

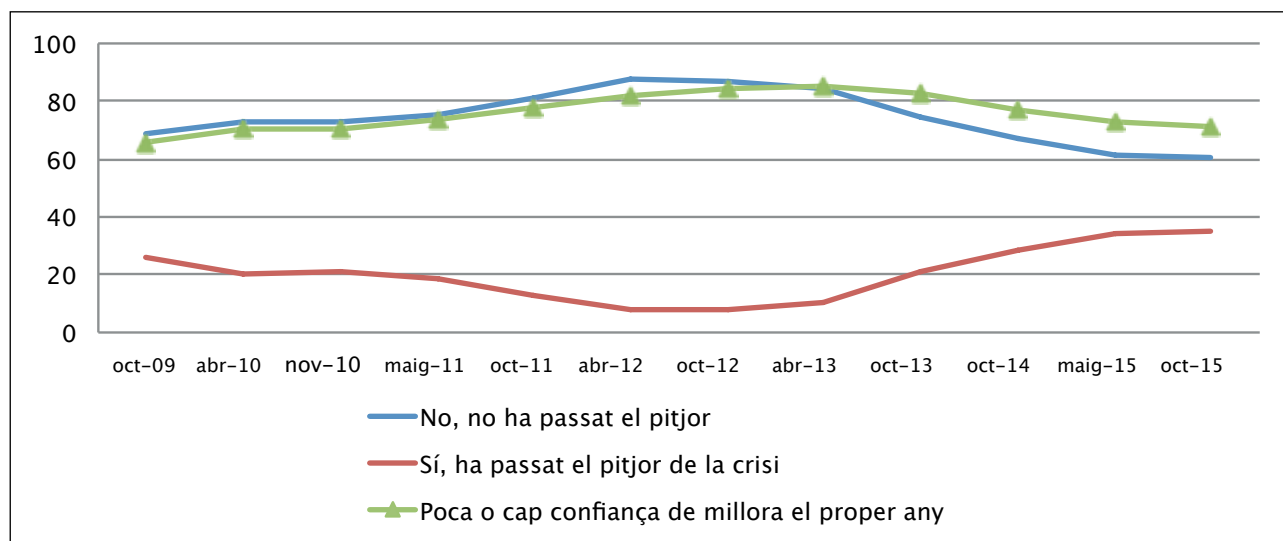
Tot i la sortida tècnica de la recessió des del segon trimestre de 2014, no s'albira un bon ritme de creació d'ocupació ni una recuperació dels nivells salarials que permetin mirar el futur immediat amb optimisme. Més aviat al contrari, després de la recessió mundial i de la crisi de deute en la zona euro, en la tardor de 2015 es desacceleren les economies emergents i creix el deute empresarial en Xina, Turquia, Brasil i l'Índia, amenaçant amb una nova recessió global que allargaria els estralls de la primera recessió.

El gràfic 7 visualitza com la confiança econòmica va caure als mínims en 2012 i 2013 quan es seguia destruint ocupació i més es notaven les retallades i les polítiques d'austeritat. A finals de

2014, coincidint amb la sortida de la recessió, s'eleva la percepció de que ja ha passat el pitjor de la crisi fins un 28% dels enquestats. A l'octubre de 2015, la percepció positiva puja encara més arribant al 35%.

Els més optimistes són els joves fins a 29 anys i els enquestats amb nivells alts de formació amb un 47% que creuen que el pitjor ha passat. No és d'estranyar l'optimisme de la meitat dels joves atès que, segons un informe de la consultora Adecco (2015) sobre una mostra de 720.000 ofertes d'ocupació analitzades, el 53% de les ofertes van adreçades pels joves entre 26 i 35 anys amb un mínim d'educació professional i superior. Per tant, són els joves i els més ben formats els primers en veure la sortida del túnel de la crisi.

Gràfic 7. Percepció sobre la sortida de la crisi i confiança econòmica pel proper any (Catalunya, majors de 16 anys)

Font: GESOP (2015)

No obstant, la percepció majoritària a finals de 2015 és que el pitjor de la crisi encara no ha passat. El 60,2% dels catalans opina així. Hi destaquen les persones amb estudis bàsics i primaris com les més desconfiades amb un 74%, per no veure's encara beneficiades per la recuperació. Encara és més alt el percentatge de catalans que tenen poca o cap confiança en que les coses millorin l'any vinent (71%), destacant els enquestats que viuen a la ciutat de Barcelona (75%) i la seva àrea metropolitana (72%) molt més desconfiats que la resta de territoris de Catalunya (68%).

El 35% dels aturats a Catalunya tenen molta confiança en poder trobar feina en els primers mesos del 2016 però dintre d'aquest col·lectiu tan heterogeni hi trobem una gran disparitat d'expectatives: mentre el 68% dels joves fins 29 anys confien molt en trobar-hi feina, només ho fan el 18% dels adults entre 45 i 59 anys o el 12% dels majors de 60 anys. Els joves tenen motius per mantenir expectatives positives. Durant el primer semestre de 2015 s'han creat 102.354 nous llocs de treball. De seguir el mateix ritme de creació d'ocupació, a meitat de l'any 2017 s'haurà absorbit el mig milió de llocs destruïts entre 2007-2014. La taula 2 recull la creació d'ocupació per sectors durant els sis primers mesos de 2015, destacant-ne el lideratge del sector de consultoria a empreses com el més dinàmic en termes absoluts. Cal advertir també sobre els sis sectors que, a la contra, van crear ocupació enmig de la crisi: serveis socials i personals, hoteleria, educació-formació, agricultura, programes públics i R+D.

Taula 2.
Creació de llocs de treball per sectors. Primer semestre de 2015

Sectors	Llocs de treball creats primer semestre 2015	Variació ocupació 2007-2014
Consultoria a empreses	15.404	-114.284
Comerç	12.850	-77.495
Hoteleria i restauració	12.231	+18.486
Indústria	9.539	-150.847
Construcció	9.987	-232.478
Administració pública	6.725	+1.691
Serveis socials	6.296	+25.629
Educació i formació	3.945	+15.569
Recerca (R+D)	1.212	+6.985
Resta dels serveis	23.928	-1.151
Agricultura	237	+6.040
Total	102.354	-501.855

Font: elaboració pròpia a partir de l'EPA

Ara bé, el 87% dels contractes han estat temporals i com a mostra de la incertesa de la demanda, el 39% ha estat de jornada parcial i el 35% amb una durada màxima d'un mes. A més de l'alta precarització, la creació d'ocupació està seguint un patró de polarització amb creixement de les ocupacions de baix salaris (60% dels llocs creats) i d'alts salaris (30%), en detriment d'ocupacions amb salaris mitjans (10%) segons Brindusa i De la Rica (2015). La post-crisi es compon, doncs, de descens, precarització i polarització, tot un repte per a les polítiques públiques i de govern.

A partir del 2016 cal redistribuir per poder créixer

La societat catalana va assimilant la sortida de la recessió tan dura que s'ha viscut amb molta desconfiança i inseguretats sense que es percebi que hagi arribat una autèntica recuperació vigorosa i fiable. Més aviat, es tracta d'una treva enmig de la tempesta. Malgrat, el creixement inter-annual del PIB al segon semestre de 2015 ha estat d'un 2,8%, la creació inter-annual d'ocupació ha estat d'un 1,7%.

Mentre no canviïn les polítiques d'austeritat sobre la despesa pública estem abocats a un creixement sense ocupació i si se'n crea, és precària i de baix salari. D'aquí que l'únic que es planteja en el debat públic siguin les mesures paliatives destinades a apaivagar l'anomenada *emergència social*, a partir de noves iniciatives parlamentàries i del desplegament de la *Llei de mesures urgents per afrontar l'emergència en l'àmbit de l'habitatge social i la pobresa energètica*, aprovada el mes de juliol de 2015.

El ritme de les decisions polítiques continua sent massa lent i el marge real de maniobra massa estret com per plantejar una estratègia redistributiva més ambiciosa que estigui a l'alçada de la magnitud de problemes acumulats. No obstant, la única recepta viable per enfortir la recuperació i combatre les desigualtats i l'atur és capgirar la consigna keynesiana: ara cal redistribuir per poder créixer i per poder remuntar el descens social que la crisi ens ha deixat com a una mala herència. Passem, doncs, a analitzar l'impacte de la recessió en l'ascens social i en les trajectòries vitals per adquirir perspectiva sobre el seu abast i característiques.

2. Impacte de la crisi en l'ascensor social

En aquest capítol analitzem, primer, l'impacte de la gran recessió en l'ascensor social a Catalunya amb dades del PaD (2012) pel que fa a la mobilitat social inter-generacional entre pares i fills. En segon lloc, analitzem l'impacte de la crisi en les trajectòries vitals a partir d'una mostra longitudinal del PaD (2008-2012) que ressegueix als mateixos individus en aquest període.

Ambdues dimensions ens serviran per avaluar la repercussió estructural de la crisi en els fluxos de mobilitat social. Així podrem respondre a múltiples interrogants i verificar els supòsits que envolten el tema de l'ascensor social per part de l'opinió pública i mediàtica. En els següents dos capítols ens centrarem en el descens de trajectòria durant la crisi i en l'ascens social que, tot i moderat, també s'ha materialitzat per un 13% dels enquestats.

2.1. Impacte de la crisi en l'ascensor social inter-generacional

L'efecte depressiu d'una crisi tan llarga que no apunta una sortida positiva es tradueix en l'augment generalitzat del pessimisme i el fatalisme davant les perspectives de futur. En l'estudi global del Pew Research Center (2012), un 71% dels ciutadans espanyols reconeixen gaudir d'un nivell de benestar superior al que tenien els seus pares a la mateixa edat en què són enquestats. Aquest és un indicador subjectiu però fidedigne de la remuntada en el benestar relatiu entre pares i fills produïda a Catalunya i a Espanya durant els últims trenta anys de progrés i modernització fins l'esclat de la crisi al 2008.

No obstant això, aquest impuls de progrés es tenyeix de fatalisme quan s'avalua la situació present i es projecta al futur, donat que un 69% dels espanyols veuen més difícil per als seus propis fills les probabilitats d'ascens social i millora d'estatus (Pew Research, 2012). La perspectiva negativa davant l'ascens social dels fills no afecta igual tots els països i economies. És un pessimisme més moderat, entre els enquestats italians (63%) o britànics (50%), cau al 39% entre els nord-americans, al 37% entre els francesos i només preocupa un 23% dels alemanys (2012). Per tant, el pessimisme davant les possibilitats d'ascens i prosperitat pels fills varia i es matisa segons l'estabilitat i solidesa de cada economia.

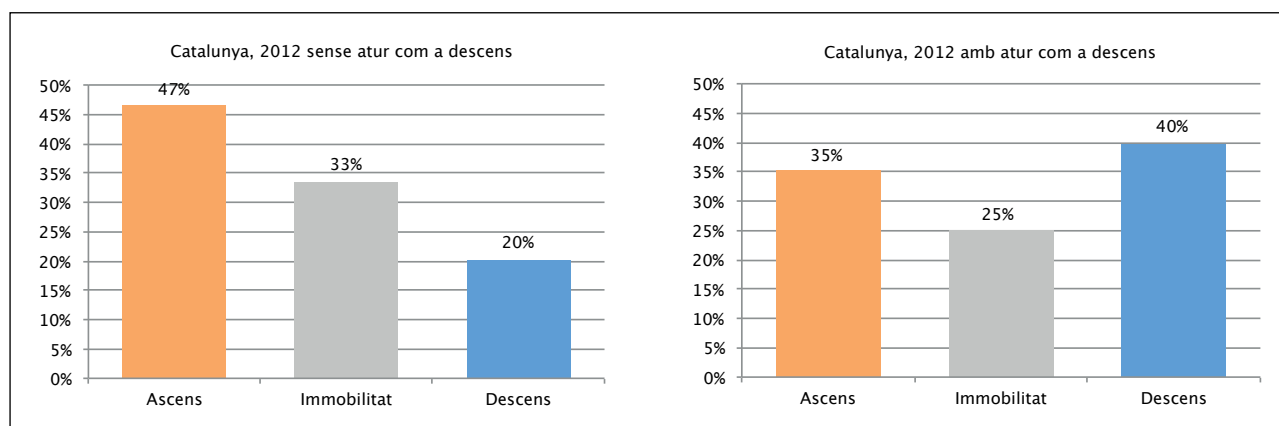
Al nostre país, la crisi ha posat d'actualitat el debat sobre qüestions que semblaven oblidades, com la justícia social, les polítiques redistributives i la igualtat efectiva d'oportunitats, i hi ha donat més relleu. Són qüestions i fenòmens que la societat catalana havia arraconat a l'àmbit acadèmic però que ara centren el debat públic i les mobilitzacions d'indignació i protesta. Davant la crisi del deute, l'estancament perllongat i l'austeritat de l'estat del benestar, creix la preocupació pel risc de descens social de les classes mitjanes i pel funcionament del, popularment conegut, ascensor social. Analitzem, a continuació, si l'ascensor ha passat a ser un descensor massiu.

Ascensor social: amb o sense atur com a descens?

Per analitzar la mobilitat inter-generacional entre pares i fills amb les dades del PaD (2012), tenim dos alternatives: a) no incorporar l'atur dels fills en la matriu de mobilitat per tal de mesurar la mobilitat inter-generacional estricta entre classes socials; b) o tot, el contrari, incorporar l'atur dels fills al 2012 i computar-ho com a categoria de descens en la matriu inter-generacional.

El gràfic 8 presenta els resultats de mobilitat entre pares i fills aplicant-hi un o l'altre criteri. Cal recordar que la matriu de mobilitat segueix l'esquema EGP de set classes socials que ja vam utilitzat en la nostra anterior recerca sobre l'ascensor social a Catalunya. L'esquema EGP és el més utilitzat en la recerca de la mobilitat social, l'estratificació i la desigualtat social. Es pot consultar la forma d'elaborar-ho i les ocupacions atribuïdes a cada classe social en la nostra recerca *Educació i mobilitat social a Catalunya*.¹

Gràfic 8. Mobilitat social entre pares i fills (2012)

Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

Entre la població enquestada de 25 a 64 anys al PaD (2012), la mobilitat de classe estricta sense comptar l'atur com a categoria de descens dóna com a resultat: un 46% d'ascens sobre la classe del pare ocupada quan l'enquestat tenia 15 anys d'edat, un 33% d'herència o reproducció de classe i un 21% de descens o desclassament.

Cal advertir que són els mateixos resultats (amb matisos de dècimes) que els obtinguts en la nostra anterior recerca que analitzava les dades del PaD del 2005 (Martínez-Celorio i Marín, 2010). Per tant, entre 2005 i 2012 les magnituds de l'ascensor social sense comptar l'atur s'han mantingut inalterades, actuant-se sota una pauta estructural i invariable.

En canvi, si afegim l'atur dels fills al 2012 com a categoria de descens, els resultats s'alteren de forma exagerada, tal i com visualitza el gràfic. En aquest cas, l'ascens inter-generacional baixa fins una taxa del 35%, la reproducció de classe es fixa en un 25% i el descens social arriba al 40% dels enquestats. Per tant, el descensor social està més estès que l'ascensor.

¹ Martínez-Celorio, X. i Marín, A. (2010). *Educació i mobilitat social a Catalunya*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques núm.71, vol.1. La jerarquia i la sintaxi de l'esquema EGP estan explicades a les pàgines 35-44. En el volum 2, es poden consultar les ocupacions a dos dígit classificades en el nostre esquema EGP (pàgines 73-83).

Amb la crisi, el 40% dels catalans viuen pitjor que els seus pares

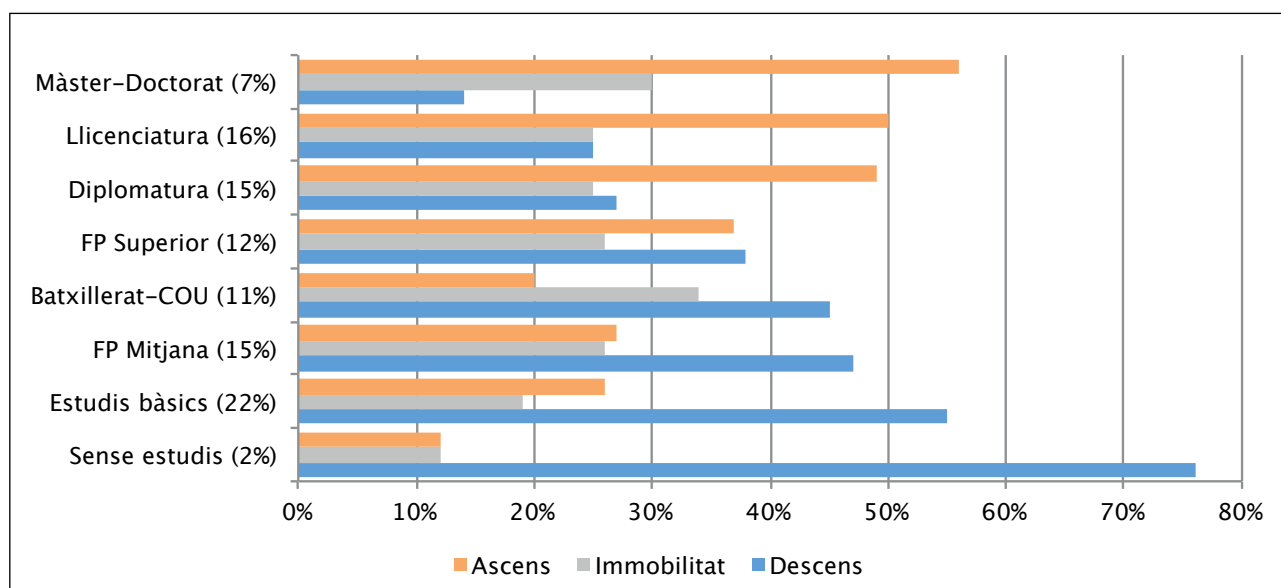
Concebre l'atur dels fills com a una categoria de descens resulta pertinent i coherent tenint en compte que l'atur s'experimenta com a un descens d'estatus perllongat en els anys de crisi i d'incerta remuntada.

Estem davant d'un escenari d'involució molt negatiu i d'abast generalitzat on el descens social respecte a la generació dels pares (40%) passa a ser predominant, agreujat encara més per l'extensió de la precarització i els baixos salaris introduïts arran la reforma laboral del 2012. L'efecte contractiu i depressiu de la crisi ha convertit l'ascens social de les dècades de bonança i creixement en un descens social que cristal·litza com a pauta estructural ja sedimentada. Davant la impossibilitat de que un país pugui devaluar la moneda comuna (euro) tal i com feien abans les economies nacionals, l'economia espanyola ha optat per la devaluació social i salarial interna. Una devaluació que s'acaba traduint en un 40% de desclassament inter-generacional que arriba a un màxim del 51% entre els adults de 50 a 64 anys. En canvi, entre els adults d'edat intermèdia entre 35 i 49 anys és del 34% i pels joves entre 25 i 34 anys, el desclassament afecta al 36%.²

En funció del gènere, les dones pateixen un 41% de desclassament respecte als pares i els homes un 39%. On hi trobem una forta segmentació, com hem vist, és en l'estructura d'edats que castiga als majors de 50 anys, un col·lectiu on són més abundants els nivells d'estudis baixos.

² En la nostra recerca *Orígens de classe, educació i mobilitat social: ascens i descens social de les persones joves en el context de crisi* (2013) a partir de l'Enquesta de Joventut 2012 de la Generalitat de Catalunya, els resultats inter-generacionals de mobilitat pels joves entre 28 i 34 anys eren del 30% d'ascens, 30% d'herència i 40% de descens social.

Podem comprovar com la taxa de desclassament és correlativa amb la segmentació educativa. El 2% dels adults sense estudis pateixen un desclassament del 76% en relació al seu pare, el 22% dels adults amb estudis bàsics presenten un 55% de desclassament, el 15% dels adults amb una FP mitjana viu un descens del 47% i l'11% dels adults que s'han plantat amb batxillerats tenen també un 45% de desclassament.

Gràfic 9.**Mobilitat social entre pares i fills segons nivells educatius dels fills**

Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

A partir dels nivells de FP superior, el desclassament inter-generacional va minvant fins una taxa del 38%. Però són els nivells universitaris els qui millor protegeixen del risc de descens, ordenats jeràrquicament i encapçalats pel 7% dels adults amb màsters i doctorats que tan sols presenten un 14% de descens en relació al pare mentre que el 16% dels adults llicenciats superiors tenen una taxa del 25% i el 15% d'adults amb diplomatures pateixen un xic més de descens amb un 27%.

La taula 3 presenta la matriu de mobilitat social inter-generacional entre els adults de 25 a 64 anys al 2012, incorporant l'atur i la inactivitat sota la categoria de «no ocupats». Els percentatges en negreta es llegeixen en horitzontal i ens informen dels fluxos *outflow* o de sortida des de cada origen de classe quan l'enquestat tenia 15 anys. Per exemple, entre els descendents de la classe experta I-II (un 12% de tots els pares), el 38% dels seus fills ha arribat a reproduir la mateixa classe d'on prové, sent la taxa més alta d'herència de tota la mostra.

Taula 3.
Matriu de mobilitat social inter-generacional (Catalunya, 2012)

% fila (<i>outflow</i>) % columna (<i>inflow</i>)		Classes de destí					
		I-II Directius i professionals	IV Petita burguesia	III-V Intermèdies	VI-VII Obrers manuais	Fills no ocupats	Total orígens
Classe d'origen als 15 anys	I-II Directius i professionals	38 % 20 %	13 % 12 %	27 % 13 %	4 % 3 %	18 % 8 %	100 12%
	IV Petita burgesia	26 % 31 %	20 % 21 %	18 % 20 %	15 % 30 %	21 % 20 %	100 27%
	III-V Intermèdies	23 % 20 %	11 % 37 %	33 % 26 %	10 % 14 %	23 % 16 %	100 19%
	VI-VII Obrers manuais	15 % 26 %	8 % 35 %	23 % 36 %	17 % 49 %	37 % 50 %	100 38%
	Pares no ocupats	15 % 3 %	5 % 5 %	27 % 5 %	16 % 4 %	27 % 6 %	100 4%
	<i>Total destins</i>	23 % 100	12 % 100	24 % 100	13 % 100	28 % 100	100 100

Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

Els percentatges en columna presenten els fluxos *inflow* o d'entrada als destins de classe respectius. Ens informen sobre des de quins orígens socials es recluten els membres actuals de cada classe. Per exemple, tan sols el 20% de l'actual classe experta I-II és reclutada entre famílies que també són directives o professionals, el 31% prové de pares de petita burgesia, el 20% de pares que ocupaven classes intermèdies com a administratius i quadres tècnics i el 26% provenen d'orígens obrers.

Si anem a la columna dels destins «no ocupats» veurem les procedències dels enquistats que estan a l'atur o han passat a la inactivitat al 2012. El 50% prové de pares de classe obrera quan representen el 38% del total de pares. Per tant, la sobre-representació dels orígens obrers ja ens anticipa una clara desigualtat en la caiguda a l'atur i la inactivitat que afecta al 28% dels destins on es situen els enquistats al 2012.

Llengua, lloc de naixement del pare i ascensor social

Un altre aspecte que ens interessa analitzar de la mobilitat social catalana és la seva relació amb els factors lingüístics i d'origen cultural que darrerament han estat centre de polèmica mediàtica. Segons les dades del PaD (2012), la taxa d'ascens dels que tenen el castellà com a llengua materna és del 49%, set punts per sobre dels que tenen el català (42%). Ambdós grups lingüístics tenen una taxa de descens social del 23% però són els de llengua catalana materna els qui presenten major reproducció de classe (37%) que no pas els castellans materns (28%), cosa esperable per tractar-se d'una població ja arrelada i menys mòbil en relació als qui han emigrat.

La taula 4 presenta les taxes d'ascens social inter-generacional segons lloc de naixement del pare i llengua habitual de l'enqu Coastat. Quasi el 38% dels enquestats tenen o han tingut un pare nascut a Catalunya i la majoria (77%) té el català com a llengua d'ús habitual. Aquest segment presenta una taxa d'ascens inter-generacional del 41% que està per sobre de la mitjana del 35%. Quasi el 29% dels enquestats tenen un pare que ha nascut en el Sud d'Espanya (Andalusia, Extremadura, Castella-la Manxa i Múrcia) i el 61% d'aquest segment utilitza el castellà com a llengua habitual, assolint en aquest cas una taxa d'ascens social del 29%. Un altre 26% dels enquestats d'aquest grup utilitza tant el català i el castellà i la seva taxa d'ascens respecte al pare es dispara fins el 51%. I entre el 13% restant dels enquestats amb pare nascut al Sud d'Espanya utilitza el català com a llengua quotidiana i presenta una taxa d'ascens quasi del 45%, deu punts per sobre de la mitjana.

Taula 4.

Taxa d'ascens social inter-generacional segons lloc de naixement del pare i llengua habitual de l'enqu Coastat. Percentatge

Lloc naixement del pare	%	Llengua habitual		
		Català	Català i castellà	Castellà
Nascut a Catalunya	38,7	40,7	28,6	31,1
Nascut al Sud-Espanya	28,7	44,6	51,1	29,4
Nascut al Nord-Espanya	15,2	37	37,1	39,9
Nascut a l'estranger	17,4	*	*	26,2
Total	100	41,0	37,1	30,7

* No disponible per no arribar a un mínim de 50 casos
Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2012)

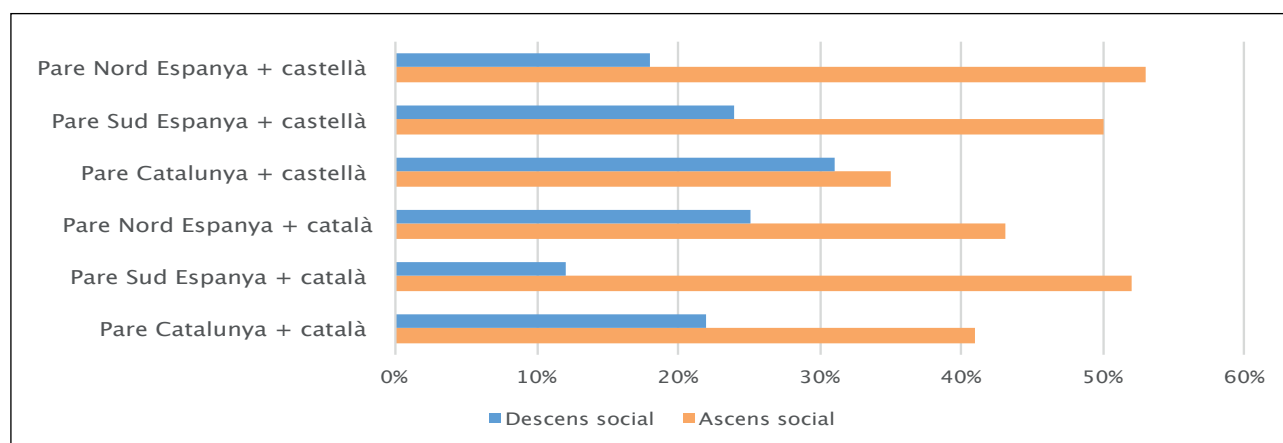
El 15% dels enquestats catalans tenen un pare nascut a la meitat Nord d'Espanya (resta de comunitats autònomes exclosa Catalunya). El 48% d'ells utilitza el castellà i assoleix una taxa d'ascens del 40%, deu punts per sobre dels castellano-parlants amb pare nascut al Sud d'Espanya. El 34% d'aquest segment utilitza tant el català com el castellà i arriba a una taxa d'ascens del 37% que és la mateixa d'aquells amb aquest origen patern que utilitzen el català, dos punts per sobre de la mitjana en ambdós casos.

Per últim, el 17% dels adults enquestats tenen un pare nascut a l'estranger i el 82% utilitza habitualment el castellà, assolint una taxa d'ascens inter-generacional del 26%, nou punts per sota de la mitjana. Un altre 13% utilitza tant el català com el castellà i el restant 5% parla sempre en català. No obstant, la insuficiència de casos no ens permet oferir una taxa consistent d'ascens inter-generacional.

El gràfic 10 ens dóna una altra perspectiva de les oportunitats d'ascens creuant la variable de lloc de naixement del pare amb la llengua materna (no pas la d'ús habitual dels enquestats). En aquest cas, ampliem la mostra del PaD (2012) per incorporar els majors de 16 anys i sense límit màxim d'edat. Així podem capturar i identificar als enquestats amb un pare nascut a Catalunya que s'han socialitzat amb llengua materna castellana, en tant que tercera generació o nets de l'emigració espanyola.

Gràfic 10.

Ascens i descens inter-generacional segons lloc de naixement del pare i llengua materna: majors de 16 anys (2012)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Els enquestats amb pare nascut a Catalunya i llengua materna catalana presenten taxes més baixes d'ascens social (41%) que tota la resta d'agregats, a excepció del que formen el grup d'enquestats de llengua castellana amb pare nascut a Catalunya que tenen un ascens encara més baix del 35%. Els enquestats que tenen pares nascuts al Sud d'Espanya han viscut processos d'ascens social en el 52% dels casos si tenen el català com a llengua materna o bé del 50% si tenen el castellà, molt per sobre dels catalans catalanoparlants. Fins i tot, entre l'agregat d'enquestats amb pare nascut a la resta d'Espanya i castellà matern, la taxa d'ascens arriba al seu màxim amb un 53%.

Ascensor social entre els joves i diferències territorials

Per acabar aquest apartat dedicat a l'ascensor social inter-generacional, farem una al·lusió a les diferències territorials dins Catalunya, centrant-nos en el cas dels joves entre 28-34 anys. Aquestes dades provenen d'una recerca nostra basada en l'Enquesta a la Joventut de Catalunya (2012) amb una mostra de 1.024 individus d'aquest tram d'edat i, per tant, prou representativa com per desagregar per nivell territorial.³

Per territoris de residència, se'ns dibuixen quatre zones geogràfiques del país ben diferenciades. La primera correspon a les Comarques Centrals, on trobem les taxes màximes d'ascens social pares-fills (45,3%) i el menor descens social (30,2%) de tot Catalunya. En aquest territori hi resideix el 5,2% de la submostra de joves de 28-34 anys analitzada. Les Comarques Centrals (Osona, Berguedà, Solsonès, Bages i Anoia) conformen un territori històric on va arrelar la primera industrialització, amb un teixit econòmic dens i diversificat que sempre ha actuat com a rere país del litoral central català, contribuint al seu dinamisme. Per aquestes i altres singularitats que caldria analitzar més a fons, resulta significatiu que destaquin com el territori amb major taxa d'ascens social al 2012.

³ Martínez-Celorio i Marín (2013) *Orígens de classe, educació i mobilitat social: ascens i descens social de les persones joves en el context de crisi*. Enquesta de Joventut 2012 de la Generalitat de Catalunya

Taula 5. Mobilitat social inter-generacional segons territoris: joves 28-34 anys (Catalunya, 2012). Percentatge

	%	Ascens	Herència	Descens	TOTAL
Comarques Centrals	5,2	45,3	24,5	30,2	100
Àmbit Metropolità	61,7	33,0	30,9	36,1	100
Comarques Gironines	10,3	32,4	24,7	42,9	100
Ponent-Pirineu-Aran	6,4	30,3	31,8	37,9	100
Penedès	6,1	28,6	31,7	39,7	100
Terres de l'Ebre	2,4	28,0	28	44,0	100
Camp de Tarragona	7,9	24,7	29,6	45,7	100
Total Catalunya	100	31,8	29,3	38,9	100

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Enquesta a la Joventut de Catalunya, 2012. Secretaria de Joventut

La segona zona geogràfica està formada per l'Àmbit Metropolità i les Comarques Gironines amb taxes d'ascens social properes a la mitjana catalana del 32%. En l'Àmbit Metropolità hi resideix quasi el 62% dels joves de la mostra aquí analitzada i hi trobem una taxa d'ascens del 33%, un 31% de reproducció de classe i un 36% de descens inter-generacional que són tres punts menys de la taxa mitjana de descens. En canvi a les Comarques Gironines, s'hi registra una elevada taxa de descens amb quasi un 43% que juntament amb el Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre conformen les tres demarcacions amb major taxa de descens del país. La tercera zona geogràfica correspon a Ponent-Pirineu-Aran i el Penedès amb taxes d'ascens inter-generacional per sota de la mitjana, agreujat en el cas del Penedès amb una taxa de descens de quasi el 38%.

Camp de Tarragona, Terres de l'Ebre i Comarques Gironines són els territoris amb major descensor social pels joves

La quarta zona geogràfica correspon al Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre que conformen el territori amb pitjors oportunitats de prosperar entre els joves. Al Camp de Tarragona trobem la menor taxa d'ascens social juvenil de tot Catalunya amb un 25% i un elevat descens social inter-generacional de quasi el 46%. A les Terres de l'Ebre, els joves tenen un xic més d'oportunitats d'ascens (28%) tot i que per sota de la mitjana catalana. En paral·lel, els joves ebrencs pateixen un elevat descensor social del 44%.

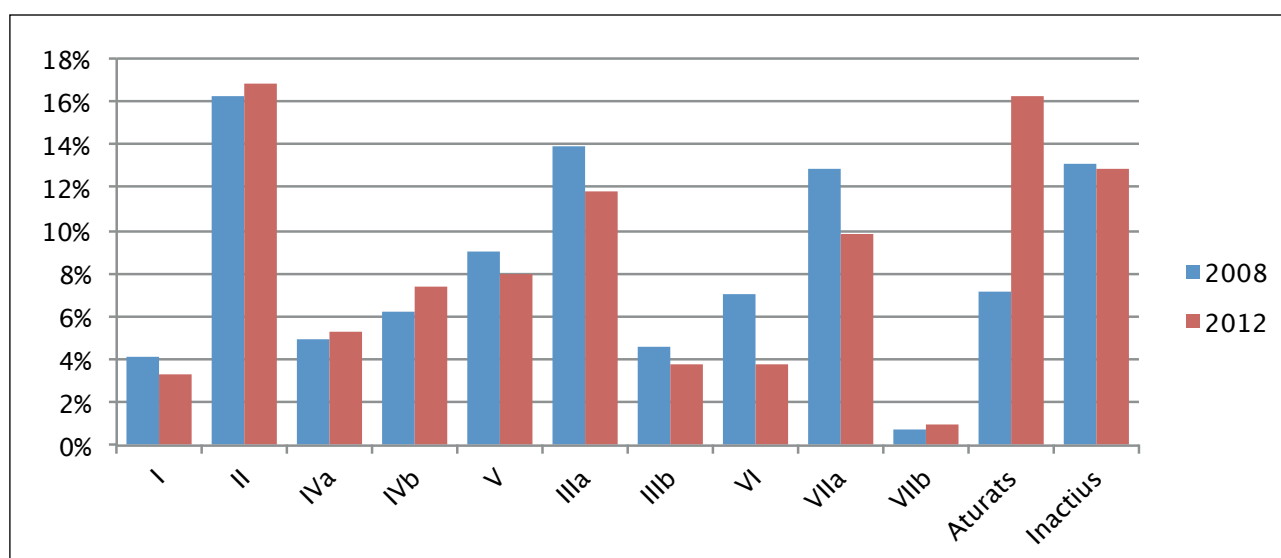
Les Comarques Gironines registren una forta polarització entre una elevada i preocupant descensor social pel 43% dels joves i, en canvi, un 32,4% d'ascensor que està per sobre de la mitjana catalana. En tot cas, les desigualtats territorials són prou evidents i perfilen una dualització del país entre regions pròsperes i dinàmiques malgrat la crisi (Comarques Centrals), altres que resisteixen (Àmbit Metropolità) i altres més estancades i amb major descensor pels joves entre 28 i 34 anys.

En futures recerques podríem afinar les causes explicatives d'aquesta disparitat territorial, partint de la hipòtesi que les variables més determinants són la estructura sectorial de l'economia local, el pes de la immigració estrangera i la mobilitat educativa descendent en relació a la família de procedència.

2.2. Impacte de la crisi en les trajectòries vitals

Un cop presentat l'impacte de la crisi sobre l'ascensor social entre pares i fills, passem a analitzar la mobilitat de trajectòria experimentada pels mateixos individus entre 2008 i 2012. El gràfic 11 presenta l'evolució de les posicions de classe social, d'atur i d'inactivitat de les mostres del PaD de 2008 i 2012 entre els adults de 25 a 64 anys. Són resultats coherents amb els de l'EPA i alhora la matisen. Recordem que l'EPA registra grans ocupacions, però amb el PaD categoritzem classes socials. Les posicions de classe social estan assignades segons l'esquema EGP que ja hem utilitzat en anteriors recerques i es construeixen en base a l'ocupació, la qualificació, la propietat i l'autoritat sense incorporar ni ingressos ni renda.

Gràfic 11.
Classe social, atur i inactivitat entre 2008-2012 (25-64 anys)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008 i 2012

Nota: I: Classe directiva i empresarial; II: Classe professional experta; IVa: Petita burgesia propietària; IVb: Professionals autònoms; V: Tècnics i quadres intermedis; IIIa: Empleats administratius de rutina; IIIb: Empleats de serveis a la comunitat; VI: Classe obrera qualificada; VIIa: Classe obrera poc qualificada; VIIb: Jornalers agraris

Segons el PaD, el 19% de les llars tenen una renda de menys de 15.000 € nets l'any 2012. Aquest quintil més pobre de les llars està format en un 46% dels casos per aturats enquestats, un 28% per classes obreres i un 26% per classes mitjanes (I-II-III-IV). Aquest pot ser un resultat destacat per incidir en la precarietat de classe mitjana.

La taula 6 presenta la distribució de cada interval d'ingressos de la llar segons la classe o estatus dels enquestats. És interessant ressaltar que el 67,7% del segment més benestant (>65.000€) està format per directius, professionals i petita burgesia (I-II-IV). El 15,7% d'aturats en aquest segment es refereix a un dels membres de la llar. Cal remarcar que estem creuant la classe social individual de l'enquestat pel nivell de renda familiar al que contribueix també la parella i/o altres membres de la llar. La taula s'ha de llegir en columna seguint cada tram de renda familiar.

Taula 6.
Ingressos de la llar per posició de classe al 2012 (€ nets)

Classe 2012 enquestat	< 15.000 € (19,1%)	15.000-24.999 € (21,8%)	25.000-34.999 € (24,2%)	35.000-44.999 € (15,4%)	45.000-54.999 € (10,2%)	55.000-64.999 € (3,5%)	> 65.000 € (5,8%)	Total fila
I-II	5,5%	12,6%	20,2%	33,6%	49,3%	42,9%	52,0%	23,4%
III	10,7%	15,3%	21,9%	24,7%	21,5%	27,3%	6,3%	18,0%
IV	9,5%	21,8%	15,5%	11,9%	10,8%	11,7%	15,7%	14,6%
V	6,4%	9,2%	11,0%	10,1%	8,5%	14,3%	7,9%	9,3%
VI	4,8%	3,8%	7,4%	4,2%	1,8%	1,3%	0,0%	4,4%
VII	16,9%	16,1%	11,9%	8,0%	3,6%	1,3%	2,4%	11,4%
Aturat	46,1%	21,2%	12,1%	7,4%	4,5%	1,3%	15,7%	18,9%
<i>Total columna</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>	<i>100%</i>

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Hi observem com en el nivell de renda més baix el 46% dels seus membres està en condició d'atur i la composició restant està formada per participants de totes les classes socials. És un indicador del caràcter transversal i interclassista de les llars més pobres que sumen un 19% de totes les llars. En el següent tram modest de renda (fins a 24.999 €) és destacable que les dos classes individuals més nombroses són els aturats (21,2%) i la petita burgesia (21,8%). En canvi, en l'extrem superior més ric de renda familiar, format per un 6% de totes les llars, el 52% ocupa posicions de classe directiva i professional i un altre 16% són membres de la petita burgesia més adinerada.

Entre els aturats, la distribució de la renda de les llars varia molt en funció del gènere individual, tal i com recull la taula 7 que s'ha de llegir en horitzontal. Quasi el 84% dels homes aturats viuen en el 40% de les llars de menor renda per un 56% de les dones aturades. Les dones aturades que pertanyen a llars de renda mitjana i alta són, doncs, més habituals que no pas els homes aturats. Més en concret, el 55,7% dels homes en atur viuen en les llars més pobres per un 35,5% de les dones. En l'altre extrem, en les llars més benestants hi trobem tan sols al 2,2% dels homes aturats però al 8,1% de les dones aturades.

Taula 7.
Ingressos de la llar dels aturats per gènere al 2012 (€ nets)

Aturats	< 15.000 € (19,1%)	15.000-24.999 € (21,8%)	25.000-34.999 € (24,2%)	35.000-44.999 € (15,4%)	45.000-54.999 € (10,2%)	55.000-64.999 € (3,5%)	> 65.000 € (5,8%)	Total fila
Homes	55,7%	27,6%	8,3%	4,8%	1,3%	—	2,2%	100%
Dones	35,5%	20,4%	24,2%	7,5%	3,8%	0,5%	8,1%	100%
Total	46,6%	24,4%	15,5%	6,0%	2,4%	0,2%	4,8%	100%

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

La mobilitat social de trajectòria (2008-2012)

La mobilitat intra-generacional de classe o mobilitat de trajectòria mesura l'ascens, manteniment i descens de classe i estatus dels mateixos individus en un període acotat del seu cicle vital. La perspectiva longitudinal analitzada és entre 2008 (pre-crisi) i 2012 (epicentre de la crisi) a partir d'una mostra de 1.530 individus al 2008 que hem resseguit fins el 2012, fent-se representativa per aquest darrer any. És a dir la mostra parteix al 2008 amb enquestats que tenien entre 21-60 anys i que al 2012 tenen entre 25-64 anys.

La taula 8 presenta les edats que cada cohort de naixement ha anat complint al llarg dels cinc anys d'onades successives del PaD. Cal recordar que la determinació de la matriu longitudinal s'ha fet perquè la mostra de 2012 sigui representativa.

Taula 8.

Matriu longitudinal de cohorts i edats en cada any del PaD

Cohorts naixement	2008	2009	2010	2011	2012
	Edats				
1978-1987	21-30	22-31	23-32	24-33	25-34
1968-1977	31-40	32-41	33-42	34-43	35-44
1958-1967	41-50	42-51	43-52	44-53	45-54
1948-1957	51-60	52-61	53-62	54-63	55-64

Font: elaboració pròpia

El seguiment dels mateixos individus al llarg del temps permet identificar les seves trajectòries vitals i les dades del PaD faciliten un munt de variables i característiques socio-demogràfiques, econòmiques, laborals i educatives en tant que enquesta centrada en l'estructura social i les desigualtats. Per tant, es hem centrat en explotar les dades longitudinals, capturant tres tipus de mobilitat social de trajectòria, dues d'elles protagonitzades pels individus i l'altre per les llars:

- la *mobilitat de classe i estatus* entre 2008-2012 entre els individus que recull resultats d'ascens, immobilitat i desclassament o descens de classe,
- la *mobilitat de renda familiar* entre quintils d'ingressos de les llars pel mateix període, i
- la *mobilitat descendent cap a la vulnerabilitat social* que engloba aquells que s'han desclassat, han baixat de quintil de renda familiar i han estat devaluats en el mercat laboral (passant d'ocupats fixos a temporals o a aturats, de temporals a aturats i d'aturats a inactius)

En el capítol 3 presentarem la demografia descriptiva sobre quins perfils socials ha experimentat el descens social i en el capítol 4 farem el mateix per conèixer millor el enquestats que han pogut ascendir en l'escala social enmig de la crisi. Ara presentem els resultats generals dels tres tipus de mobilitat social de trajectòria. La taula 9 presenta la matriu de mobilitat de trajectòria que és la mateixa que ja vam aplicar en la nostra recerca *Crisi, trajectòries socials i educació* (2012) realitzada a partir del PaD per cobrir el període 2003-2009.⁴

⁴ Martínez-Celorio, X. i Marín, A. (2012). *Crisi, trajectòries socials i educació* (2012). Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques núm.79.

Taula 9. Matriu de mobilitat social de trajectòria 2008-2012

2008	2012				
	I-II	IV	III-V	VI-VII	Aturat
I-II	Immòbil	Descens	Descens	Descens	Descens
IV	Ascens	Immòbil	Descens	Descens	Descens
III-V	Ascens	Ascens	Immòbil	Descens	Descens
VI-VII	Ascens	Ascens	Ascens	Immòbil	Descens
Aturat	Ascens	Ascens	Ascens	Ascens	Immòbil

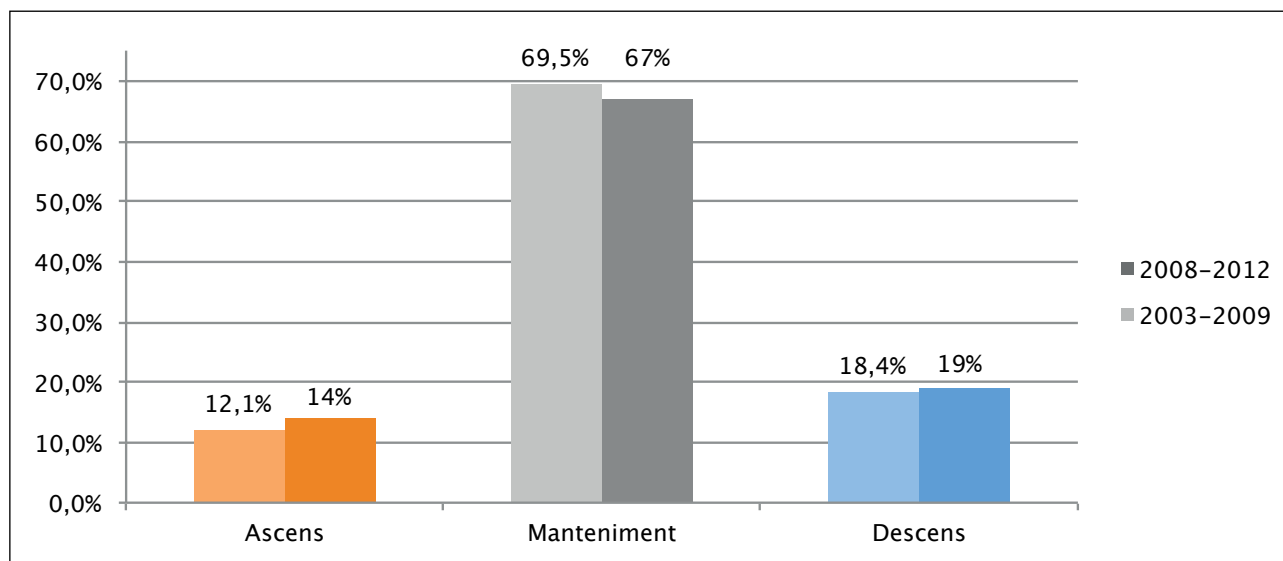
Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

En el nostre esquema de mobilitat intra-generacional, la classe I-II (directius i professionals) es situa en el vèrtex superior, en segon lloc hi trobem la classe IV (petita burgesia), a continuació les classes intermèdies funcionals III (empleats de rutina no manual) i V (quadres i tècnics intermedis), a continuació les classes obreres agrupades VI (obrero qualificats) i VII (obrero poc qualificada). La darrera categoria correspon a l'atur on s'hi arriba en descens des de la resta de les caselles. Aquesta jerarquització la utilitzem tant en el punt d'origen (2008) com en el de destí (2012). La diagonal identifica la immobilitat o el manteniment de la mateixa classe social al 2008 i al 2012. Les caselles per sota de la diagonal registren l'ascens intra-generacional i per sobre, el descens social.

Els resultats de la mobilitat de trajectòria entre 2008-2012 són els següents: el 12,1% dels enquestats (518.000 adults) han conegut l'ascens enmig de la crisi, el 69,5% s'ha mantingut en la mateixa posició de classe i tampoc ha caigut a l'atur (2.975.000 adults) mentre que el 18,4% ha experimentat el descens social (787.000 adults), sigui descens de classe o per haver-ne caigut en l'atur. Són resultats quasi idèntics als que vam obtenir en l'anterior recerca sobre el període 2003-2009. Això vol dir que l'anterior recerca ja va capturar bé els primers efectes de la crisi al 2009 i que, un cop produït el sotrac tan dur no s'han produït grans variacions fins el 2012.

Més enllà de la *mobilitat de classe i estatus*, hem volgut afinar més l'anàlisi del descens social produït per la crisi per tal d'obtenir una fotografia més qualitativa i completa. Volem capturar l'empobriment i la devaluació laboral que no necessàriament impliquen descens de classe social o desclassament. Per això, hem analitzat, alhora, una matriu de *mobilitat de renda familiar* que ens aporta l'ascens i descens d'ingressos de la llar i un indicador multi-dimensional i sintètic que mesura el *descens vulnerable* que engloba tant el desclassament com l'empobriment a més de cobrir la devaluació laboral.

Gràfic 12. Comparació de la mobilitat social de trajectòria entre 2003-2009 i 2008-2012

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 20008-2012 i 2003-2009

Un 30% dels adults catalans amb descens social entre 2008-2012

Si ens centrem en els individus, no pas en les llars, el total de *descens cap a la vulnerabilitat* suma un 30% dels enquestats entre 25 i 64 anys al 2012 (1.284.000 ciutadans), que es reparteix entre un descens acusat (19%) i un descens sever (11%). Si hi afegim el 13% que, en l'altre extrem, han experimentat l'ascens social, tot un 43% dels adults ha estat mòbils a causa de la crisi i n'obtenim el quadre global de mobilitat dels adults catalans que recull la figura següent.

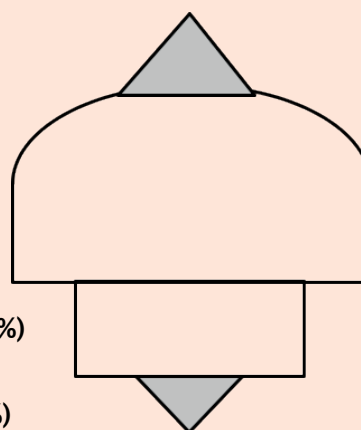
Figura 1.
Mobilitat de trajectòria entre 2008-2012

Ascens social (13%)

Immobilitat (57%)

Descens acusat (19%)

Descens sever (11%)

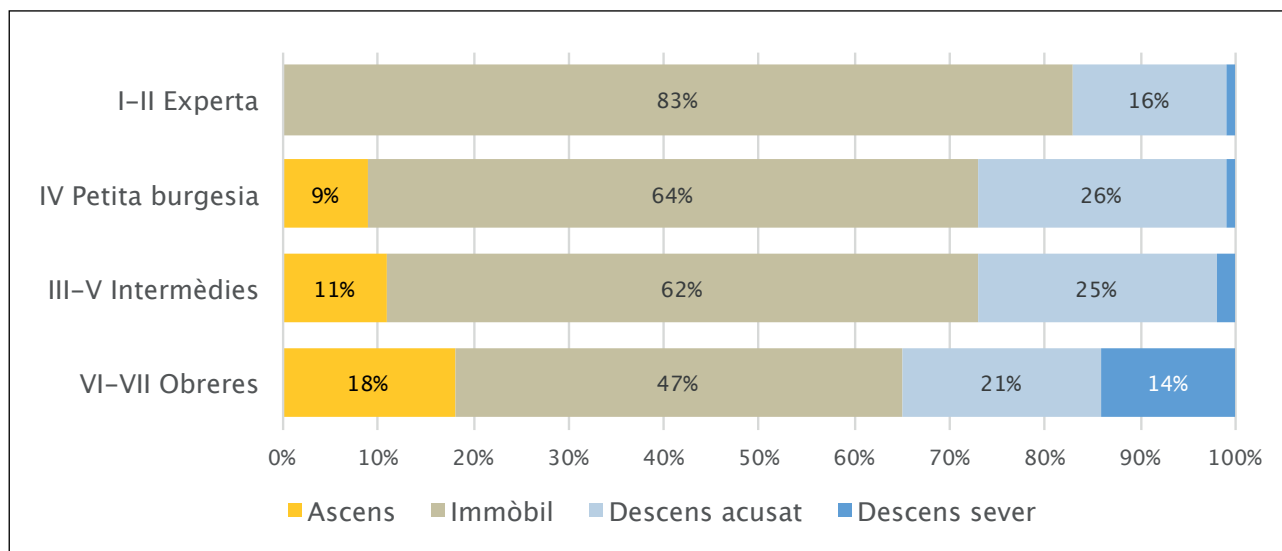

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008-2012

El 57% dels enquestats al 2012 han aconseguit mantenir-se ocupats, sense ascens social però també sense desclassament, sense devaluació laboral ni descens cap a quintils de renda familiar més baixos. Malgrat haver poder patir baixades salarials i de nivells de renda, aquestes no han estat tant intenses com per descendir del quintil familiar que s'ocupava al 2008. Configuren el nucli resistent a la crisi i l'atur que ha mantingut la mateixa posició i estatus entre 2008 i 2012. La figura presenta la representació gràfica en forma de baldufa amb que s'estructuren els fluxos de mobilitat.

El gràfic 13 presenta la distribució de la mobilitat de trajectòria per classes socials ocupades al 2008. Primer, cal llegir-ho des de la taxa d'immobilitat i manteniment d'estatus que apareix en gris fosc. Com podem comprovar, va minvant a mida que baixem d'esglaió en l'escala social. En segon lloc, cal llegir la taxa agregada de descens acusat i sever que, tot i la seva apreciable transversalitat entre totes les classes socials, va augmentant a mida que ens apropem a les classes obreres.

Gràfic 13.
Mobilitat de trajectòria per classes socials (2008-2012)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008-2012

En tercer lloc, cal llegir la taxa d'ascens social que augmenta a mida que la posició social ocupada al 2008 era més baixa. Aquests tres moviments fluids ens dibuixen el quadre de mobilitats que ha afectat al 43% dels enquestats i l'estabilitat resguardada pel 57% que han mantingut les seves posicions.

- La classe social més afectada per la mobilitat de posicions i amb menor estabilitat entre 2008 i 2012 són les classes obreres: la meitat ha estat immòbil i no s'ha vist afectada ni per l'ascens (18%) ni pel descens (35%). Cal destacar que les trajectòries de les classes obreres presenten la major taxa d'ascens però també la major taxa de descens.
- Les classes intermèdies (administratives III i tècniques V) han aconseguit major immobilitat de posicions (62%) que les classes obreres però gaudint d'una menor taxa d'ascens (11%) i patint també menor taxa de descens (25% de descens acusat i 1% de descens sever).
- La petita burgesia presenta una taxa semblant d'immobilitat i conservació posicional (64%) que les classes intermèdies, patint un punt més de descens social que aquelles (un 26% de descens acusat i un 1% de descens sever). La taxa d'ascens social de la petita burgesia existent al 2008 és d'un 9%, significant-se com a una transició singular des de la petita propietat o la condició d'autònom a la condició professional experta (I-II).
- Per últim, és la classe professional experta (I-II) que inclou també la classe directiva, la qui ha gaudit d'una major protecció i manteniment d'estatus davant la crisi: el 83% dels qui ocupaven posicions I-II al 2008 també les ocupen al 2012. En el seu cas, al no haver-hi possibilitats d'ascens (per l'efecte sostre donat que ja representen la categoria superior), la seva mobilitat està abocada a ser mobilitat descendent pel 16% dels casos.

Un cop presentades les principals magnituds de la mobilitat de trajectòria entre 2008-2012, els següents dos capítols ens endinsen en l'anàlisi més acurat de les trajectòries viscudes de descens i d'ascens.

3. El descens social provocat per la crisi

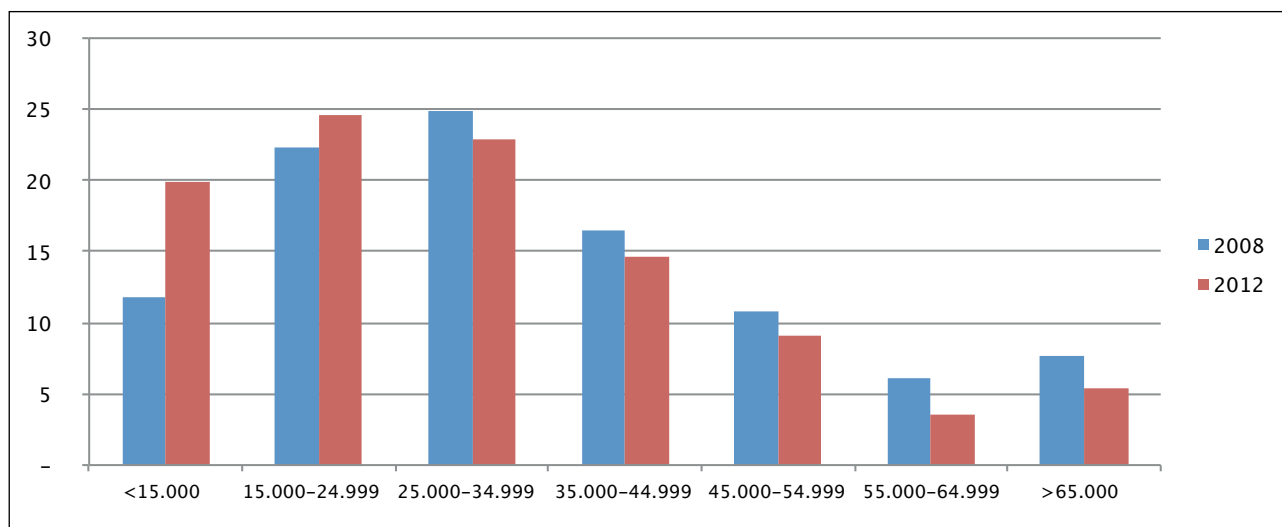
En aquest capítol, analitzarem la mobilitat descendent de renda familiar i l'abast dels descens vulnerable que implica desclassament, empobriment i devaluació laboral en diversos graus d'intensitat i gravetat. Tal i com ja hem dit, el descens vulnerable ha arribat a afectar al 30% dels adults catalans (1.284.000 ciutadans). Veurem si el descens social i de renda es veu impactat de forma diferent o no segons els nivells educatius, les edats, les classes socials o els orígens familiars.

L'antropòloga Katherine Newman (1993) va etnografiar l'experiència del desclassament i com repercuteix en l'autoestima i en l'honor social. Per una banda, suposa una pèrdua de confiança en un mateix i una desorientació identitària que no s'acaba d'acceptar, tal i com passa en els casos de dol. Alhora, els desclassats estan sotmesos a un estres vital continuat que perjudica la relació amb la família i les amistats, amb sentiments de vergonya i de frustració que poden conduir a l'aïllament i l'encapsulament. Aquesta casuística l'analitzarem en el capítol 5 dedicat a la confiança social i les xarxes de suport.

3.1. La mobilitat descendent de la renda familiar

Començarem analitzant la mobilitat descendent de la renda familiar. El gràfic 14 presenta els canvis observats en la distribució dels intervals d'ingressos nets de les llars entre el 2007 i el 2011.¹

Gràfic 14.
Distribució de les llars per intervals de renda neta

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008-2012

¹ Com que es recullen els ingressos de l'any acabat, a la 7a onada del PaD (2008) es reflecteixen els ingressos del 2007 i a la 11a onada (2012) els ingressos del 2011.

Hem estandarditzat els valors del 2002 reajustant la inflació del període per tal que els nivells d'ingressos siguin comparables. Segons el PaD, l'any 2007 el 12% de totes les llars catalanes tenien una renda anual inferior a 15.000 € nets però al 2011 ja representaven el 20%. Les llars catalanes més pobres ha augmentat un 41% i estan formades en un 46% dels casos per aturats, un 28% per classes obreres i un 26% per classes mitjanes (I-II-III-IV). Aquesta última dada corrobora el grau de precarietat vital d'una fracció de les classes mitjanes que viu una situació contradictòria de pobresa.

El següent interval de renda mig-baix (de 15.000 a 24.999€ l'any) també té un increment però més moderat del 9,4% en aquest període. La resta d'interval de renda també han perdut pes i població en una deriva general d'empobriment. Un resultat destacable és la reducció poblacional del tram més ric (>65.000€ l'any) que baixa del 7,7% (2008) al 5,34% (2012), reduint-se un 31%. Si les recerques sobre desigualtat hi destaquen la forta polarització de l'extrem superior per concentrar més renda, també les dades del PaD mostren una significativa reducció poblacional de l'extrem més benestant. Això és interpretable com a un tancament de classe (*social closure*) d'una elit cada cop més reduïda i petita en un context general d'empobriment de la resta d'interval de renda. El 70% de les llars més benestants (>65.000€) està format per enquestats que són directius, professionals i petita burgesia (classes I-II-IV).

Taula 10.
Mitjana d'ingressos per quintils al 2007 i 2011

	% població	Mitjana d'ingressos nets anuals		
		2007	2011	Variació 2007-2012
Quintil inferior 1	20 %	11.500 €	9.817 €	-14,6%
Quintil mig-baix 2	20 %	21.515 €	18.826 €	-12,5%
Quintil mig 3	20 %	31.119 €	27.338 €	-12,1%
Quintil mig-alt 4	20 %	42.828 €	37.825 €	-11,6%
Quintil superior 5	20 %	69.651 €	62.024 €	-10,9%

Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2008 i 2012)

El 20% de les llars més benestants acumulen 6,3 vegades més renda que el 20% de les llars més pobres

La taula 10 recull la mitjana d'ingressos per quintils on el quintil més baix té al 2011 una mitjana de renda disponible de 9.917 €. La taula compara la mitjana d'ingressos de les llars que cada quintil tenia al 2007 i al 2011. Han estat les llars del quintil més pobre les que més renda neta han perdut (-14,6%) durant aquest període de crisi mentre que la pèrdua de renda del quintil més benestant ha estat del 10,9%.

Observem alhora que saltar cada quintil fins arribar al quintil més ric suposa augmentar els ingressos en torn als 10.000 € nets anual des del quintil 1 fins al quintil 4. Si es guanya o es perd aquest diferencial s'hi poden produir transicions ascendents (enriquiment) o descendents (empobriment) en funció del quintil d'origen. En canvi, el salt més difícil es situa entre el quintil 4 i el quintil 5 amb uns 25.000 € nets anuals de diferència. En la nostra anterior recerca amb les rendes familiars del període 2002-2008 ² aquest diferencial era menor (17.000 € nets anuals). Per tant, l'esglaó que separa el quintil mig-alt i el quintil superior s'ha fet més gran, confirmant-se una major bretxa de desigualtat per dalt.

² MARTÍNEZ CELORRIO, X. i MARÍN SALDO, A. (2012). *Crisi, trajectòries socials i educació*. Fundació Jaume Bofill, col·lecció Polítiques núm. 74.

El 20% de les llars més benestants acumulen 6,3 vegades més renda que el 20% de les llars més pobres (cont.)

Les mitjanes de renda observades en el PaD (2012) mostren una taxa de desigualtat 80/20 de 6,3. És a dir, el 20% més benestant acumula 6,3 vegades més renda que el 20% més pobre al 2012. Coincideix, en la pràctica, amb el registrat per Idescat (2012) que és del 6,5 pel mateix any.

Hem treballat amb una matriu de mobilitat d'ingressos formada per una mostra de 1.975 llars, tal i com recull la taula 9 (v. Annex al final del capítol). Els valors de la diagonal recullen la immobilitat d'ingressos. Per sobre de la diagonal, trobem les llars que han millorat de quintil de renda (mobilitat ascendent) i per sota de la diagonal, les llars que han empitjorat (mobilitat descendent).

L'anàlisi de la mobilitat d'ingressos ajuda a conèixer millor les transicions redistributives entre els estrats de renda i es fa jerarquitant la població en quintils d'ingressos (grups consecutius del 20% poblacional) des del quintil 1 (el 20% més baix o pobre) fins al quintil 5 (el 20% poblacional més ric i benestant). Seguirem el model metodològic de les transicions entre escales relatives de renda (Ayala i Sastre, 2002) sense sofisticar l'anàlisi amb els múltiples índexs i indicadors mètrics existents.

Hi ha dues formes de llegir la matriu de mobilitat per quintils de renda: per files (*outflow*) i per columnes (*inflow*). La taula 11 presenta la lectura en *outflow* o de sortida prenent com a referència la posició econòmica ocupada per les llars al 2007 i es llegeix en horitzontal. Hi observem que la immobilitat és màxima en els dos extrems de la matriu, tal i com ja vam confirmar en l'anterior recerca. En el quintil més pobre, el 51% dels seus ocupants continuen al 2011 al mateix quintil pobre que ocupaven al 2007.

Taula 11.
Mobilitat outflow per quintils de renda (2008-2012)

		2012					Total
		Quintil inferior	Quintil mig-baix	Quintil mig central	Quintil mig-alt	Quintil superior	
2008	Quintil inferior	51%	25%	12%	10%	3%	100
	Quintil mig-baix	28%	39%	27%	4%	2%	100
	Quintil mig central	18%	27%	27%	21%	7%	100
	Quintil mig-alt	5%	15%	28%	36%	16%	100
	Quintil superior	6%	10%	12%	36%	50%	100

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Entre el quintil més ric, la immobilitat o conservació del seu estatus benestant és quasi del 50%. La diagonal en gris mostra les taxes de manteniment d'estatus de cada quintil. La pauta de mobilitat de renda tendeix a concentrar-se en les caselles adjacents a la diagonal confirmant-se, doncs, el predomini de la immobilitat amb uns fluxos de mobilitat d'ascens i de descens de curt recorregut.

- La lògica de reproducció social de la desavantatge i del privilegi en els dos extrems es manté molt acusada: el 75,7% de les llars més pobres es concentra en els dos quintils més baixos de la mateixa manera que el 72,2% de les llars més riques les trobem als dos quintils més alts.
- Les trajectòries de mobilitat des del quintil més pobre gairebé no traspassen el quintil mig i tendeixen a concentrar-se en el quintil més pròxim on han ascendit el 25% de les seves llars. Al quintil mig hi han accedit el 11,6%. Un significatiu 12,7% de les llars que eren pobres al 2008 han arribat al 2012 als dos extrems més benestants.
- Les trajectòries de mobilitat del quintil més ric reproduïen la mateixa inèrcia: el 22,3% descendeix al quintil adjacent, el 11,3% baixa al quintil mig i el restant 16,5% coneix el desclassament en els quintils més baixos.
- Però, sense dubte, és el quintil central del mig (el cor de la classe mitjana) el qui ha patit una major mobilitat i volatilitat d'ingressos: tan sols el 27% es manté en la mateixa posició però un 45% s'ha desclassat cap a quintils inferiors (un 18% arriba al quintil més baix) i un altre 28% ha pogut ascendir cap als quintils superiors.

La segona forma de lectura de la matriu de mobilitat és en perspectiva *inflow* que registra d'on provenen les entrades a cada quintil al 2012, recollida en la taula 12 que s'ha de llegir en vertical per cada columna:

- Si comencem pel quintil inferior veurem l'efecte de l'atur i la crisi a l'hora de nodrir-ho de nous entrants. De fet, tan sols el 38% dels components del quintil inferior també hi eren al 2008. El 27% dels nous entrants provenen del quintil mig-baix, el 20,5% del tram mig central i el 14,6% provenen dels quintils superiors. S'hi constata, doncs, un efecte transversal del risc de descens entre els diferents quintils que posa de relleu la «democratització» dels processos d'empobriment (Sarasa i Porcel, 2013)
- La diagonal de la taula reflecteix la immobilitat dels actuals membres de cada quintil, sent màxima en el quintil superior més ric on quasi el 68% dels seus membres al 2012 ja ho eren al 2008. S'hi confirmaria, doncs, la tesi del tancament social de l'extrem superior i la major capacitat de conservar l'estatus socio-econòmic en temps de crisi que ja vam quantificar en l'anterior recerca (Martínez Celorrio i Marín, 2012).
- Els reclutaments dels quintils mig-baix i mig-central tenen en comú una taxa semblant d'immobilitat en torn al 30% atès que són receptors d'un fort descens des dels quintils superiors i, alhora, receptors de l'ascens des de baix. En el quintil mig-baix, el 52% dels seus integrants han recalat en aquesta capa en descens respecte al 2008. En l'entrada al quintil mig-central, el 41% prové dels dos quintils superiors, baixant d'esglaió al 2012.
- Els salts de dos o més quintils (guany o pèrdua de més de 20.000 € nets anuals) són més freqüents però molt significatius. El 23% de les llars del quintil inferior experimenta transicions ascendents de dos o més quintils que es modera fins el 15% entre el quintil mig-baix. En paral·lel, el 22% de les llars del quintil superior més ric viu transicions descendents de dos o més quintils, una taxa de descens extrem que també es repeteix en el quintil mig-alt. Per tant, les transicions de llarg recorregut són menys freqüents però simètriques entre els dos extrems socials.

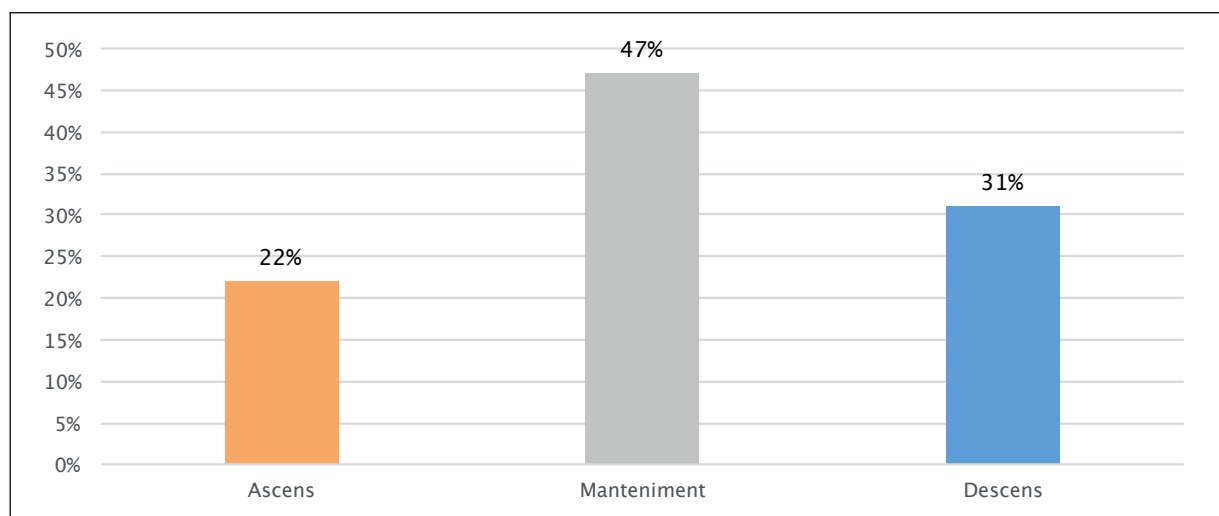
Taula 12.
Entrada a cada quintil d'ingressos (2012) des del quintil de 2008

		2012					Total
		Quintil inferior	Quintil mig-baix	Quintil mig central	Quintil mig-alt	Quintil superior	
2008	Quintil inferior	38%	15%	8%	7%	2%	100
	Quintil mig-baix	27%	32%	23%	4%	2%	100
	Quintil mig central	21%	27%	28%	24%	9%	100
	Quintil mig-alt	6%	15%	28%	38%	19%	100
	Quintil superior	8%	11%	13%	27%	68%	100

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

De l'anàlisi de la matriu de dades del PaD (2012) s'obtenen els següents resultats de mobilitat d'ingressos que recull el gràfic 15: un 47% de les llars s'han mantingut en els mateixos quintils entre 2008-2012, un 22% han experimentat l'ascens de quintil de renda i un 31% han viscut el descens cap a quintil inferiors i per tant s'han empobrit en relació al 2008.

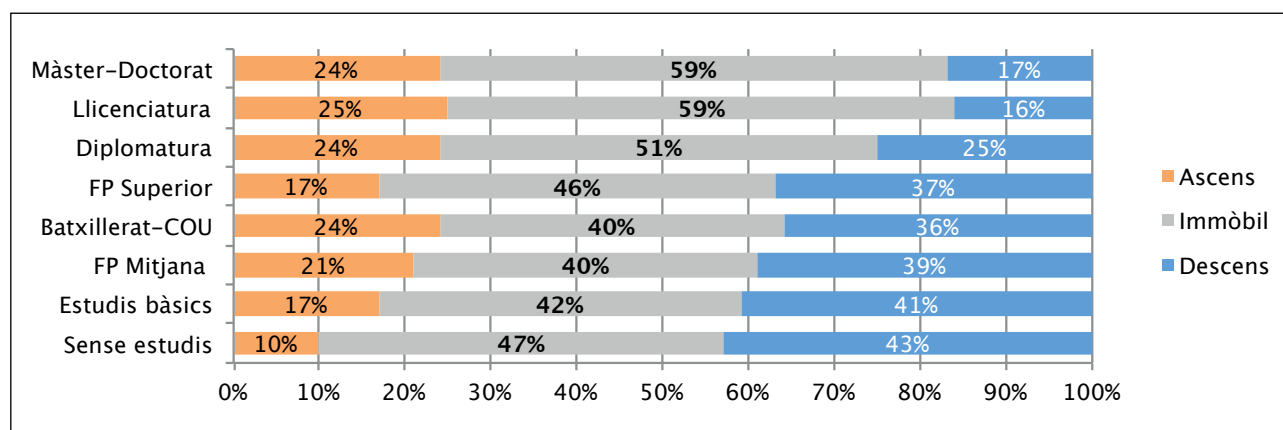
Gràfic 15.
Mobilitat de renda de les llars (2007-2011)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

En el període 2008-2012, el descens de renda de les llars ha seguit un patró de segmentació educativa molt clar segons recull el gràfic 16. Mentre que el 16% dels enquestats amb màsters o llicenciatures ha experimentat l'empobriment relatiu de la seva llar, amb un nivell d'estudis bàsics el descens de renda arriba fins el 41%. Amb FP superior, batxillerat o FP mitjana la taxa de descens d'ingressos ronda el 37% i es redueix al 25% entre els enquestats amb diplomatures universitàries. Per tant, la transversalització del risc d'empobriment s'hi continua manifestant per nivells educatius però es dispara en cas dels enquestats que no assoleixen titulacions universitàries.

Gràfic 16.
Mobilitat de renda per nivell d'estudis (2008-2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

El primer impacte de la crisi va afectar més els joves però entre 2008-2012 els més perjudicats han estat els majors de 55 anys

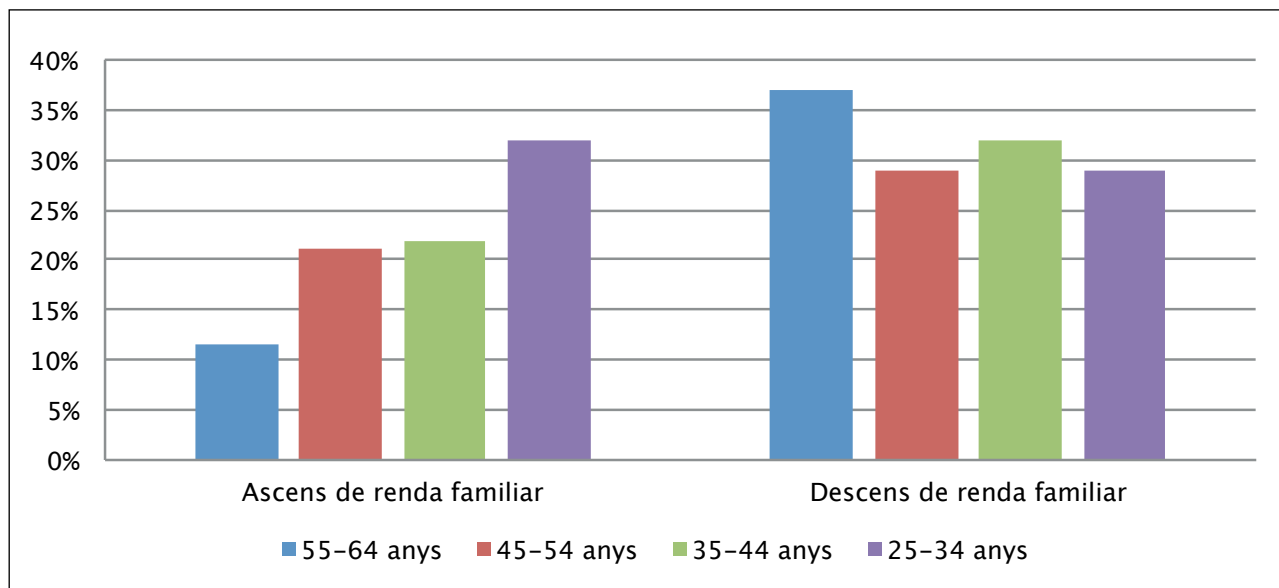
En l'anterior recerca (Martínez-Celorio i Marín, 2012) els perfils de descens de renda familiar entre 2003-2009 eren més probables entre les edats joves que no pas entre els majors de 55 anys. De fet, el 91% de l'ocupació destruïda entre 2008-2013 corresponia a menors de 35 anys. En aquell moment estàvem capturant els primer efectes de la crisi amb la destrucció massiva d'ocupació jove en 2009 en sectors molt intensius en mà d'obra (construcció, comerç, turisme i logística).

En canvi, si obrim el focus entre l'últim any de bonança (2008) i l'epicentre de la crisi (2012), el factor edat apareix com a variable de risc pels majors de 55 anys, essent els qui més benestar han perdut amb l'atur de llarga durada i bona part dels estalvis acumulats gastats per fer-hi front a l'empobriment. Pel conjunt d'Espanya, mig milió d'aturats que ja han esgotat la prestació han rescatat fins 2.500 milions d'euros dels seus fons privats de pensions per tal de sobreviure durant la crisi fins el 2014.³ Bona part d'ells són persones majors de 45 anys i de classe mitjana.

Per edats, el descens de renda de les llars també segueix una segmentació clara per edat de l'enquestat. Si la mitjana de descens per totes les llars catalanes és del 32%, entre els majors de 55 anys arriba al 37%. Entre els més joves, baixa fins el 29% i és l'únic grup d'edat on la taxa d'ascens de renda (32%) supera la taxa de descens, tal i com podem veure en el gràfic 17. Per tant, les dades del PaD (2012) confirmen el major risc de desclassament i empobriment que estan patint els majors de 55 anys, assenyalant una frontera d'edat crítica i molt afectada per l'atur de llarga durada tal i com ja posava de manifest la memòria del Consell Econòmic i Social pel conjunt d'Espanya (CSE, 2013).

³ El Mundo (13 d'Octubre de 2015), «Medio millón de parados han rescatado sus fondos de pensiones para salir a flote».

Gràfic 17. Ascens i descens de renda familiar per grups d'edat (2008-2012)

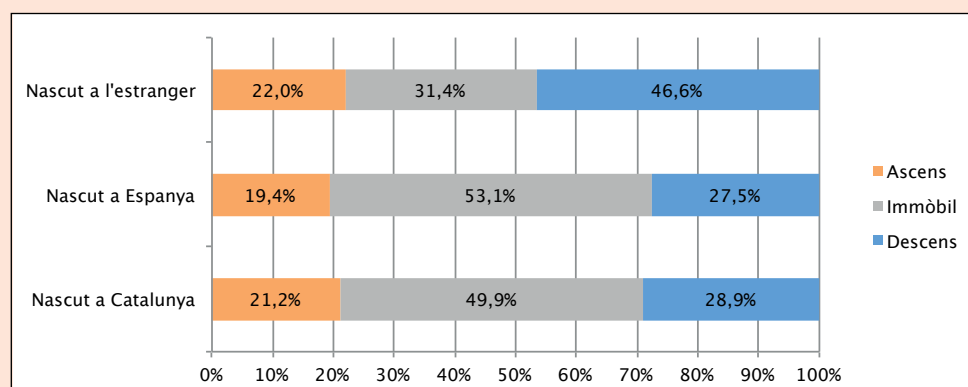

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

El 47% de les llars d'immigrants amb descens de renda

Un tercer eix segmentador del risc de descens de renda ha estat l'origen geogràfic o lloc de naixement de l'enquestat. Les llars on l'enquestat és d'origen estranger pateixen una taxa de descens de renda familiar del 47%, mentre que presenten taxes més moderades els nascuts a la resta d'Espanya (27,5%) o en Catalunya (29%). Tot i que les llars formades per immigrants estrangers sumen un 18% del total, representen el 26% de tot el volum de descens de renda. Els enquistats estrangers tenen 2,6 més probabilitats de descendir abans que mantenir-se en el seu quintil de renda del 2008 respecte als nascuts a Catalunya.

Gràfic 18. Mobilitat de renda familiar per lloc de naixement (2008-2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Segons les Memòries del Consell de Treball, Econòmic i Social de Catalunya (CTESC, 2014), la taxa d'atur entre els estrangers ha passat del 12% l'any 2007, fins el 29% al 2009 i s'eleva al 35% al 2014. El col·lectiu jove estranger entre 16 i 25 anys és el grup que presenta la major taxa d'atur al 2014 amb un 64% mentre que la dels joves nacionals és del 43,5%.

3.2. Un 30% dels catalans estan patint descens vulnerable

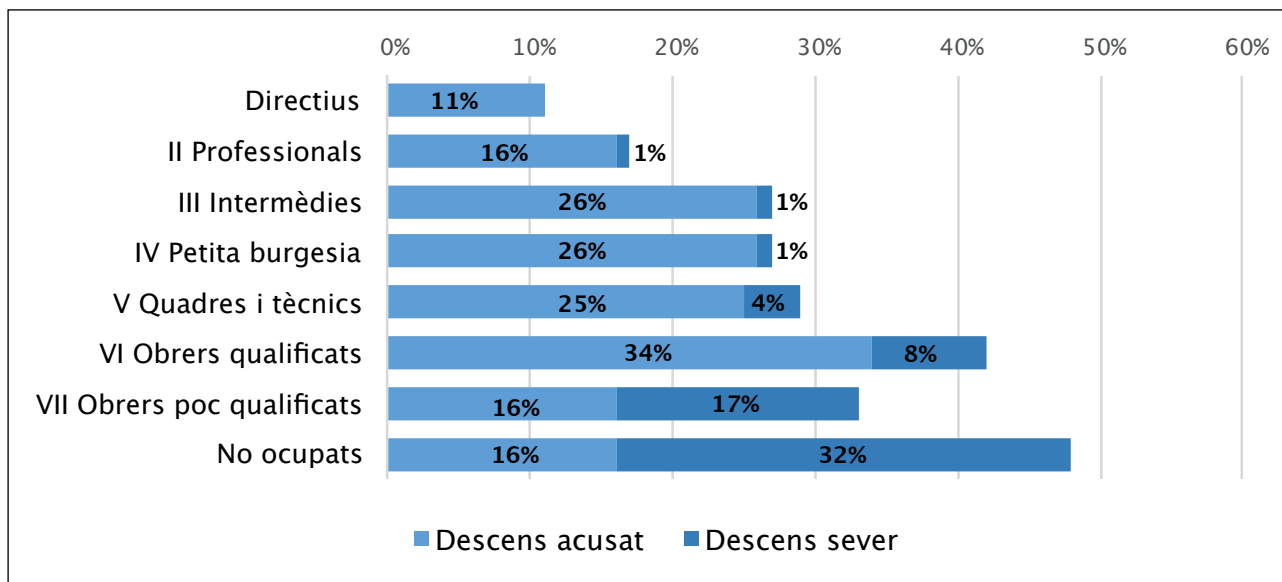
L'anàlisi de les dades socio-demogràfiques longitudinals dels individus ens han permès capturar tres tipus de mobilitat social de trajectòria: la *mobilitat de renda familiar* entre quintils d'ingressos de les llars que acabem de presentar, la *mobilitat de classe i estatus* en les trajectòries entre 2008-2012 i la *mobilitat descendent cap a la vulnerabilitat social* en el mateix període. Aquesta darrera mobilitat engloba aquells que s'han desclassat, han baixat de quintil de renda familiar i han estat devaluats en el mercat laboral passant d'ocupats fixos a temporals, a aturats o a inactius malgrat no tenir l'edat de jubilació. Tots els enquestats que hagin viscut tots tres processos de devaluació o algun d'ells han estat classificats com a *descens vulnerable* a partir d'un índex que diferencia dos graus d'intensitat: el descens acusat i el descens sever.⁴

Aquests indicadors capturen el *descens vulnerable* en tant que pèrdua d'estatus i desposseïció d'una situació prèvia de benestar. Per tant, la vulnerabilitat no mesura la pobresa o les pitjors condicions de vida sinó la pèrdua regressiva de benestar, renda i estatus al llarg un tram vital determinat. Es tracta d'una condició dinàmica que deixa en evidència els sectors socials més impactats pel risc de desclassament. Tal i com afirma Susman (1984) la vulnerabilitat social és el grau que les diferents classes socials estan diferencialment en risc i, com a procés dinàmic, és un procés acumulatiu de fragilitat i d'indefensió que segueix un patró jeràrquic.

Per gènere, el 31% dels homes entre 25 i 64 anys ha patit descens vulnerable en el període estudiat i les dones n'han patit un 30%. La única diferència és la major propensió dels homes a experimentar el descens sever (13%) amb tres punts percentuals més que les dones.

Gràfic 19.

Distribució del descens vulnerable per classe social (2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

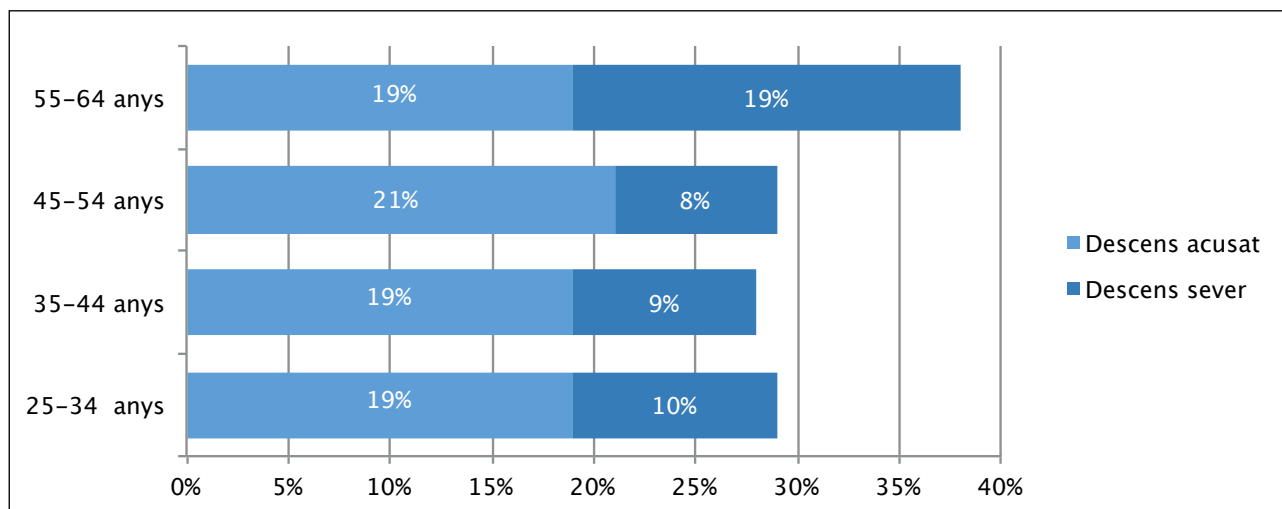
⁴ Aquest indicador és una escala de descens social i laboral construïda en base a puntuar els processos de: *desclassament* (0,5 pel descens de classe en un esquema EGP de 7 posicions i 0,5 punts més si es baixa a la classe inferior VII), d'*empobriment* (1 punt per cada quintil perdut en la mobilitat de renda familiar, exceptuant-ne els qui baixen del quintil superior) i de *devaluació laboral* (1 punt per cada pèrdua en el continuum d'estatus ocupat fixe-temporal-aturat-inactiu).

La major taxa de descens vulnerable la trobem entre els obrers qualificats amb un 42% que es reparteix entre un 34% de descens acusat i un 8% de descens sever. És la classe social més afectada pel desclassament ràpid passant de bons salaris i ocupacions en els sectors de la indústria, la construcció i afins que s'han evaporat amb la crisi. Els obrers i empleats no qualificats dels serveis, molt abundants en el comerç i l'hostaleria abans de la crisi, són la segona classe social amb major taxa de descens vulnerable amb un 35% repartit quasi a la meitat entre el descens acusat i el sever.

En l'extrem contrari hi trobem la classe directiva I que, tot i no quedar exempta de descens vulnerable, presenta una taxa per sota de la mitjana (11%). La classe professional II ha viscut de manera més intensa el procés de desclassament amb un 16% però a distància de les classes mitjanes III-IV-V que presenten unes taxes de descens vulnerable en torn al 26%.

Per raó d'edat, són els sèniors majors de 55 anys els qui han quedat més malparats al llarg de la crisi amb un 38% de descens vulnerable repartit a parts iguals entre la intensitat acusada i la severa. Entre la resta de trams d'edat, la taxa de descens vulnerable es manté en torn el 29% on el descens sever ronda entre el 8-10% i per tant, està més repartit que entre les classes socials on el descens sever quedava massa concentrat en les classes obreres.

Gràfic 20. Distribució del descens vulnerable per edats (2012)

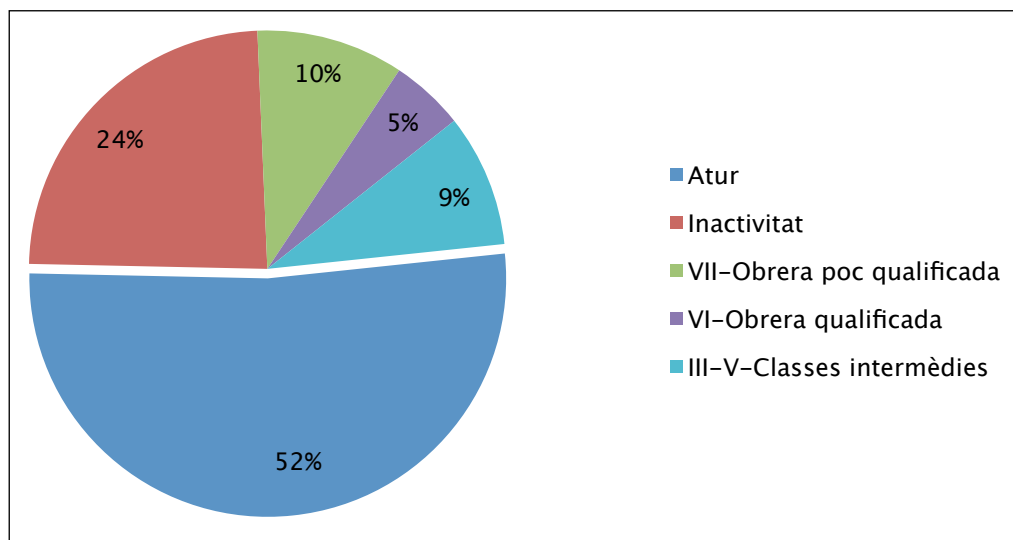

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Pel que respecta al *descens de trajectòria*, és a dir, el desclassament posicional entre 2008-2012 registrat en perspectiva intra-generacional, entre els estrangers (23%) resulta superior en relació als nascuts a Catalunya (18%) i entre els homes (24%) respecte a les dones (16%). De fet, el 60% dels qui han experimentat el descens de trajectòria són homes i un 34% de tots ells són majors de 55 anys per un 17% que tenen de 25 a 34 anys al 2012.

Si creuem el descens vulnerable amb la mobilitat de trajectòria de classe, descobrim que el 72% dels qui s'han desclassat (el 18% dels catalans) han acabat en el descens sever i que el 12% dels qui han estat immòbils conservant la mateixa classe entre 2008 i 2012 han patit, no obstant, un descens acusat. El gràfic següent visualitza quins són els destins del *descens de trajectòria*: el 52% acaba en l'atur, el 24% es retira en la inactivitat malgrat no tenir edat de jubilar-se i el 24% acaben en classes inferiors a les ocupades en 2008.

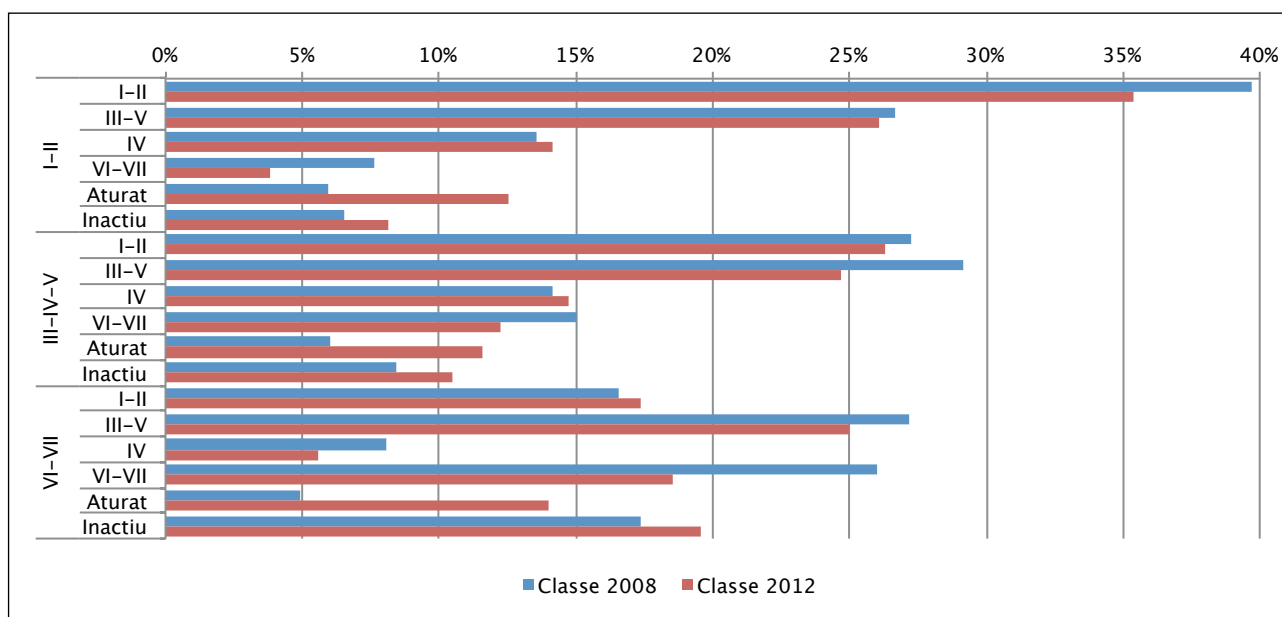
Gràfic 21.
Distribució dels destins de descens de trajectòria (2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Per acabar aquest capítol aportarem un enfocament inter-intra-generacional. És a dir, partim dels orígens socials familiars i comparem quin enclassement tenien els enquestats al 2008 abans de l'esclat de la crisi i al 2012 quan són preguntats pel PaD. En el gràfic 20 veiem com quasi el 40% dels adults que són fills de pares directius i professionals (I-II) ocupaven ells també posicions de classe I-II al 2008 però al 2012 n'ocupen un 35%, perdent cinc punts al llarg de la crisi. Una pèrdua que tan sols és d'un punt entre els fills de les classes intermèdies (III-IV-V) que havien arribat a posicions de classe I-II al 2008 (27%). Fins i tot, malgrat els fills d'obrers que van arribar al 2008 a la classe I-II eren menys (el 16,5%), al 2012 augmenten fins representar el 17,4%. Per tant, la

Gràfic 22.
Classes socials i estatus al 2008 i 2012 per classe social del pare

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

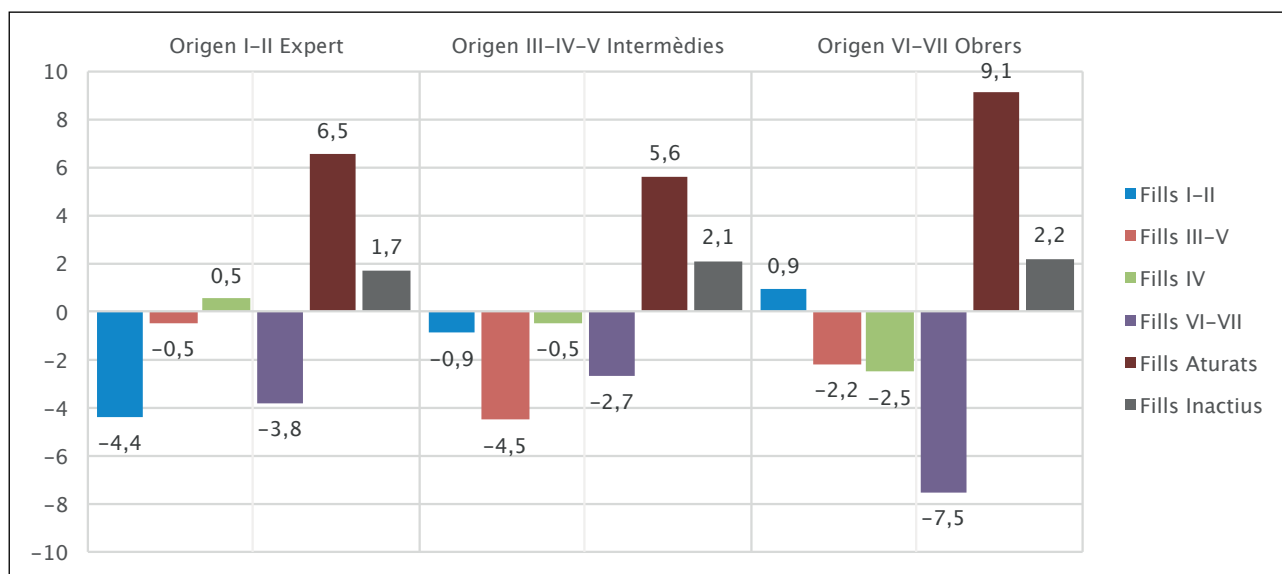
destrucció de posicions directives i professionals (I-II) ha afectat molt més als que provenien dels orígens alts, essent un resultat contra-intuïtiu donat que popularment es pressuposa que quan més alt sigui l'origen social i més alta la classe assolida abans de la crisi, major protecció i blindatge es té contra el risc d'atur i de descens.

Si ara analitzem l'augment dels aturats segons origen de classe, veiem que els adults que són fills de pares directius i professionals (I-II) augmenten al 2012 en 6.5 punts percentuals, la taxa d'atur que tenien al 2008 abans de la crisi. L'augment de la taxa d'aturats entre els adults que són fills de pares de classes mitjanes és molt similar (5,6 punts més) i en el cas dels que provenen de pares obrers, l'augment és més pronunciat (9,1 punts més).

Com que la nostra matriu longitudinal funciona amb una lògica de suma zero (allò que es guanyat per uns, es perdut per altres), convé comparar els guanys i pèrdues de posicions de classe entre 2008-2012 segons l'origen social. Els orígens socials no han estat un gran escut protector o blindat contra la crisi, tal i com ja vam demostrar en la nostra anterior recerca *Crisi, trajectòries socials i educació*.⁵ Els fills de pare obrer VI-VII registren un major augment de l'atur perquè ocupaven en més proporció les posicions de classe obrera que han estat les més castigades per la crisi.

Gràfic 23.

Creació i destrucció de posicions de classe dels fills adults entre 2008-2012 per classe social del pare (en punts percentuals)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Una de les lliçons d'aquest enfocament inter-intra-generacional (combinant classe d'origen i trajectòries individuals entre 2008-2012) és el repartiment dels riscos i dels impactes negatius de la crisi, sense que despunti el factor origen social com a un gran determinant explicatiu. Més aviat, cada origen social ha perdut posicions de reproducció social que tenia al 2008:

- els fills d'orígens directius i professionals (pare I-II) reculen 4,4 punts en posicions directives i professionals, com ja hem dit,

⁵ Recordem que en els anàlisis de regressió multilogit que vam fer (Martínez-Celorrio i Marín, 2012), el factor origen social no era determinant en el descens vulnerable, sinó que ho eren els factors gènere, nivell educatiu i grup d'edat.

- els fills de classes mitjanes (pare III-IV-V) reculen 4,5 punts en posicions administratives i tècniques (III-IV) i mig punt en posicions de petita burgesia (IV),
- els fills adults de pares obrers (VI-VII) reculen 7,5 punts percentuals en posicions també obres i alhora, perden 2,5 punts en posicions de petita burgesia que ocupaven al 2008 i uns altres 2,2 punts percentuals de posicions administratives i tècniques (III-V). La seva compensació és el petit augment entre 2008-2012 d'efectius directius i professionals que no tenen els altres dos orígens socials.

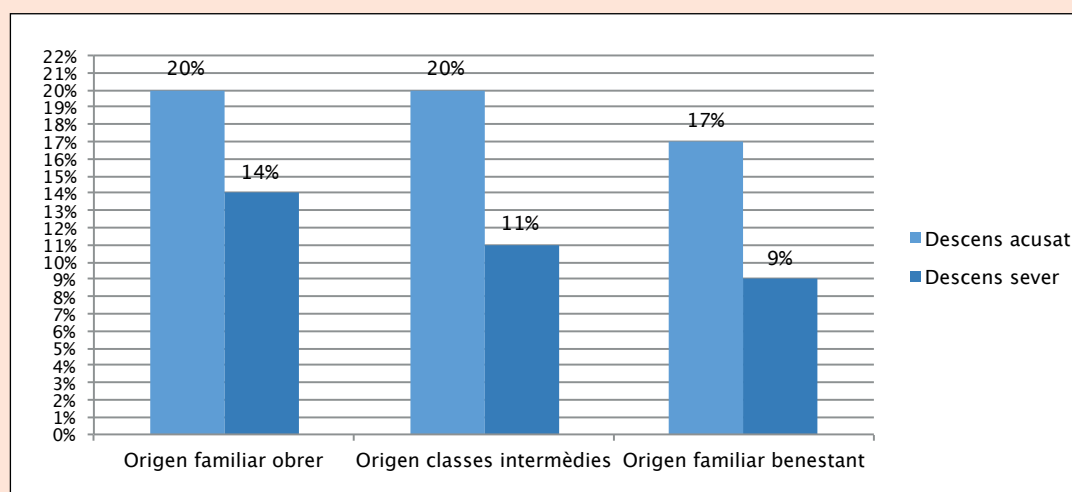
Aquesta pauta contribueix a esmoreir i mitigar la conflictivitat social donat l'abast prou transversal que ha democratitzat els impactes negatius de la recessió, tot i que siguin els orígens obrers els més damnificats i vulnerables. Les dades del gràfic 24 també confirmen una pauta similar de repartició interclassista dels estralls de la crisi, però en base a un altre anàlisi bivariàble: les probabilitats de descens acusat i sever segons l'origen familiar dels enquestats.

El 47% dels adults catalans entre 25-64 anys prové d'un origen familiar obrer, el 44% té un origen familiar de classes mitjanes i el 9% un origen social benestant.⁶ Podem comprovar com la taxa de descens acusat és bastant similar i independent dels orígens: els descendents d'orígens obrers i intermedis tenen un 20% de descens acusat al 2012 i els fills/es dels orígens benestants, un 17%. Una altra evidència que confirma la transversalització o democratització dels impactes de la crisi i que, ha contribuït a evitar la concentració del risc en les capes més baixes, fent-ho més esmoreït i interclassista.

La transversalitat d'orígens socials del descensor ha tingut un efecte cohesionador en l'adversitat

En canvi, els efectes més durs del descens sever com a acumulador de desavantatges sí que està graduat i jerarquitzat pels orígens familiars però sense perfilar-se una polarització substancial donat que ni els fills/es d'orígens benestants i ni de classes intermèdies tampoc es lliuren del descens sever. La màxima taxa de descens sever la trobem entre els descendents dels orígens obrers i populars (14%) que va minvant entre els enquestats d'orígens intermedis (11%) i entre els que provenen d'orígens benestants (9%).

Gràfic 24.
Descens vulnerable per origen familiar (2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

⁶ Hem obtingut aquests orígens familiars a partir d'una anàlisi de correspondències múltiples (ACM) que combinava tres variables de pare i mare (la respectiva classe social EGP, els seus nivells educatius i el seu lloc de naixement) i el context vital de dificultats econòmiques i de conflictes familiars als 15 anys d'edat de l'enquestat.

La transversalitat d'origens socials del descensor ha tingut un efecte cohesionador en l'adversitat (cont.)

Per tant, l'extensió d'un atur massiu i transversal que ha precipitat processos d'empobriment i de desclassament molt amplis, no sembla que segueixi una lògica adscriptiva determinada per la classe social d'origen. Aquest fet, ha coadjuvat per cohesionar i solidaritzar al conjunt de la societat en l'adversitat del descensor, apaivagant una potencial major conflictivitat social al repartir-se de forma transversal els riscos de descens.

Annex

Taula 13.

Mobilitat social de trajectòria 2008-2012 per classe ocupada al 2008 i classe social del pare

EGP Pare	Classe 2008	%	Classe 2012						
			I-II	III-V	IV	VI-VII	Aturat	Inactiu	
I-II (12%)	I-II	39,7%	76,7%	4,1%	4,1%	1,4%	11,0%	2,7%	100%
	III-V	26,6%	0	77,6%	4,1%	0	16,3%	2,0%	100%
	IV	13,6%	28,0%	0	60,0%	0	4,0%	8,0%	100%
	VI-VII	7,6%	14,3%	21,4%	7,1%	28,6%	28,6%	0	100%
	Aturat	6,0%	0	18,2%	27,3%	18,2%	18,2%	18,2%	100%
	Inactiu	6,5%	0	16,7%	16,7%	0	0	66,7%	100%
	<i>Total fila</i>			35,3%	26,1%	14,1%	3,8%	12,5%	8,2%
III-IV-V (49%)	I-II	27,2%	84,5%	3,5%	3,5%	0,5%	4,0%	4,0%	100%
	III-V	29,2%	6,5%	69,6%	7,0%	1,9%	10,3%	4,7%	100%
	IV	14,2%	3,8%	1,9%	71,2%	10,6%	9,6%	2,9%	100%
	VI-VII	15,0%	0	13,6%	3,6%	59,1%	15,5%	8,2%	100%
	Aturat	6,0%	6,8%	15,9%	9,1%	13,6%	50,0%	4,5%	100%
	Inactiu	8,4%	4,8%	1,6%	6,5%	4,8%	9,7%	72,6%	100%
	<i>Total fila</i>			26,3%	24,7%	14,7%	12,3%	11,6%	10,5%
VI-VII (39%)	I-II	16,5%	81,6%	3,1%	4,1%	0	7,1%	4,1%	100%
	III-V	27,2%	7,5%	67,1%	3,1%	7,5%	6,2%	8,7%	100%
	IV	8,1%	12,5%	10,4%	41,7%	18,8%	6,3%	10,4%	100%
	VI-VII	26,0%	2,6%	12,3%	0,6%	53,2%	24,7%	6,5%	100%
	Aturat	4,9%	0	24,1%	10,3%	13,8%	48,3%	3,4%	100%
	Inactiu	17,4%	1,0%	5,8%	0	2,9%	10,7%	79,6%	100%
	<i>Total fila</i>			17,4%	25,0%	5,6%	18,5%	14,0%	19,6%

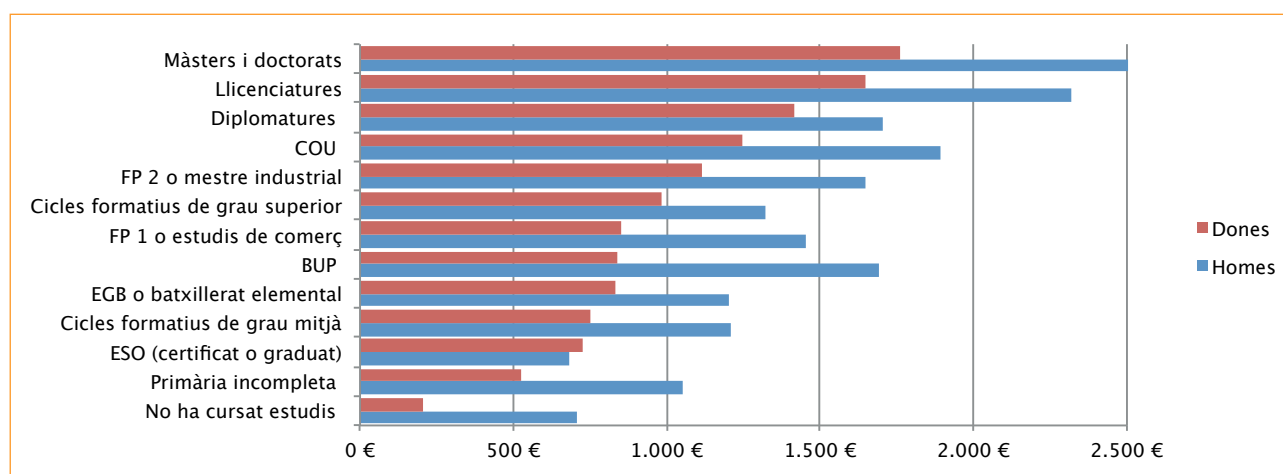
Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008-2012

Taula 14.
Ingressos de la llar al 2012 per orígens socials familiars

Ingressos de la llar 2012 (deflactats base 2008)	%	Origen familiar obrer (47%)	Origen classes intermèdies (44%)	Origen familiar benestant (9%)
< 15.000 €	19%	25%	15%	14%
15.000-24.999 €	24%	29%	20%	16%
25.000-34.999 €	24%	24%	24%	21%
35.000-44.999 €	14%	12%	16%	16%
45.000-54.999 €	10%	6%	13%	12%
>55.000 €	9%	4%	12%	21%
TOTAL	100%	100%	100%	100%

Font: Elaboració pròpia a partir del PaD (2008-2012)

Gràfic 25.
Jerarquia d'ingressos nets individuals per gènere i nivell d'estudis (2012)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

4. Ascens social i de renda enmig de la crisi

En aquest capítol ens centrarem en dues dimensions. Primer, analitzarem les característiques demogràfiques que identifiquen quins col·lectius han estat més proclius a seguir trajectòries d'ascens de classe i de renda familiar entre 2008-2012. El 12,1% dels enquestats del PaD (2012) han conegut l'ascens de trajectòria i sumen en torn 518.000 adults entre 25 i 64 anys. Com veurem el 70% d'ells tenen menys de 45 anys.

En segon lloc, obrirem un focus en torn a una submostra d'adults amb les seves notes de selectivitat d'entrada a la universitat. Ens interessa esbrinar si, existeix o no una ordenació meritocràtica de les probabilitats d'ascens social en funció d'aquest indicador de rendiment acadèmic. Podrem contestar dues preguntes prou interessants: serveix d'alguna cosa acabar la secundària amb notes altes de selectivitat? Ha quedat recompensat aquest esforç meritocràtic amb un menor descens vulnerable a causa de la crisi?

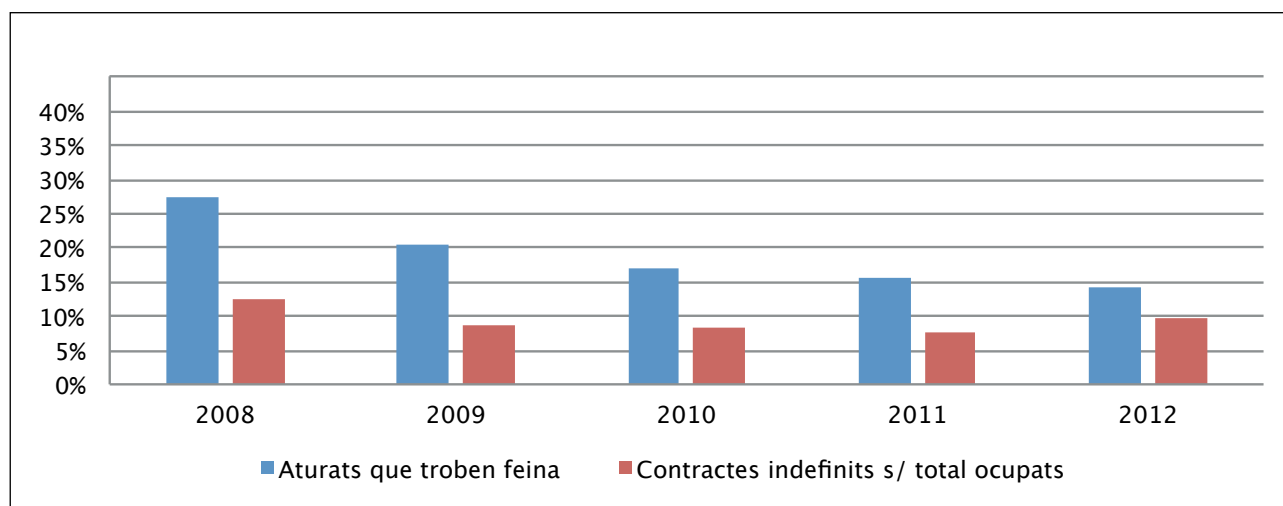
4.1. Un 12% de catalans amb trajectòries d'ascens social

Entre 2008 i 2012, es van destruir un total de 33.828 empreses a Catalunya, és a dir, el 5,4% de les existents als 2008. En el mateix període es van destruir 605.475 llocs de treball, el 17,3% dels existents al 2008. Segons l'EPA, el 35% dels llocs destruïts corresponen a la construcció, un altre 35% a la indústria i el 29% al sector serveis. Si la taxa d'ocupació al 2008 era del 70,9%, al 2012 va baixar fins el 60,3%.

Malgrat aquests indicadors negatius i d'altres que ja hem recollit en el primer capítol, enmig de la crisi i de la gran recessió també s'ha registrat *ascens de trajectòria* entre 2008 i 2012 amb una taxa del 12,1% del total d'enquestats a la nostra mostra longitudinal. Ja hem vist abans com cinc sectors de l'economia catalana van crear ocupació entre 2007-2014: serveis socials i personals, hoteleria, educació-formació, agricultura, programes públics i R+D. (v. pàg.27).

De fet, els fluxos i transicions des de l'atur cap a l'ocupació i les noves contractacions indefinides no han deixat d'existir malgrat la recessió, tal i com veiem en el gràfic 26. Al 2008 un 27% dels aturats van passar a treballar però al 2012, aquesta taxa va baixar fins el 14%. El percentatge de contractacions indefinides realitzades sobre el total d'ocupats al 2008 era del 12,5%. Una taxa que ha anat minvant al llarg de la crisi fins el 7,6% al 2011, remuntant lleugerament al 9,6% al 2012. Per tant, malgrat són valors petits, posen en evidència que certs sectors i teixits empresarials han continuat contractant, especialment aquells més exportadors, innovadors i globalitzats.

Qui ha protagonitzat les trajectòries d'ascens social entre 2008-2012? La taula 15 mostra clarament els joves entre 25-34 anys com el col·lectiu amb major taxa d'ascens enmig de la crisi (27%) acumulant el 35% de tots els casos. Els adults entre 35-44 anys han tingut una taxa per sobre de

Gràfic 26.**Transicions de l'atur cap a l'ocupació i noves contractacions indefinides sobre total d'ocupats (2008-2012)**

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'Observatori d'Empresa i Ocupació (2015) *Fluxos del mercat de treball a Catalunya des de l'atur*

la mitjana amb un 14%. Si sumem, doncs, ambdós grups, els menors de 45 anys concentren el 70% de tots els casos d'ascens de trajectòria. La discriminació per edat torna a fer-se evident en el cas dels majors de 55 anys, amb la menor taxa d'ascens (4%).

Taula 15.**Ascens de trajectòria per edats (2012)**

	% ascens 2008-12	Distribució de l'ascens 2008-12
25-34 anys	27%	35%
35-44 anys	14%	35%
45-54 anys	9%	22%
55-64 anys	4%	8%
TOTAL	12%	100

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Quines han estat les classes socials de destí, on han arribat les trajectòries ascendents? La classe experta I-II acapara el 28% com a classe d'arribada, seguida de la petita burgesia IV (on també hi trobem autònoms) amb un 23% i dels quadres i tècnics intermedis V amb un 20%. A les classes intermèdies de coll blanc III hi ha arribat el 15% dels ascendents. A la classe obrera poc qualificada VII hi arriben el 9% i a l'obrero qualificada VI han arribat el 5% restant. Per tant, el 12% dels adults que han millorat de posició de classe entre 2008-2012 han seguit una clara jerarquizació, que ens indica la forta estratificació amb que s'ha patat la creació de noves ocupacions i d'oportunitats.

Recordem que estem parlant d'importants salts en l'estructura de classes, gens fàcils en conjuncions de crisi, i no pas de promocions dins la mateixa ocupació. L'ascens de trajectòria es fa més fàcil d'entendre a partir de la taula 16 que presenta les taxes de reclutament (*inflow*) o d'entrada a cada classe social existent al 2012, en relació a la classe social ocupada al 2008.

- El 83% de la classe experta I-II que hi trobem al 2012 ja hi era abans de la crisi al 2008, mostrant la major taxa d'immobilitat o de seguretat al mantenir l'estatus malgrat la crisi. El 17% de nous entrants són casos d'ascens de trajectòria que provenen de la resta de classes. Tan sols un 2% dels actuals membres de la classe I-II procedeix de l'atur i un altre 2% prové de la inactivitat (estudiants). El 8% dels nous membres ocupaven posicions de classe intermèdia III-V al 2008 i el 5% tenia petits negocis propis.

Taula 16.

Matriu de mobilitat social de trajectòria 2008-2012: *inflows*

Classe ocupada al 2008	Classe ocupada al 2012					Total (fila)
	I-II	IV	III-V	VI-VII	Aturat	
I-II	83%	9%	3%	2%	11%	23%
IV	5%	67%	2%	7%	9%	12%
III-V	8%	12%	77%	10%	19%	28%
VI-VII	2%	3%	11%	72%	33%	20%
Aturat	2%	6%	4%	6%	19%	6%
Inactiu	2%	4%	3%	4%	8%	12%
TOTAL	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2008-2012

- Al 2012 tan sols trobem al 67% de la petita burgesia que existia abans de la crisi al 2008. La resta de membres actuals d'aquesta classe es reparteix entre un 12% que ascendeix des de les classes intermèdies III-V, un 10% que hi arriba ja sigui des de l'atur o des de la inactivitat, un 9% que prové de la classe experta que ha obert un negoci i el restant 3% ocupaven posicions de classe obrera al 2008.
- El 77% de les classes intermèdies que tenim al 2012 han pogut mantenir-se en la mateixa posició de classe durant la crisi. Els nous entrants provenen, sobre tot de les classes obreres (11%), de l'atur (4%) i de la inactivitat (3%).
- El 72% de la classe obrera que trobem al 2012 ja hi era al 2008. No obstant, si canviem de perspectiva el resultat és un altre: tan sols el 53% dels membres de la classe obrera del 2008 han pogut mantenir el seu estatus sense descendir a l'atur o sense retirar-se a la inactivitat. Per tant, des de la perspectiva del 2008 resulta la classe més afectada per la destrucció de llocs de treball. Tornant a la classe obrera que tenim al 2012, el 28% dels seus actuals membres són nous i provenen, sobre tot, de les classes intermèdies, de la petita burgesia desclassada i de l'atur.
- Per últim, el 18% dels aturats enquestats al 2012 també eren aturats al 2008 sense que això impliqui que durant tot el període hagin estat a l'atur. De fet, el 56% dels aturats al 2008 ja no estan desocupats al 2012. La procedència dels aturats de la nostra mostra al 2012 posa en evidència l'esperada transversalitat: el gruix més nombrós el formen antics membres de la classe obrera (33%), seguits d'antics empleats intermedis (19%), ex professionals experts (11%) i antics petits propietaris (9%). Un altre 8% dels aturats del 2012 provenen de la inactivitat i bàsicament són estudiants.

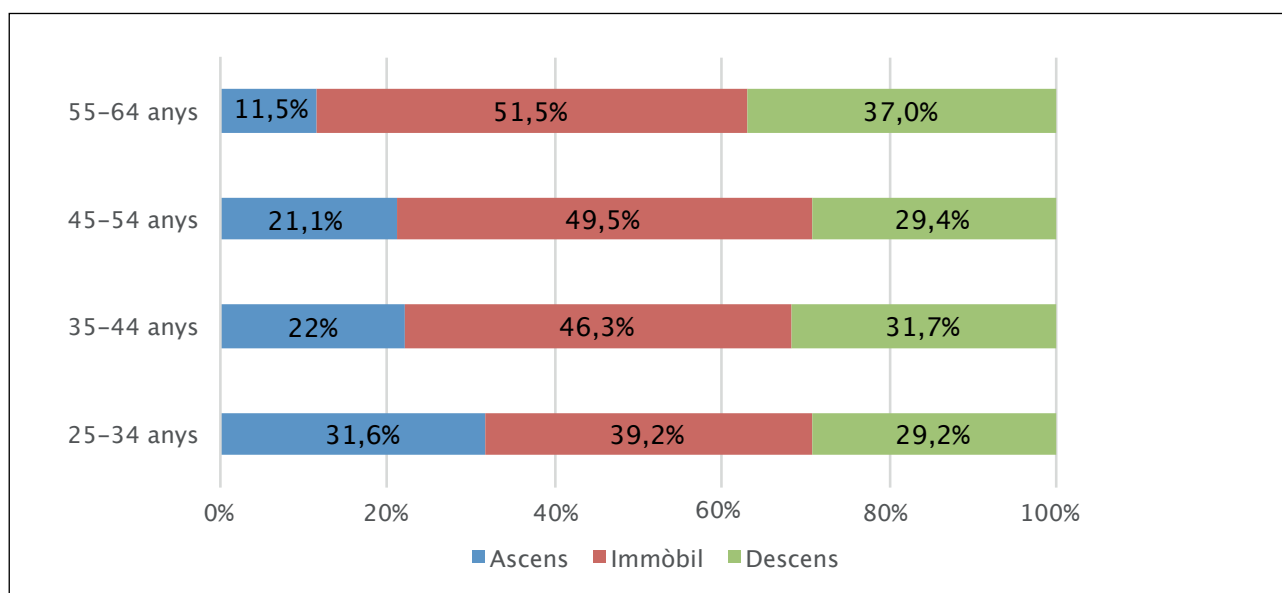
La mateixa lògica d'estratificació per edat de l'ascens de trajectòria de classe acaba traduïnt-se també en la jerarquia ordenadora de la mobilitat de renda entre 2008-2012. Tal i com veiem en el gràfic 27, són els joves els que han protagonitzat un major ascens econòmic (32%) enfront els

major de 55 anys que tan sols ho han viscut en un 11,5% dels casos. Recordem que la mitjana de les llars catalanes és d'un 21% d'ascens de renda en el període estudiat. En total, el 58% de tot l'ascens de renda familiar està protagonitzat pels menors de 44 anys, confirmant-se la forta discriminació per edat com un dels estralls de la crisi.

Com que analitzem la mobilitat de trajectòria al llarg de quatre anys (2008-2012), cal recordar que els joves entre 25-34 anys al 2012 tenien entre 21-30 anys al 2008. Per tant, és esperable que siguin els joves els més beneficiats per l'ascens de renda i per l'ascens professional de trajectòria atès que han tingut quatre anys per contrarestar una contra-mobilitat negativa d'inserció inicial. És a dir, ja sigui vivint a casa dels pares o emancipats, han passat de la inactivitat o d'ocupacions inferiors al 2008 a guanyar posicions de classe superiors al 2012.

Gràfic 27.

Mobilitat de renda de les llars per edats (2008-2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

Les majors oportunitats dels joves estan, però, condicionades pel seu origen social. El gràfic 29 visualitza la mobilitat de trajectòria de tota la mostra segons la posició de classe ocupada al 2008 per tres orígens socials. Si ens fixem en la categoria dels inactius al 2008, on hi trobem als estudiants, veiem com els qui tenen majors oportunitats de trobar feina són els que provenen d'un origen de pare professional-expert I-II en un 33% dels casos. Els qui provenen d'una pare de classes intermèdies III-IV-V, ho assoleixen un 27% i tan sols un 20% dels qui tenen un pare obrer VI-VII.

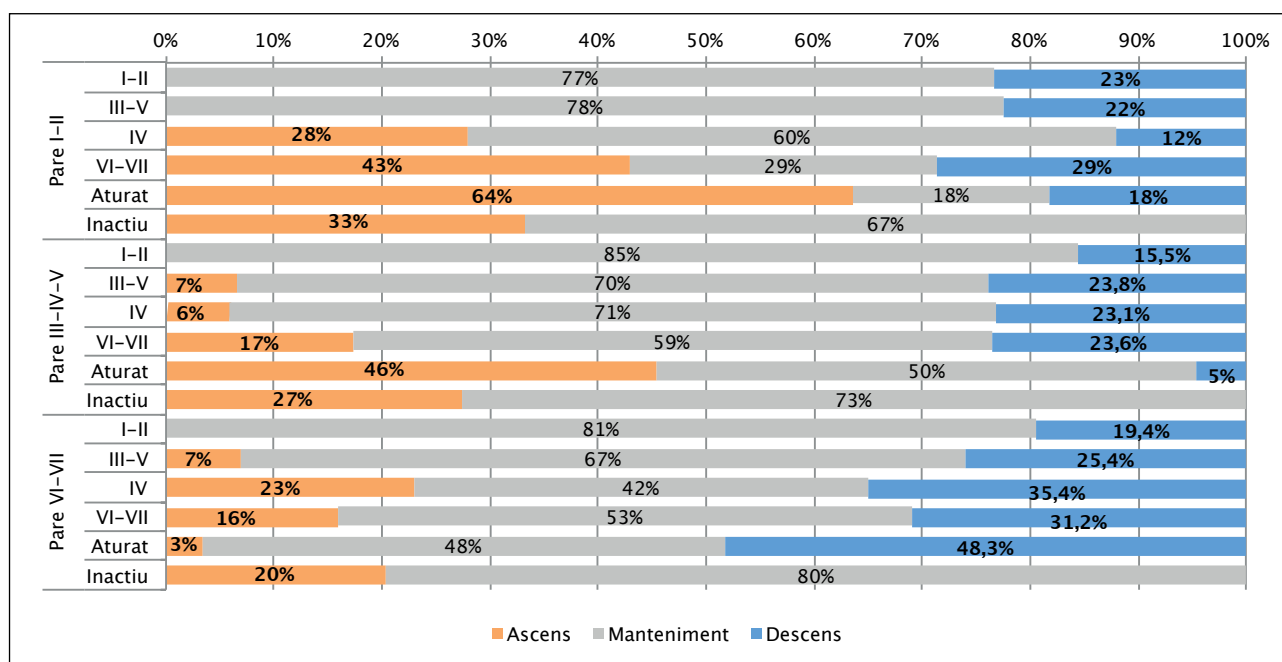
Però on hi trobem una major desigualtat és en la categoria d'aturats al 2008 que troben feina i estan treballant al 2012. Són casos d'ascens de trajectòria pel 64% dels que eren aturats amb un pare professional-expert, per un 45% dels aturats amb un pare de posició intermèdia i tan sols un 3% pels aturats al 2008 amb pare de classe obrera.

Les taxes d'ascens de trajectòria des de les classes ocupades al 2008 també segueixen aquest patró d'estratificació segons origen. Especialment quan al 2008 s'hi ocupaven feines pròpies de la classe obrera. Veiem com el 43% dels casos amb un pare professional aquests obrers del 2008

aconsegueixen la mobilitat ascendent al 2012 i per tant, han corregit la contra-mobilitat de males insercions inicials que no es corresponien amb la seva procedència i, segurament, amb el seu nivell d'estudis. En canvi, entre els obrers del 2008 que també eren fills d'obers tan sols un 16% aconseguix trajectòries d'ascens entre 2008-2012 i un 17% experimenten l'ascens amb un pare en posicions intermèdies. Per tant, en els anys de crisi ha estat més probable pels fills de la classe professional-experta remuntar una mala inserció inicial i trobar feina amb més probabilitat ja sigui des de l'atur o des de la fi d'estudis.

Gràfic 28.

Mobilitat social de trajectòria 2008-2012 per classe ocupada al 2008 i classe social del pare

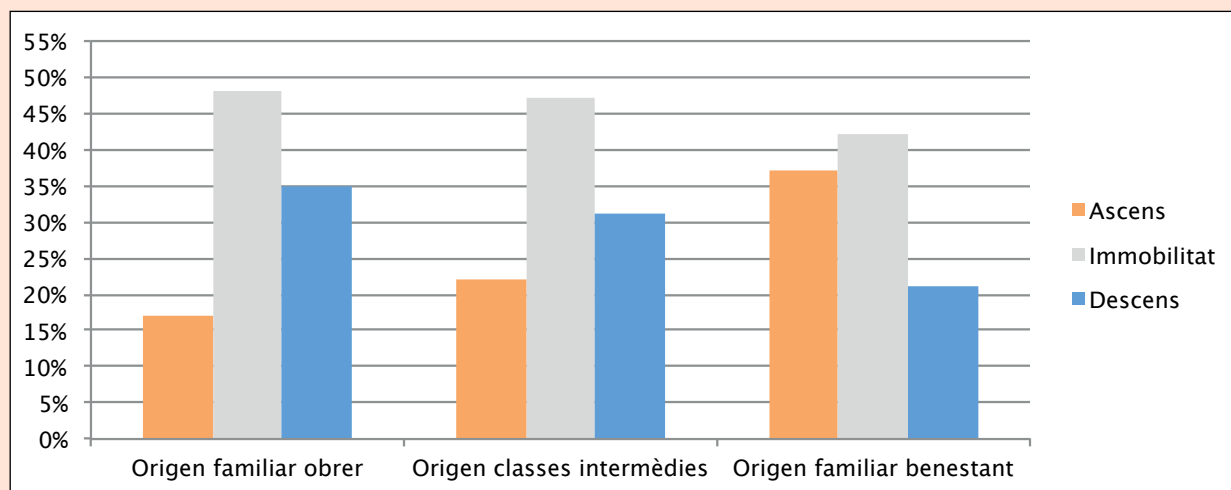
Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

No obstant això, la classe experta I-II del 2008 amb pares també professionals-experts I-II són els qui registrin major descens social (23.3%) respecte als seus homòlegs que tenen pares de classe mitjana (15,5%) o que provenen de pares obrers (19,4%). Entre les classes mitjanes III-V del 2008 s'hi registra una taxa semblant de descens social sense grans diferències per origen de classe, entre el 22 i 25%. On s'observen més diferències és entre la petita burgesia IV del 2008 en funció de l'origen social, sent la que prové d'origens obrers la més castigada amb un descens social del 35% enfront el 12% de descens patit pels petits propietaris i autònoms amb un pare professional-expert I-II.

L'ascens enmig de la crisi ha beneficiat als d'origen afavorit

El gràfic 30 acaba per confirmar la pauta classista que dibuixen les trajectòries socials d'ascens. En aquest cas, mesura la mobilitat de renda segons els tres orígens socials construïts amb l'anàlisi de correspondències múltiples (ACM). El 37% dels adults que provenen d'un origen familiar benestant han experimentat l'ascens de quintil de renda enmig de la crisi per un 17% dels adults que provenen d'una família obrera.

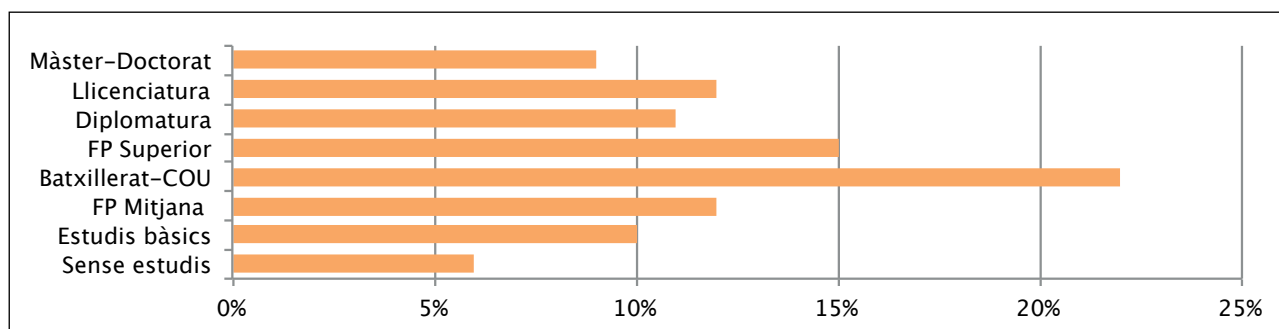
L'ascens enmig de la crisi ha beneficiat als d'origen afavorit (cont.)

Gràfic 29.
Mobilitat de renda (2008-2012) per orígens familiars de classe

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

La jerarquia del descens econòmic és la inversa: un 35% dels adults que provenen de les famílies obreres han baixat a quintils de menor renda per un 21% dels adults que són fills de les famílies benestants. Per tant, tal i com acostuma a succeir en situacions de crisi, es reforcen les desigualtats familiars, activant-se estratègies i recursos que fan de trampolí per ascendir o que eviten el descens a mida que l'origen social és més alt.

Per últim, el gràfic 31 ens presenta les taxes d'ascens de trajectòria en el període estudiat segons els nivells educatius. Els dos únics nivells educatius que estan per sobre de la mitjana d'ascens de trajectòria (12%) són els estudis de batxillerat (22%) i de FP superior (15%). Com ja hem dit, bona part de l'ascens ha estat la remuntada de processos de contra-mobilitat des de feines inferiors cap a ocupacions intermèdies o superiors. Per això, no ha d'estranyar que siguin els dos nivells prototípics dels estudis secundaris els qui destaquen per sobre de la resta. També cal tenir present que dos dels sectors amb creació neta d'ocupació enmig de la crisi (serveis socials i personals i hoteleria-restauració) s'han nodrit d'efectius amb nivells secundaris. Per tant, són resultats coherents en termes longitudinals.

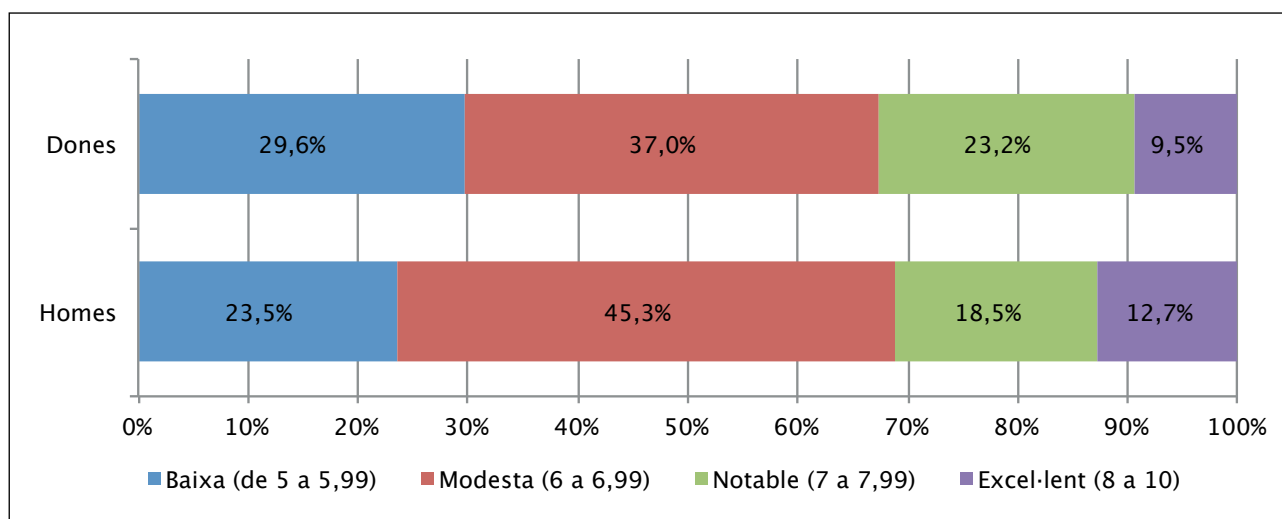
Gràfic 30.
Ascens de trajectòria per nivells educatius (2008-2012)

Font: Elaboració pròpia amb dades del PaD (2008 i 2012)

4.2. El talent acadèmic com a jerarquia de l'ascens social

A Espanya i a Catalunya no hi ha enquestes que permetin correlacionar el rendiment acadèmic amb la inserció i les trajectòries professionals. Fins i tot, el recent informe PIACC de l'OCDE (el PISA d'adults que mesura la competència lectora i matemàtica) evita preguntar als enquestats pel seu rendiment acadèmic en el passat. El PaD (2012) ens facilita la nota d'entrada a la universitat de 621 adults catalans entre 26-64 anys ⁽¹⁾. És una dada retrospectiva única i original que no trobem en cap altre enquesta. La nota de selectivitat ens informa de la jerarquia del talent cognitiu amb que acaba l'ensenyament secundari i amb que s'hi entra als estudis universitaris a una edat corrent de 18 anys. Al correlacionar-la amb totes les variables socio-demogràfiques i de trajectòria social i laboral del PaD, podem perfilar com ha influït o no la jerarquia de notes en el cicle vital del individu. La distribució de les notes de selectivitat segueix una pauta esperable, tenint en compte que es tracta d'una dada retrospectiva: una minoria excel·lent (notes de 8 a 10) que suma el 10,4%; un 22% dels adults amb notes notables (de 7 a 7,9); un gruix del 41% declara notes modestes (de 6 a 6,9) i un 26% manifesta notes baixes (de 5 a 5,9).

Gràfic 31.
Nota d'entrada a la Universitat entre homes i dones

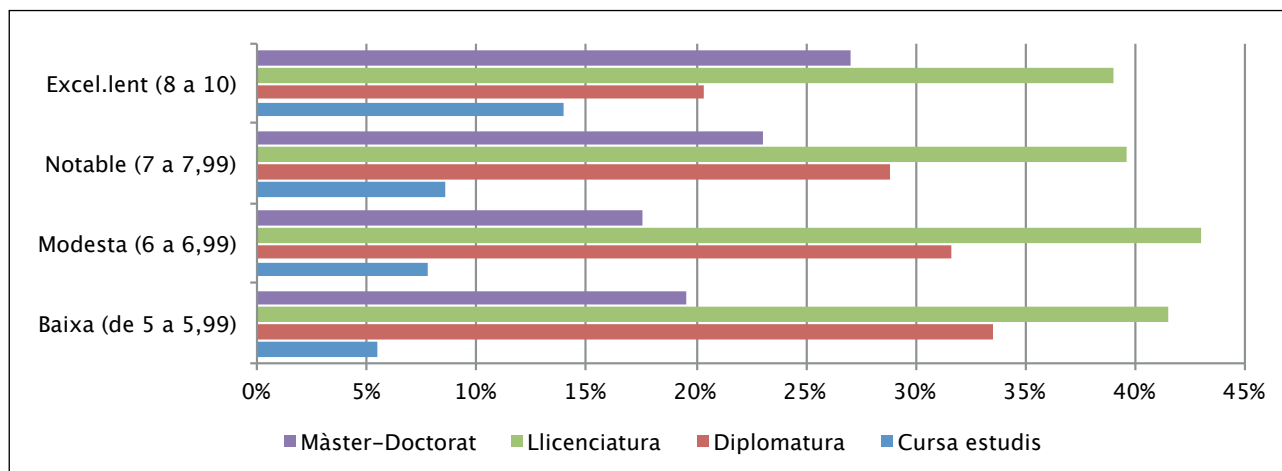
Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Per gènere, les dones declaren una major proporció de notes baixes (29,6%) que els homes (23,5%). Els homes destaquen amb més notes modestes (45,3%) que les dones (38%) i amb major proporció de notes altes (12,7%) que les dones (9,5%). No obstant, són els homes qui destaquen amb un major volum de notes modestes que les dones.

Si creuem la nota de selectivitat amb el nivell màxim d'estudis, veiem com aquells amb notes excel·lents (de 8 a 10) són els qui més s'han graduat en màster i doctorats (27%) a més de ser el grup de notes que més continua cursant estudis en el moment de l'enquesta (14%). Per tant, hi ha una relació positiva entre alts rendiments d'entrada i llarga escolarització fins completar el tercer cicle més enllà de les antigues llicenciatures. No obstant això, no sembla una relació massa determinant atès que fins el 19% d'entrants del grup de notes baixes arriba al tercer cicle (màsters-doctorats).

¹ L'abast temporal de la selectivitat preguntada al PaD (2012) és entre 1975 i 2005 i es recull la nota final fins un màxim de 10.

Gràfic 32. Màxim nivell d'estudis per nota d'entrada a la Universitat

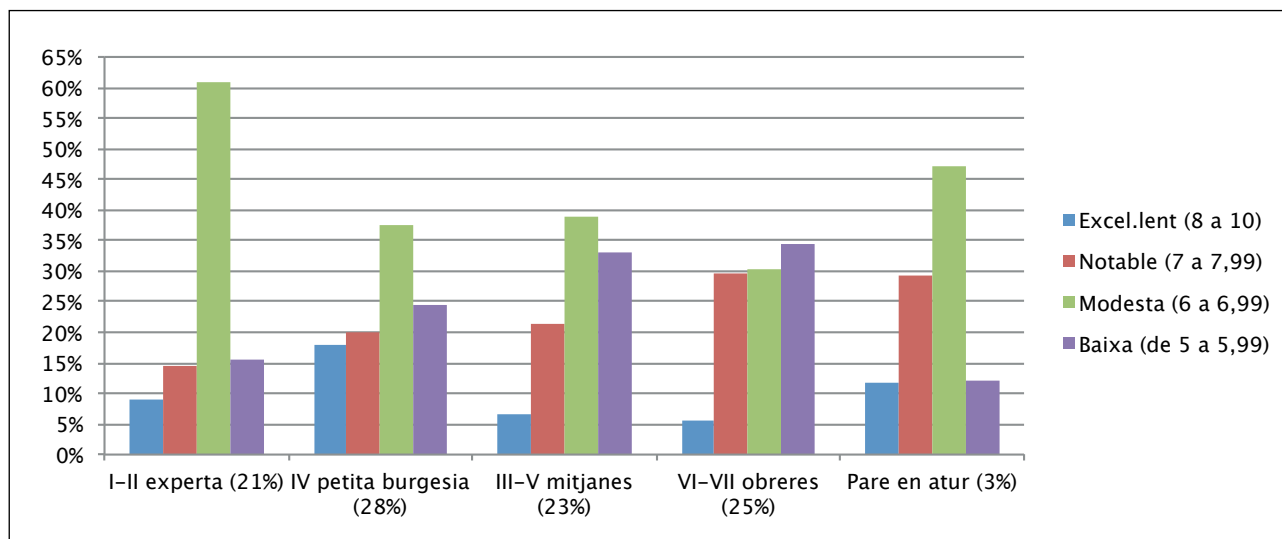

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Per arribar a les llicenciatures, les notes d'entrada no hi influeixen en absolut, arribant-hi en torn al 40% en cada interval de nota. On s'hi observa una major influència de la jerarquia de notes d'entrada és en l'obtenció de diplomatures: quant més baixa sigui la nota de selectivitat, més probabilitat d'acabar diplomata en estudis universitaris curts. El màxim de graduació en diplomatures (33%) correspon al grup de notes baixes.

En funció de la classe social del pare als 15 anys de l'enquestat, sobten alguns resultats que trenquen la suposada avantatge de la classe experta I-II pel seu superior capital cultural transmès als fills/es. Tan sols el 9% dels seus fills/es arriben a la Universitat amb una nota excel·lent, per sota dels fills de la petita burgesia IV que dupliquen aquest percentatge (18%) i dels fills de pares en atur (11,7%) quan l'enquestat tenia 15 anys. L'origen social professional i directiu I-II tampoc

Gràfic 33. Nota d'entrada a la Universitat de l'enquestat per classe social del pare quan l'enquestat tenia 15 anys

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

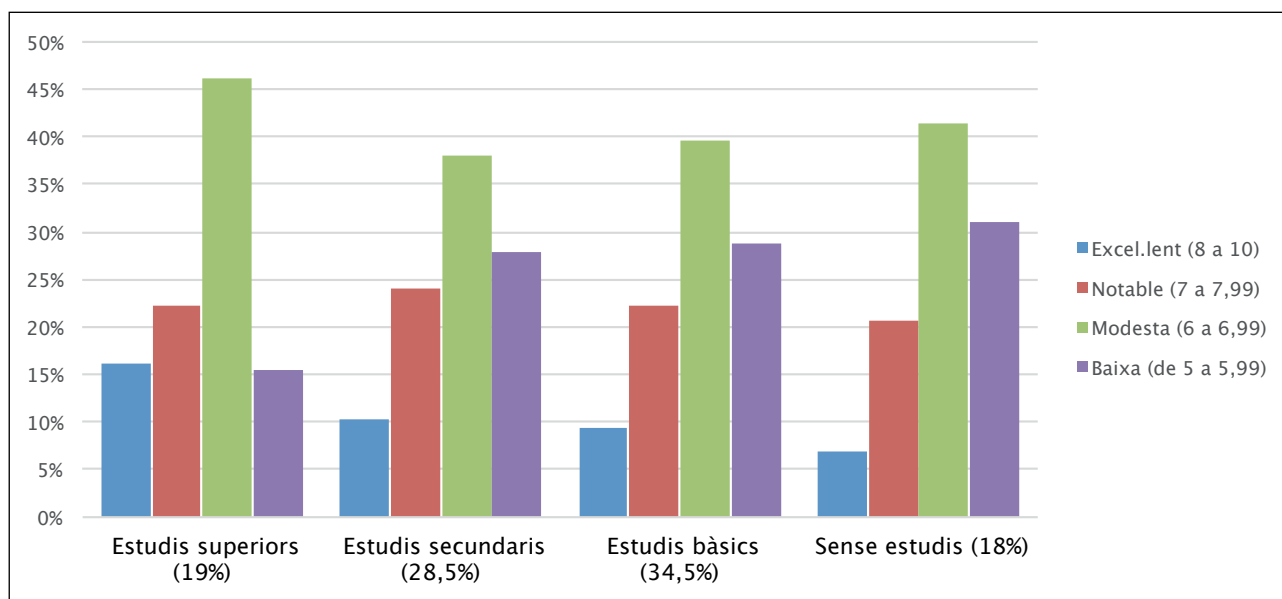
destaca en les notes notables (14,6%) veient-se superat per l'origen social obrer VI-VII (29,6%) o per l'origen de classe mitjana III-V (21,3%). En canvi, l'origen social superior I-II destaca per sobre de la resta pel gran volum de notes modestes (6-7) amb un 61%. En contra del tòpic popular, el talent acadèmic és més interclassista del que es pressuposa.

Són els fills/es de la petita burgesia IV els qui tenen fins 4,6 vegades més probabilitats d'entrar a la Universitat amb notes excel·lents en lloc d'entrar-hi amb notes baixes respecte als orígens obrers VI-VII. En relació als orígens experts I-II, la petita burgesia els supera 3,5 vegades més. Per tant, la presumpta avantatge per herència de capital cultural dels orígens professionals i directius I-II és qüestionable amb aquestes dades.

Més que el factor classe social, en les notes excel·lents i baixes de selectivitat s'hi observa una major determinació del factor nivell d'estudis del pare, un *proxy* del capital cultural familiar. La nota excel·lent l'obtenen el 16% dels fills/es de pares universitaris contra el 7% de fills de pares sense estudis. En relació als qui tenen pares sense estudis, els fills de pares universitaris tenen 4,7 més probabilitats d'obtenir notes excel·lents que no pas notes baixes.

Gràfic 34.

Nota d'entrada a la Universitat per nivell d'estudis del pare

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Per tant, el capital cultural d'origen sí que influeix en les notes dels extrems, tant en les excel·lents com en les baixes, però en canvi, no influeix tant ni en les notes notables ni en les notes modestes dels fills. La proporció de notes de selectivitat entre 6 i 7,9 és forà similar entre pares amb estudis secundaris, bàsics o sense estudis.

Les notes baixes (5-6) arriben al 31% dels fills de pares sense estudis però també cal ressaltar que representen el 15% dels fills de pares universitaris. Les notes notables (7-8) són equivalents i indiferents als estudis del pare. Les notes modestes (6-7) representen entre el 38-41% de tots els nivells d'estudis paternes, excepte pel cas del pares universitaris que s'eleva fins el 46%. En suma, la distribució del talent cognitiu en l'accés als estudis superiors si bé no és equitatiu segons el nivell educatiu familiar no és una desigualtat tan extremada com pressuposa el tòpic popular.

Al creuar la nota d'entrada amb el nivell d'estudis paterns podem reclassificar al 100% dels enquestats en sis grups diferenciats:

- El 37% dels avaluats per entrar a la Universitat formarien part del grup «**promoció des de baix**» amb un nivell d'estudis baix del pare i unes notes entre baixes i modestes.
- El 19% serien part del grup «**promoció des del mig**» amb un nivell d'estudis secundaris del pare i notes entre baixes i modestes.
- El 12% dels enquestats són del grup «**reproducció modesta**» donat que parteixen amb l'avançatge d'un capital cultural familiar elevat amb pares universitaris però n'obtenen notes de selectivitat entre baixes i modestes.
- El 16% formen el grup «**resiliència excel·lent**» donat que malgrat el baix nivell d'estudis patern els enquestats assoleixen unes notes entre notables i excel·lents.
- El 9% són del grup «**destacats des del mig**» amb pares que tenen estudis secundaris i fills amb notes notables i excel·lents.
- El restant 7% formarien part del grup «**reproducció excel·lent**» al coincidir notes altes dels fills i estudis superiors del pare.

Taula 17.

Nota d'entrada a la universitat per nivell estudis del pare: distribució per col·lectius (suma 100%)

Nota d'entrada dels fills/es	Nivell d'estudis del pare			
	Sense estudis	Estudis bàsics	Estudis secundaris	Estudis Superiors
Baixa (de 5-6)	PROMOCIÓ DES DE BAIX (37%)		PROMOCIÓ DES DEL MIG (19%)	REPRODUCCIÓ MODESTA (12%)
Modesta (6-7)	RESILIÈNCIA EXCEL·LENT (16%)		DESTACATS DES DEL MIG (9%)	REPRODUCCIÓ EXCEL·LENT (7%)
Notable (7-8)				
Excel·lent (8 a 10)				

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

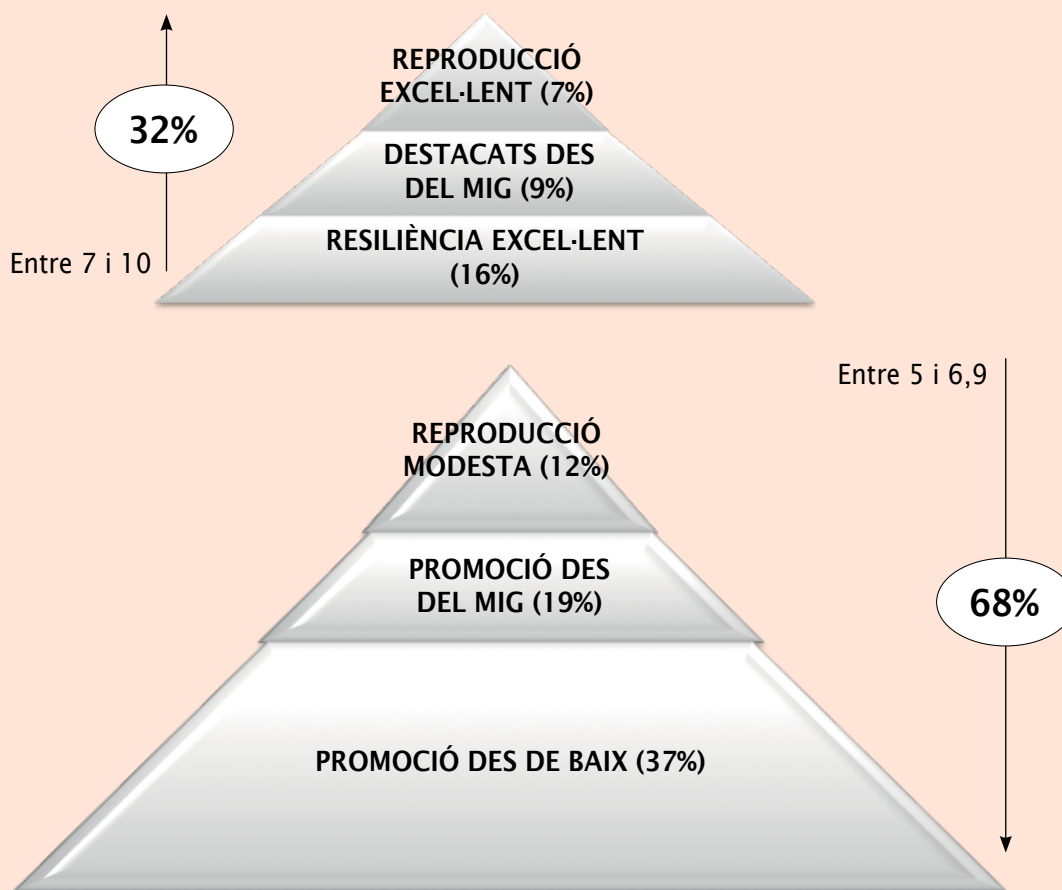
La meitat dels entrants a la universitat amb notables i excel·lents provenen de pares amb estudis primaris

Les notes retrospectives de selectivitat perfilen una doble piràmide: un 32% va entrar a la universitat amb notes notables (a partir de 7) i el restant 68% entren amb notes modestes (entre 5 i 6,9). La meitat del grup amb millors notes provenen de famílies amb baix nivell cultural. Aquest és un resultat a destacar perquè posa en evidència la funció promocional que ha acomplert la democratització de l'ensenyament secundari, fent més interclassista l'excel·lència d'entrada. L'excel·lència elitista de fills amb pares universitaris que entren amb notes notables i excel·lents representa un 7% del total d'entrants i un 22% del grup d'estudiants d'alts rendiments.

Per tant, convé superar el tòpic que exagera la determinació d'un baix capital cultural amb un baix nivell d'entrada i a la inversa. De fet, el 62% dels fills amb pare universitari entra a la universitat amb notes modestes i baixes (entre 5 i 6,9) quan tenen totes les avantatges i estímuls cognitius que els hi aporta un capital cultural familiar elevat. Malgrat això, no es distancien tant del 68% amb notes modestes que declaren els fills de pares amb estudis bàsics.

La meitat dels entrants a la universitat amb notables i excel·lents provenen de pares amb estudis primaris (cont.)

Figura 2.
La doble piràmide en l'entrada a la universitat

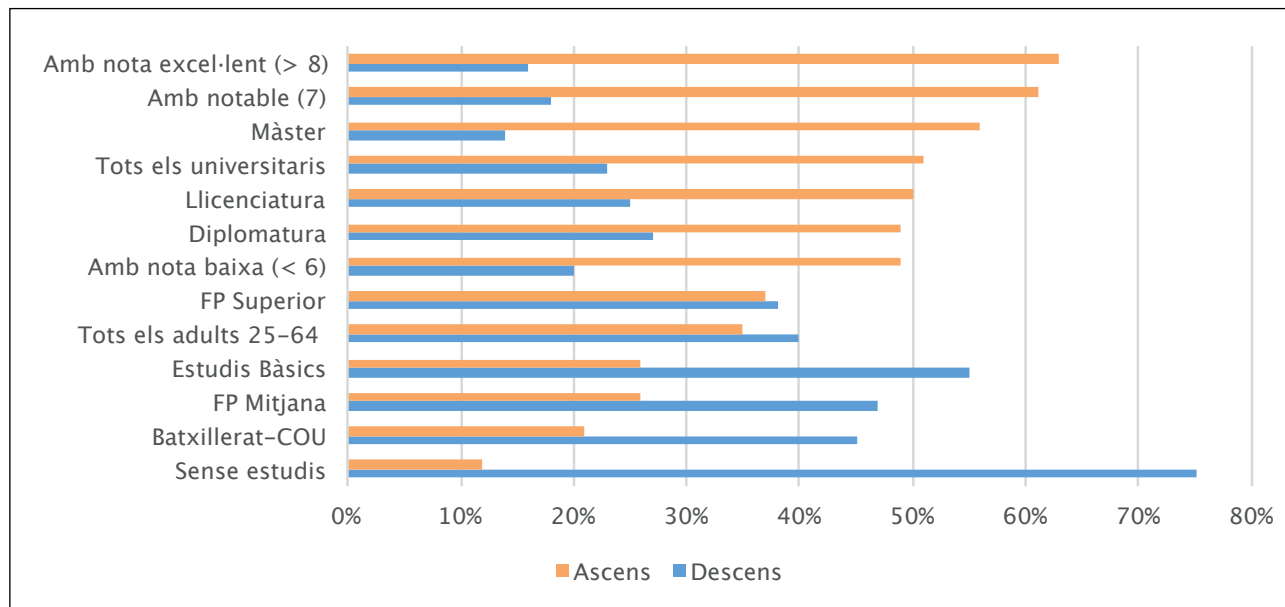

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Cal recordar que, aquest indicador de rendiment d'entrada a la universitat també és un indicador del nivell cognitiu amb que s'acaba la secundària superior. Més aviat, dibuixa la funció de promoció i ascensor educatiu d'aquesta etapa. El que no sabem, per absència d'informació, és si després aquests talents es desaprofiten o no al llarg de la vida universitària.

Per últim, ens hem de preguntar com es tradueix la jerarquia de rendiments o talents detectats a l'entrada a la universitat als 18 anys en termes de mobilitat social. El gràfic 36 presenta les taxes de ascens i descens entre pares i fills segons notes d'entrada i màxim nivell d'estudis assolit.

Si comprovem, primer, la gràfica de l'ascens inter-generacional veiem com queda clarament jerarquitzada seguint un patró meritocràtic: les notes superiors a 8 obtenen el màxim ascens (63%), seguides de les notes notables (61%) que prenen distància de tots els enquestats amb màsters (56%), de tots els enquestats amb graus universitaris (51%) i de tots els que tenen llicenciatura (50%).

Gràfic 35.**Ascens i descens inter-generacional (2012) per nota d'entrada a la Universitat i màxim nivell d'estudis**

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Els entrants amb notes de 6 tenen taxes d'ascens més moderades (49%), igualant a tots els enquestats amb diplomatura però marcant distància dels titulats amb una FP superior (37%) i del conjunt dels enquestats (35%). La jerarquia de l'ascens arriba al punt més baix amb els enquestats que tenen estudis bàsics (26%) i amb els que no tenen estudis (12%).

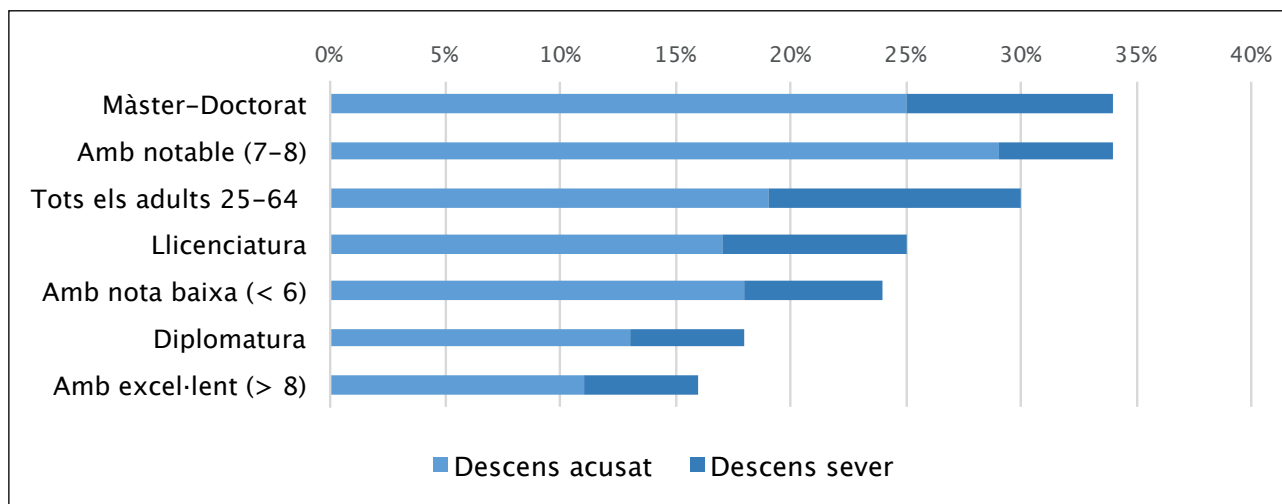
La nota de selectivitat és un bon predictor de l'ascensor social

Si llegim la gràfica del descens inter-generacional es dibuixa una jerarquia en sentit invers amb els enquestats sense estudis amb la màxima taxa de descens (75%) seguits dels que tenen estudis bàsics (55%) a distància dels que tenen FP mitjana (47%) i batxillerats (45%). La taxa mitjana de descens per tots els enquestats entre 25 i 64 anys és del 40% i per sota d'ella ens hi trobem els graduats en FP superior (38%) i més distanciat encara als diplomats en carreres superiors curtes (27%).

Mentre el 23% de tots els universitaris ha experimentat el descens entre pares i fills, de nou trobem una ordenació meritocràtica segons les notes de selectivitat: han descendit el 16% dels que tenien notes excel·lents, el 18% amb notable i el 20% amb notes baixes. Per tant, i a manca d'altres anàlisis més acurats, la nota de selectivitat té una forta associació amb la mobilitat social, multiplicant les taxes d'ascens inter-generacional i rebaixant les taxes de descens.

I com han servit les notes de selectivitat per evitar el descens vulnerable a causa de la crisi? Part de la resposta, en espera de poder aprofundir en el futur amb noves recerques, la trobem al gràfic 37: sobre tot, han estat els enquestats amb notes excel·lents (>8) els qui han evitat en major proporció el risc de descens vulnerable amb una taxa del 16% (composta per un 11% de descens acusat i un 5% de descens sever). Per tant, no han estat exempts del risc però amb una taxa de descens que és la meitat de la mitjana catalana i a força distància de tots els llicenciats (25%) o de tots els enquestats amb màsters (34%).

Gràfic 36. Descens de trajectòria (2008-2012) per nota d'entrada a la Universitat i màxim nivell d'estudis

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

En suma, aquest focus analític que hem fet sobre les notes retrospectives de selectivitat ens proporcionen pistes interessants per seguir investigant els indicadors de rendiment acadèmic i la seva relació amb la inserció laboral, el nivell salarial i la mobilitat social, sigui inter-generacional o de trajectòria.

5. Confiança, xarxes familiars i ajut mutu

La confiança és un component bàsic pel funcionament de tota relació social i, per extensió, de tota la societat entesa com a xarxa de xarxes de relació. No obstant, la confiança és un capital simbòlic de prestigi, reputació i reconeixement que tendeix a ser molt volàtil i inestable. En aquest capítol ens centrarem en comprovar quins són els nivells de confiança inter-personal i quina és la fortalesa de la xarxa familiar i de les xarxes de suport que s'han activat com a conseqüència de la crisi, l'atur i el desclassament.

5.1. Confiança, xarxes socials i desigualtat

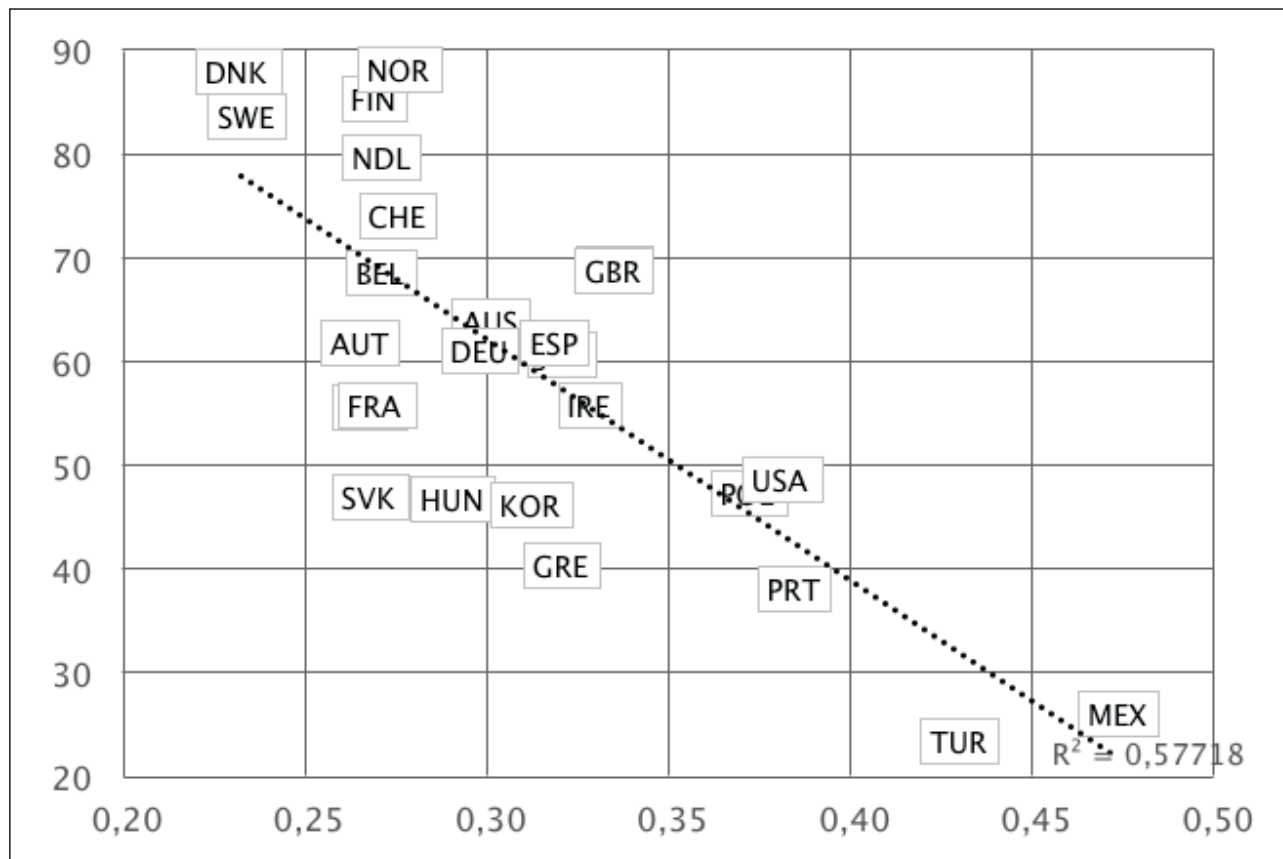
Un dels fonaments i lubricants més determinants de la cohesió social és el grau de confiança inter-personal. Manifestar confiança en els altres suposa que les relacions i transaccions entre persones són previsible i segures, responen a les expectatives positives que esperem. En sociologia i economia, els indicadors en torn la confiança són llegits com el baròmetre més directe amb el que es mesura la fiabilitat de les institucions, els lideratges, les marques, els productes i el clima polític i econòmic. En la recerca sobre aquest tema es diferencien dos categories de confiança: a) la *confiança inter-personal* o social analitza les xarxes d'amistat, la participació en associacions i el voluntariat com a àmbits de relació inter-personal facilitats per la confiança i b) la *confiança institucional* de caire impersonal basada en el respecte i seguretat que mereixen les institucions socials, econòmiques i polítiques, ja siguin pel son bon o mal funcionament

Diferents autors han destacat la importància de la confiança com a component essencial de la vida econòmica en les transaccions comercials, els contractes de treball, els crèdits o les inversions actuant-ne com a lubricant del desenvolupament econòmic (Fukuyama, 1995; Knack y Keefer 1997). De fet, les dades de l'OCDE ens recorden que els alts nivells de confiança mútua són més propis dels països més rics davant dels menys desenvolupats. A sobre, dins del grup de països més rics, hi trobem major confiança inter-personal en els altres en aquelles societats més igualitàries i cohesives en front de les que s'estructuren amb major desigualtat.

El gràfic 38 ens mostra una correlació significativa entre una alta taxa de confiança i l'índex Gini de desigualtat. La confiança mútua és més densa quant més equitatiu sigui el repartiment de la riquesa, com en el cas dels països escandinaus. I al contrari, a menor equitat, hi trobem una confiança més diluïda com passa als Estats Units, Polònia, Portugal i, especialment, a Mèxic i Turquia.

Els enquestats espanyols mostren un nivell de confiança mútua similar al dels alemanys, superior al dels francesos però per sota del que mostren els britànics. El gràfic 39 presenta l'evolució de l'indicador de confiança inter-personal a partir de les sèries de l'Enquesta Social Europea a les que hem afegit Catalunya, prenent el mateix indicador pel qual pregunta el CEO (Centre d'Estudis i Opinió). Entre 2006 i 2010, els nivells de confiança inter-personal s'han mantingut estables

Gràfic 37.
Alt nivell de confiança inter-personal (eix vertical) segons l'índex de desigualtat Gini (eix horitzontal)

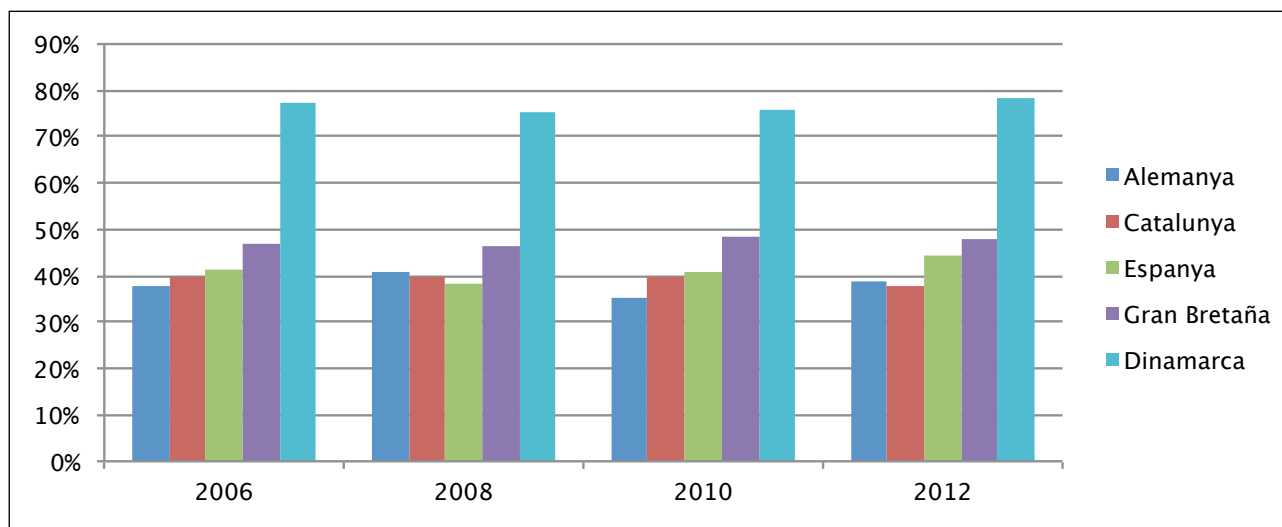

Font: OCDE (2011) Society at a glance

en tots els països, sense que la crisi hagi afectat negativament la percepció de confiança en els demés. El 38% dels catalans afirmen, en una escala de 6 a 10, que s'hi pot confiar en els demés. És un resultat similar al que contesten els alemanys. En ambdós casos no hi hagut variacions entre 2006 i 2012. Els enquestats espanyols al 2012 que hi confien en els altres pugen al 44% i quasi igualen als britànics (47%). Però, sense dubte, el país que més destaca per l'alta densitat de confiança mútua és Dinamarca amb un 78%. De fet, en aquest país escandinau tan sols el 8% dels enquestats manifesten que «la majoria de les persones intenten aprofitar-se dels altres» mentre que a Espanya o França són un 40% dels enquestats els que opinen això.

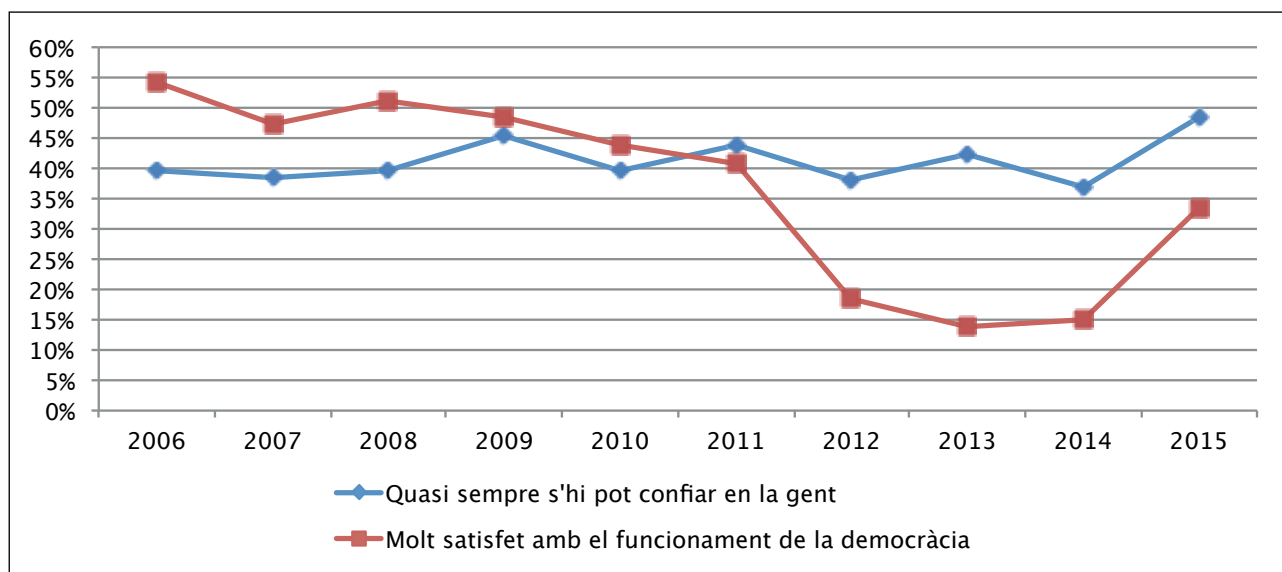
En el cas català s'hi observa un cert repunt de la confiança inter-personal al 2015 segons les dades dels Baròmetres d'Opinió Pública del CEO que presentem al gràfic 40. Fins el 48% dels enquestats manifesten que «quasi sempre s'hi pot confiar en la gent» en el 2015. Es tracta d'un repunt que coincideix amb la remuntada simultània que experimenta la satisfacció amb el funcionament de la democràcia en aquell any. És molt probable que ambdós repunts tinguin a veure amb el singular procés de mobilització política sobiranista que viu Catalunya. De fet, la confiança institucional amb el funcionament de la democràcia va patir una forta davallada a partir del 2012 i es va mantenir fins el 2014, quan tan sols un 15% s'hi mostrava molt satisfet. Al 2008, el percentatge d'alta satisfacció era del 50% que va anar reculant a mida que s'intensificava la crisi i apareixien més casos de corrupció. La pèrdua de la confiança institucional es va agreujar a partir del 2012 i encara, tot i la remuntada parcial, dista molt d'equiparar-se amb l'existent abans de l'esclat de la crisi.

Gràfic 38.
Confiança social en perspectiva comparada (2006-2012)

Font: Enquesta Social Europea (EES) i CEO, Baròmetres d'Opinió Pública

Gràfic 39.
Confiança social i satisfacció amb el funcionament de la democràcia a Catalunya (majors de 15 anys)

Font: CEO, Baròmetres d'Opinió Pública

Un cop contextualitzada la confiança mútua en l'escenari macro, passem a detallar els nivells de confiança per demanar ajuda, favors o tenir suport emocional entre els enquestats del PaD (2012). Tot i que estem davant una resposta múltiple on s'hi pot escollir diverses opcions, ens hi trobem amb una configuració molt repartida de funcions:

- a) A l'hora de demanar ajuda per trobar feina, els enquestats catalans prefereixen recórrer als amics (56% en cas del homes i 54% en el cas de les dones) abans que els familiars. En l'extrem oposat, hi trobem un 15% dels homes i un 17% de les dones que no tenen a ningú per demanar aquest favor.

- b) En canvi, per parlar de sentiments i intimitats no es prioritza pas la parella com era d'esperar sinó les figures de la mare (38% entre els homes i 36% entre les dones) i la del pare (35% entre els homes i 27% entre les dones). Un 7% dels enquestats no tenen a ningú amb confiança per parlar de sentiments.
- c) La parella és la figura preferida per demanar ajuda en cas de malaltia (pel 65% dels homes i el 48% de les dones), a distància de la figura de la mare que és reclamada per un de cada tres enquestats. En aquest cas, tan sols un 2% dels enquestats no tenen a ningú a qui recórrer.

Taula 18.

Nivells de confiança amb familiars i amics: resposta múltiple

	Confiança per ajudar a trobar feina		Confiança per parlar de sentiments i intimitats		Confiança per demanar ajuda en cas de malaltia	
	Home	Dona	Home	Dona	Home	Dona
Mare	9 %	9 %	38 %	36 %	31 %	33 %
Pare	11 %	9 %	35 %	27 %	22 %	18 %
Parella	11 %	14 %	15 %	19 %	65 %	48 %
Germà	8 %	7 %	14 %	11 %	9 %	6 %
Germana	5 %	8 %	11 %	13 %	10 %	15 %
Familiars	17 %	16 %	14 %	14 %	8 %	10 %
Amics	56 %	54 %	16 %	12 %	5 %	7 %
Ningú	15 %	17 %	7 %	7 %	2 %	2 %

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

En certa forma, l'escenari de relacions de confiança dels enquestats dibuixa una mena de *matri-arcant sentimental* on la figura de la mare resulta capital. Cada dia o almenys un cop per setmana, el 59% dels enquestats es veuen amb la mare i el 81% parlen per telèfon amb ella. La taula 19 recull la freqüència de contacte amb els familiars directes segons les dades del PaD (2012). Els vincles i contactes amb la mare, pare i germans són d'alta densitat, com era d'esperar en un país de cultura familista mediterrània com el nostre. Si la mare és la figura o nus central dels vincles, amb la figura del pare també són intensos però no tant: el 54% es veu amb el pare i el 73% parla

Taula 19.

Freqüència amb què es veu i parla amb els familiars directes

	Mare		Pare		Germans	
	Es veu	Parla	Es veu	Parla	Es veu	Parla
Cada dia	16%	29%	15%	18%	10%	13%
Almenys un cop per setmana	43%	52%	39%	55%	34%	50%
Almenys un cop al mes	19%	9%	20%	12%	26%	22%
Diverses vegades a l'any	17%	4%	18%	6%	23%	9%
Mai	5%	6%	8%	9%	7%	6%
TOTAL	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

amb ell cada dia o almenys un cop per setmana. Amb els germans, el contacte baixa en intensitat: un 44% es veuen i un 63% es telefonen al menys un cop per setmana. En l'altre extrem, hi trobem els enquestats que no tenen cap mena de relació amb els seus familiars directes: un 5% no veu mai a la mare, un 8% no veu mai al pare i un 7% no té cap relació amb els germans.

Són les dones les qui protagonitzen la màxima intensitat de relació amb els familiars directes. El 27% de les dones enquestades manifesten que es veuen cada dia amb la seva mare i el un altre 56% ho fa al menys un cop per setmana. En línies generals, el 60% dels contactes intensos amb els familiars directes els fan les dones, front el 40% dels homes. El predomini femení també s'hi observa quan creuem les relacions intenses de contacte amb la condició socio-econòmica. La taula 20 ens mostra com es distribueix la relació intensa de sociabilitat (cada dia o almenys un cop per setmana es veuen o parlen) segons classes socials i condicions d'estatus.

En les classes amb major presència femenina (classes I-II i III) és on trobem la màxima intensitat amb la mare, el pare i els germans. Però allò més significatiu és que en les condicions socials baixes es redueix la relació intensa amb els familiars directes, tot i que també hi predominin les dones en la condició d'aturats, de vulnerabilitat severa o entre la classe VII obrera poc qualificada. Aquestes tres grups presenten taxes més modestes de vincles familiars intensos. Si el 79% dels membres de la classe I-II professional-experta es veu i parla molt sovint amb la mare, tan sols ho fan el 42% dels aturats/des. Tot i la major disponibilitat de temps entre els qui pateixen atur, sembla que la freqüència de contacte amb els familiars directes es veu molt afectada. De mitjana, el 72% dels ocupats veuen o parlen molt sovint amb la mare. Per tant, malgrat ser un resultat contra-intuïtiu, els aturats no intensifiquen els seus vincles familiars amb mares i pares sinó que més aviat, els eviten.

Taula 20.
Relacions intenses de sociabilitat per condició socio-econòmica

	Amb la mare	Amb el pare	Amb germans	Amb amic 1
I-II Experta	79%	73%	56%	71%
III Administratius	78%	61%	61%	64%
IV Petita burgesia	71%	62%	56%	78%
V Quadres i tècnics	68%	62%	43%	61%
VI Obrers qualificats	68%	60%	57%	73%
VII Obrers poc qual.	57%	55%	56%	72%
Descens social sever	58%	59%	45%	68%
Aturats	42%	44%	55%	76%

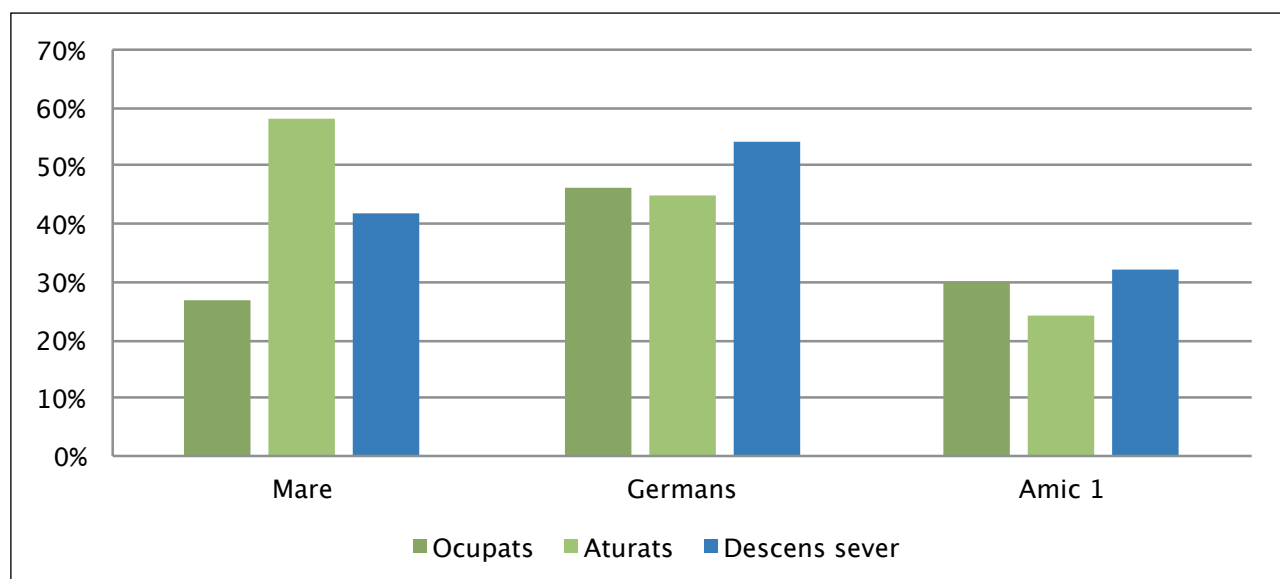
Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

La relació amb els germans també manifesta certa singularitat: mentre que no és evitada en cas dels aturats (un 55% manifesten relacions intenses), sí que ho és per aquells que han experimentat un descens social sever (només un 45% tenen relacions intenses amb els germans). Probablement, en aquest cas, el sentiment de vergonya causat pel descens social que no necessàriament implica està en situació d'atur, frena i cohibeix una relació més intensa amb els germans. En la comparació inevitable que fem entre les condicions socio-econòmiques dels nostres germans (quant es distancien de mi en l'escala social, tot i haver partit de les mateixes condicions d'origen), sembla que la pauta sigui amagar o evitar el contacte intens en cas de descens però no tant quan s'hi està en l'atur.

El gràfic 41 recull la lectura inversa referida al contacte escàs o esporàdic (un cop al mes o menys) que es manté amb la mare, els germans i l'amic principal. Podem veure còm, els vincles amb l'amic principal tan sols són esporàdics entre el 24% dels aturats i el 32% dels que s'han desclassat, mentre que entre els ocupats són esporàdics pel 30%. L'amic principal, per tant, no és figura tan evitada com ho és la figura de la mare entre els aturats o la figura dels germans entre els qui s'han desclassat de forma severa.

Gràfic 40.

Relació esporàdica amb mare, germans i amic principal segons condició socio-econòmica

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

L'estructura d'oportunitats de fer amics i mantenir les connexions d'amistat està condicionada per factors estructurals (gènere, edat i estratificació social) a més de factors d'interacció mútua (activitats, afinitats i confiança). Al marge de com siguin les habilitats socials o el caràcter social de cada persona i de com les desenvolupi, les oportunitats de capital social i de connexions de cada persona venen donades tant per factors adscriptius com per factors electius:

- Entre els factors adscriptius o primaris, hi destaquen: la xarxa de parentiu que ens pertoca per naixement, la vida comunitària en el barri, poble o ciutat lligada al nostre origen social, la socialització en l'escola, l'institut i altres espais relacionals o la capacitat socio-econòmica de consum i despesa de la nostra família,
- Entre els factors electius o secundaris decidits amb més llibertat pels individus, hi trobem: la conservació o no dels amics d'infància i escola, les habilitats socials per ampliar o perdre la xarxa d'amistats, la jerarquització que fem entre amics i coneguts, la selecció d'amistats en la vida de parella o el lleure, activitats i aficions que desenvolupem.

A l'hora de tenir o no tenir amics principals, les dades del PaD (2012) ens assenyalen una clara determinació de l'estructura de desigualtat. Davant la pregunta oberta «*quants amics propers té actualment? ens referim a persones de fora de la llar amb qui se sent còmode, pot conversar sobre temes íntims o contactar per demanar ajuda de qualsevol tipus*», el 31% dels enquestats no van declarar cap amic proper. La taula 16 ens mostra com es distribueix el nombre d'amics en la jerarquia social.

Taula 21.
Nombre declarat d'amics principals per classes socials

	Sense amics	Un amic	Dos amics	Tres amics	
I-II Experta	13%	2%	14%	71%	100
III Administratiu	20%	6%	18%	56%	100
IV Petita burgesia	34%	4%	12%	49%	100
V Quadres i tècnics	26%	3%	14%	56%	100
VI Obrers qualificats	36%	7%	13%	43%	100
VII Obrers poc qual.	34%	10%	13%	43%	100
Aturats	37%	10%	12%	41%	100
Inactius	31%	8%	13%	48%	100
TOTAL	31%	6%	13%	50%	100

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Les dades de la taula 21 es refereixen a la població adulta entre 25 i 64 anys i deixen palès com les classes obreres, els aturats i la petita burgesia hi destaquen per no tenir amics propers per sobre de la mitjana. És la classe professional experta I-II qui presenta un menor percentatge de no amics (13%) i el major percentatge de tres amics propers (71%). Les classes mitjanes III-V, sense la petita burgesia, es situen a continuació amb un 56% que manifesten tenir tres amics propers. Per tant, el capital social de màxima confiança que representen les amistats properes no es reparteix de forma equitativa sinó que està condicionat per l'estructura desigual de classes i de nivells educatius, tal i com posa de manifest la taula 17.

Taula 22.
Nombre declarat d'amics principals per nivells educatius

	Sense amics	Un amic	Dos amics	Tres amics	
Inferior a Bàsics	57%	7%	10%	26%	100
Estudis bàsics	44%	8%	16%	32%	100
FP	30%	8%	13%	49%	100
Estudis secundaris	29%	7%	13%	51%	100
Estudis universitaris	21%	3%	11%	65%	100
TOTAL	31%	6%	13%	50%	100

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

La segmentació educativa encara és més forta en determinar el capital social de màxima confiança. Entre els enquestats que no superen ni els estudis bàsics, un 57% no té cap amic principal i tan sols un 26% té tres amics. Amb estudis bàsics, el 44% no té cap amiatat propera i el 32% en té tres. Són els enquestats amb estudis universitaris els que presenten el màxim percentatge amb tres amiatats de confiança (65%). Són dades significatives de la manera en que els enquestats discriminen entre les amiatats de confiança i la resta d'amics i coneguts amb els que mantenen relacions sense arribar a ser amiatats íntimes. Per tant el capital social de confiança també és acumulatiu i produeix rendiments creixents a mida que el nivell educatiu i socio-econòmic

augmenta i a la inversa. La taula 23 presenta dades del conjunt d'Espanya sobre les activitats de lleure que es realitzen amb amics.

La pauta és la mateixa i encara es més segmentadora si les activitats de lleure suposen una despesa. Els enquestats amb estudis bàsics van menys a concerts, al cinema, als bars o a alguna associació que els enquestats amb estudis superiors. I quan aquestes activitats es fan acompanyats d'amics, actua la mateixa segmentació. Fins i tot, davant una activitat que no necessàriament pot representar cap cost econòmic com és el fet de practicar esports és més habitual fer-la amb amics entre els enquestats amb estudis superiors (21%) que entre els que tenen estudis bàsics (8%).

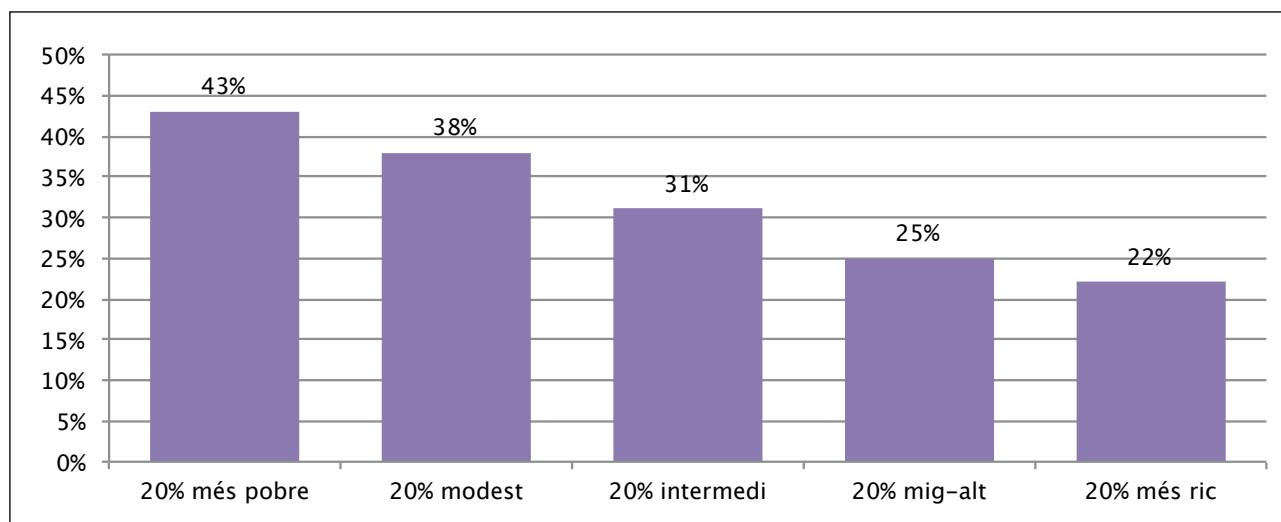
Taula 23.
Activitats de lleure amb amics per nivell educatiu (Espanya, 2014)

	Estudis bàsics	Total	Estudis superiors
Mai va a concerts <i>-Hi va amb amics</i>	79 % 6 %	47 % 24 %	22 % 33 %
Mai fa esport <i>-Ho fa amb amics</i>	70 % 8 %	44 % 18 %	24 % 21 %
Mai va al cine o teatre <i>-Hi va amb amics</i>	68 % 7 %	38 % 18 %	12 % 26 %
Mai va a bars o discoteques <i>-Hi va amb amics</i>	52 % 19 %	31 % 38 %	20 % 50 %
Mai va a una associació <i>-Hi va amb amics</i>	72 % 15 %	62 % 19 %	50 % 26 %

Font: CIS (2014), Estudi 3045

Les dades del PaD (2012) mostren una clara jerarquia del capital social de màxima confiança en funció del nivell de renda familiar, tal i com recull el gràfic 42. Entre les llars del 20% més pobre,

Gràfic 41.
Sense amics de confiança segons nivells de renda familiar

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

no declaren cap amiat principal tot un 43% dels enquestats. Per contra, entre el 20% de llars amb majors nivell de renda, tan sols un 22% manifesta no tenir cap amic de confiança. Són les llars més riques les que declaren tenir tres amics principals (63%), el doble del que manifesten les llars més pobres amb tres amistats íntimes (34%). Entre les llars del quintil modest, un 39% té tres amistats de confiança mentre que a les llars del quintil mig-alt amb tres amistats, el percentatge puja fins el 57%. Per tant, el capital social de confiança és tan pobre o tan ric com siguin els nivells de renda familiar.

En suma, si entenem la societat com a una estructura de relacions socials, hi predomina una pauta de reproducció social segons la qual el capital econòmic familiar produeix rendiments i dividends proporcionals en forma de capital social i simbòlic, tal i com va demostrar Pierre Bourdieu (1985). L'isolament en no tenir cap amiat de confiança és un tret de la cultura individualista que com veiem, resulta transversal a l'estructura social, però que afecta i afebleix l'accés a recursos i a vincles de sociabilitat als sectors més pobres i desafavorits.

5.2. Crisi, vulnerabilitat i xarxes de suport

Un cop hem vist que no s'acompleix el tòpic intuïtiu que pressuposa una densa xarxa de confiança entre les classes baixes populars, analitzem a continuació fins a quin punt s'han activat xarxes de rescat i suport als més damnificats per la crisi. Recordem que són dos dimensions independents malgrat que hi estan connectades. Tot i que la possessió de capital social de confiança és més baixa entre les classes socials populars, les xarxes d'ajut mutu i de solidaritat poden ser intenses donat que no depenen tant de la confiança sinó del sentiment moral de reciprocitat.

Una cosa és tenir una xarxa mínima d'amics propers i una altre és ser beneficiari de xarxes de coneguts i contactes que poden ajudar en moments de dificultat. És el que va descobrir Granovetter (1973) quan va destacar la força de les relacions febles (*strength of weak ties*) per referir-se al poder de les influències indirectes fóra del cercle immediat de familiars i amics en tant que canals d'informació, d'ajuda i d'accés a oportunitats de treball. Més recentment, la literatura sobre capital social ha teoritzat sobre les xarxes teixides dins d'un grup (*bonding*) i les xarxes que fan de pont entre grups (*bridging*). Entre els sectors i capes socials desafavorides hi predomina el seu isolament tipus *bonding* que funciona com a un cercle tancat de desigualtat que es retroalimenta (Wacziarg, 2008) i on hi queden atrapats amb poques oportunitats d'aprofitar contactes externs que serien més beneficiosos. D'aquí la importància estratègica que tenen les poques iniciatives de *mentoria social* que s'han posat en marxa a Catalunya per tal d'enriquir i apoderar, especialment, als infants i joves de les capes populars amb un *networking* de vincles i ajudes situats a fóra dels seus grups immediats i tancats.

Per tant, les relacions denses i tancades en el grup immediat no reporten tants beneficis com el fet de mantenir vincles distants i febles amb referents que poden ajudar i més, si el nostre grup immediat també està passant per greus dificultats. Autors com Putnam (1996) o Woolcock (2000) destaquen la necessitat de combinar i equilibrar ambdós tipus de xarxes, adjudicant major importància a les relacions febles del *bridging* que obren contactes i recursos amb persones conegudes i no considerades com a amics de confiança. D'aquí, la necessitat d'activar polítiques de *mentoria social* per tal de redistribuir i guanyar capital social entre els grups més vulnerables atrapats en la pobresa econòmica i relacional.

La recerca de FOESSA (2014) *Informe sobre exclusió i desenvolupament social a Catalunya* destaca l'alta densitat relacional de les llars catalanes que s'ha activat per esmorteir els efectes de

la crisi, l'atur i la recessió. Amb dades del 2013, tan sols el 23% de les llars no han hagut de recórrer a la xarxa familiar, l'entorn veïnal i les amistats per demanar ajudes i favors. El 77% de les llars catalanes sí que ho ha fet. Les dades per la resta d'Espanya són una mica diferents: el 30% no rep ajuda ni favor de les sexes xarxes personals i el 70% sí que ho fa, set punts menys respecte a Catalunya.

Per això, a Catalunya l'alta densitat relacional permet vincular les llars pobres i excloses amb els circuits d'intercanvi d'ajuts en major proporció que a la resta d'Espanya. A Catalunya, tan sols el 15% de les llars en condició d'exclusió i vulnerabilitat estan fóra del circuit d'ajudes (ni donen ni reben cap mena d'ajut) mentre que a Espanya representen el 25%. Entrant en més detall, el mateix informe classifica les llars enquestades en quatre tipologies d'intercanvi d'ajuts:

- Les llars benefactores són les que ajuden a altres llars sense rebre ajuda a canvi,
- Les llars que són receptores d'ajuts i que no l'ofereixen o no poden oferir ajut a tercers,
- Les llars que disposen d'ajut mutu, oferint ajut d'altres llars alhora que en reben,
- Per últim, les llars que ni tenen ajut ni ajuden, bé perquè mai l'han necessitat, bé perquè no compten amb xarxes de suport.

La taula següent posa en evidència com a Catalunya s'activen els ajuts, especialment, si es tracta de llars que viuen en situació de exclusió (un 22,7% del total de llars) en major proporció que a la resta d'Espanya.

Taula 24.
Distribució del tipus d'ajuda que les llars reben o donen per condició social d'integració i exclusió (2013)

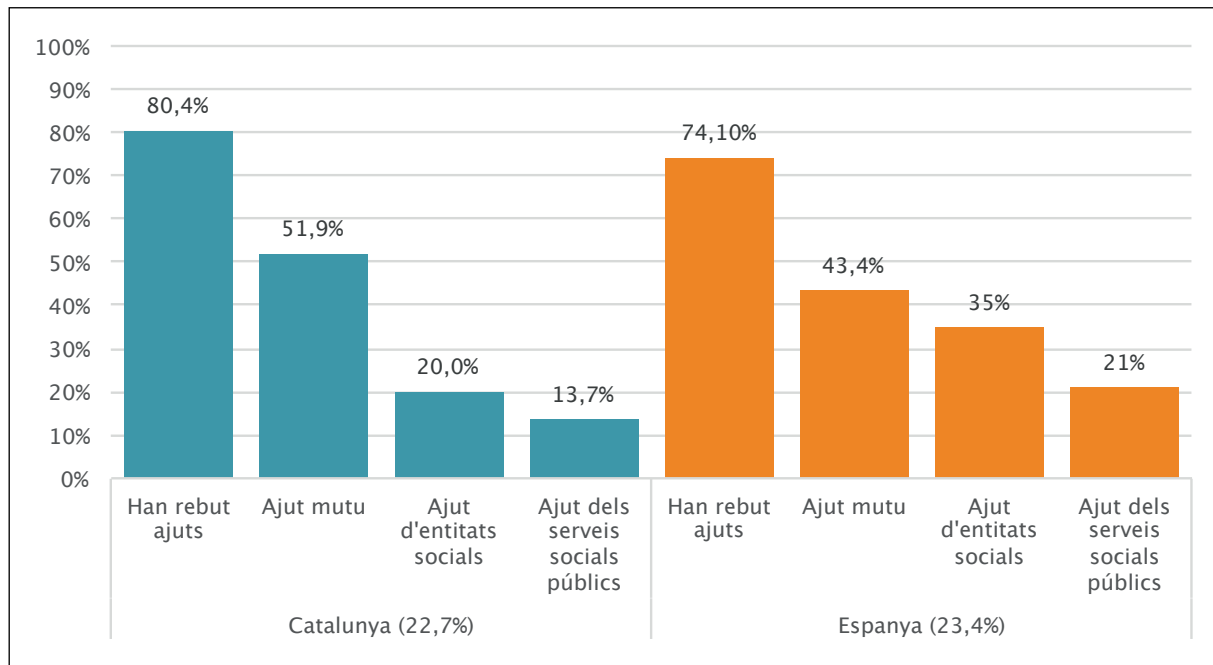
	Integració		Exclusió	
	Catalunya	Espanya	Catalunya	Espanya
Benefactors	8,7%	8,2%	10,3%	8,5%
Receptors d'ajut	19,8%	16,2%	22,7%	23,4%
Ajut mutu	45,4%	55,2%	51,9%	43,4%
Ni en donen ni en reben	26,1%	20,4%	15,1%	24,7%
TOTAL	100	100	100	100

Font: FOESSA (2014)

Tot i que Espanya té un percentatge similar de llars en situació de exclusió segons FOESSA (2014), un 23,4%, a Catalunya s'hi manifesta una major cobertura d'ajuts entre aquest tipus de llars (80,4%) que a la resta d'Espanya (74,1%). Ara bé, l'estructura tipològica dels ajuts difereix en ambdós territoris i ens apropa als diferents graus de cobertura que tenen les xarxes assistencials del tercer sector i dels serveis socials públics:

- A Catalunya, és més probable que les llars en exclusió desenvolupin l'ajut mutu (52%) que no pas a Espanya (43%),
- Però a la resta d'Espanya aquest menor grau d'ajut informal entre iguals es compensa amb majors ajuts d'entitats socials (35%) que no pas a Catalunya (20%) i amb major cobertura dels serveis socials públics: a la resta d'Espanya hi recorren el 21% de les llars en exclusió mentre que a Catalunya el percentatge no arriba al 14%.

Gràfic 42. Extensió i tipus d'ajuts entre les llars en situació d'exclusió i vulnerabilitat social a Catalunya i Espanya (2013)

Font: FOESSA (2014)

Empobrir-se, desclassar-se i perdre amistats

Els problemes econòmics i el descens social experimentat també comporten la pèrdua d'amistats habituals que han afectat el 18% de totes les llars a Catalunya, segons les dades de FOESSA (2014). Resulta una pèrdua molt més acusada quan el desclassament deixa les llars per sota del llindar de la pobresa: el 36% d'elles han perdut vincles i relacions a causa del seu empobriment, empetitint-se la seva xarxa de proximitat i d'ajut.

Els processos sobtats i ràpids de descens social són viscuts com a una forma de degradació personal que lesiona l'auto-estima i la confiança en un mateix i envers els demés. El sentiment de vergonya pública davant el desclassament pot reforçar l'aïllament i la pèrdua d'amistats, suports i relacions que abans eren de confiança. Colau i Alemany (2012) posen de relleu el patiment aïllat de persones desdonades fins que ha intervingut la PAH (Plataforma d'Afectats per l'Hipoteca) com a xarxa significativa de suport i apoderament que ha fet superar el sentiment d'inferioritat i abandó.

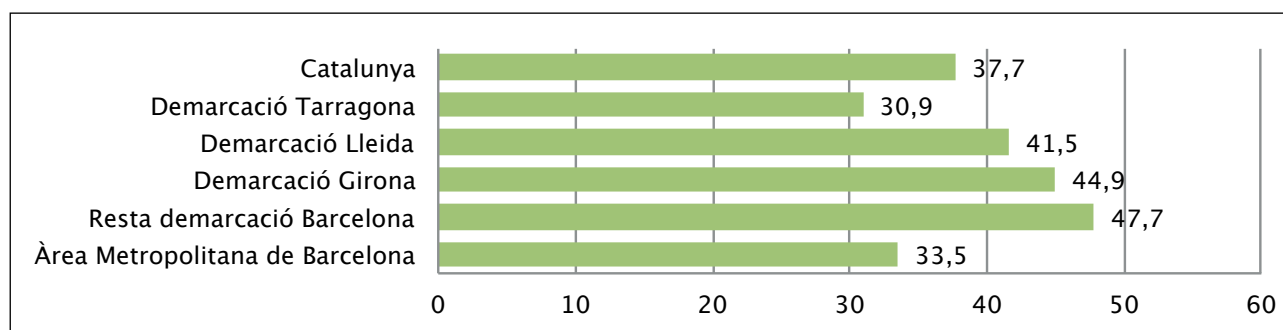
Si a la vulnerabilitat personal i emocional s'uneix la fragilitat o empetitiment de la xarxa de suports, el desclassament genera un bucle d'ansietat i depressió que atrapa els individus en el fatalisme i l'enfonsament. Existeix abundant literatura, sobre tot en la sociologia nord-americana, sobre els efectes de frustració, depressió i malalties mentals que generen els processos de desclassament com a *life events* dràstics i inesperats com els viscuts des de la crisi de les hipoteques i l'actual recessió (Pfeffer, 2013).

A Catalunya, Parreño (2015) ens recorda que el 68% de les persones ateses per la Creu Roja admet que la seva situació econòmica li provoca trastorns emocionals, amb un estat d'ànim en què predomina la tristesa o la fatiga. Fins i tot, un 20% d'ells arriba a afirmar que així no val la pena viure, recollint les dades de l'*Observatori de la Vulnerabilitat de la Creu Roja*. És el mateix percentatge que no pot donar de menjar tres àpats diaris als seus fills i pateix amb més dolor la pobresa energètica i resta de privacions. En el context de crisi i d'ampli desclassament viscut, el consum d'antidepressius i d'ansiolítics s'ha disparat entre els espanyols, passant del 5% que en consumien al 2005 fins el 12% que ho fan al 2012.

Un darrer aspecte que mereix la nostra atenció és el nivell de participació associativa de les llars en situació d'exclusió a Catalunya. Abans, però convé emmarcar i contextualitzar quina densitat associativa tenim al nostre país i com es distribueix en les seves diferents demarcacions territorials. El següent gràfic il·lustra quasi un 38% dels catalans com a membres d'algun tipus d'associació, predominant les de caràcter esportiu (14%) a distància d'altres tipus: partits polítics o sindicats (6,5%), solidàries (6%), de veïns (4,6%) o gremials-professionals (4,2%).

És la demarcació de Barcelona, exclosa la seva àrea metropolitana, qui presenta quasi un 48% d'enquestats membres d'alguna associació com el territori amb major participació cívica, seguit de la demarcació de Girona amb un 45%. En canvi, la demarcació de Tarragona és on trobem la menor taxa d'associacionisme (31%) seguida de l'àrea metropolitana de Barcelona (33,5%).

Gràfic 43. Pertinença a associacions segons territoris (2011)

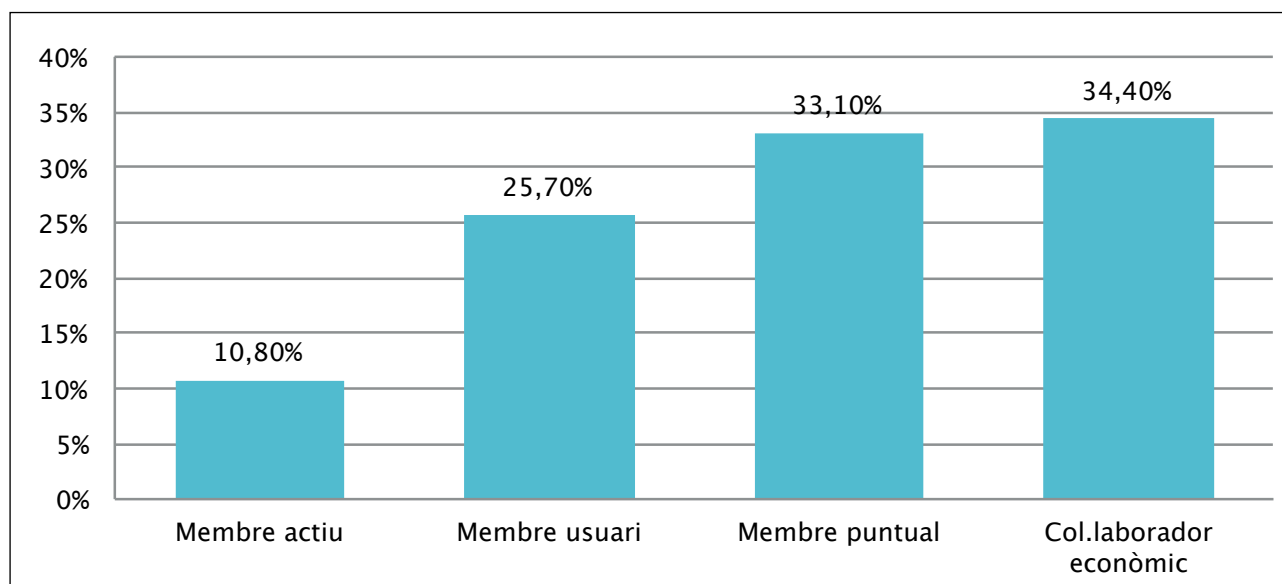
Font: Idescat i IERMB, Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya (2011)

Si focalitzem el grau d'implicació en la vida associativa i cívica, mitjançant l'Enquesta de participació i política 2011 (EPP11), hi trobem la franja d'edat dels 30 als 44 anys com l'etapa vital amb major taxa de participació, arribant a un 42% dels enquestats. Ara bé, si filem més prim i detalllem el grau d'implicació personal en l'associació hi trobem que un 11% de tots els enquestats exerceixen com a membres molt actius amb màxima implicació, un 26% participen més aviat de forma passiva com a usuaris, un 33% participen de manera puntual i esporàdica i un 34% dels enquestats col·laboren econòmicament en les associacions a les que pertanyen.

Les dades de participació associativa que ens proporciona la recerca de FOESSA (2014) no discrepen gaire de les altres dues enquestes consultades que ens han ajudat a emmarcar la vida associativa a Catalunya. L'enquesta de FOESSA ens aporta, a més, la taxa de participació segons la condició social d'integració o d'exclusió de les llars tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, tal i com recull el següent gràfic.

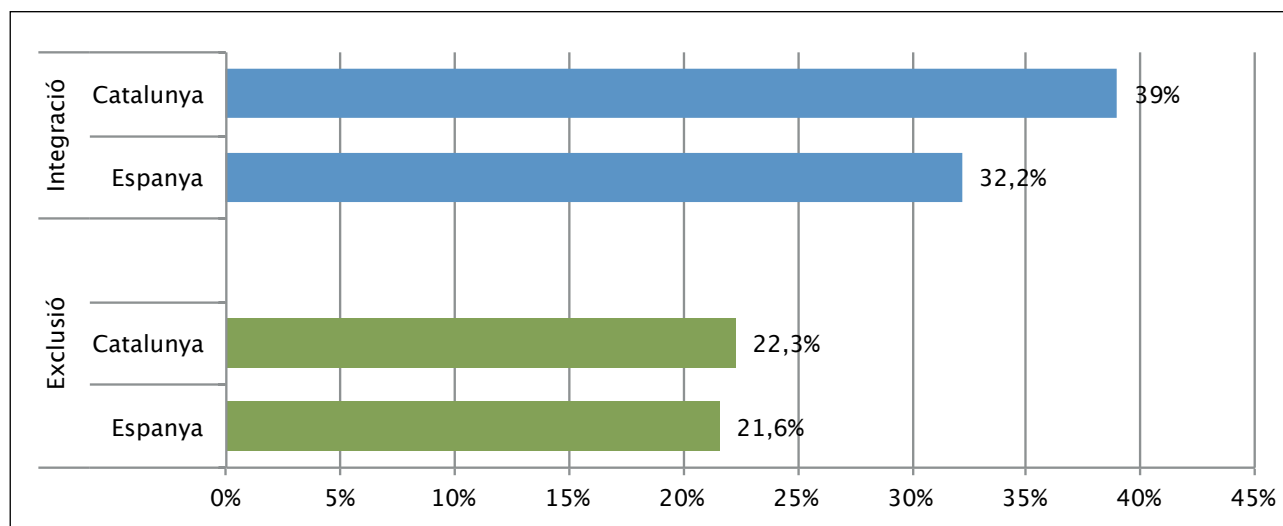
Com era d'esperar, la participació associativa és superior entre les llars que viuen en condicions d'integració i benestar, sent més altes en el cas català (39%) que en la resta d'Espanya (32%). No obstant això, aquesta riquesa associativa que hi està molt arrelada en l'imaginari cívica català, no es correspon en el cas de les llars que viuen en situació d'exclusió. Tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, els seus percentatges de vida associativa rondan el 22% i no són superiors en el cas català malgrat la major densitat associativa de les llars que viuen en condicions de benestar, fet que fa augmentar encara més la distància o desavantatge comparada.

Gràfic 44.
Pertinença a associacions segons grau d'implicació

Font: Enquesta de participació i política 2011 (EPP11)

Gràfic 45.
Participació en activitats associatives per condició social (2013)

Font: FOESSA (2014)

Viure, créixer i socialitzar-se en una llar en situació d'exclusió comporta menor grau de participació en el teixit associatiu i major inclinació a reproduir el cercle tancat de la desigualtat. Implica perdre oportunitats de contactes, vincles i recursos potencials aportats per aquests vincles, que forcen a reproduir una dinàmica de *bonding* o encapsulament en el propi grup desafavorit. D'aquí la necessitat d'articular xarxes de rescat en forma de *mentories socials* i incentius positius en la vida associativa entre el 23% de les llars que viuen en exclusió. Un compromís que ens afecta a tots.

6. Amics com jo: homofília i distància social en les amistats

Les relacions d'amistat són relacions afectives, voluntàries i igualitàries que no estan institucionalitzades. Formen part de les relacions primàries i de l'esfera íntima on podem desinhibir-nos i actuar amb autenticitat, sense haver de reproduir els rols institucionals que ocupem en la vida pública, en el treball i en la resta d'esferes institucionalitzades. L'amistat és un font bàsica d'identitat, de confiança, d'ajuda i de reciprocitat que està, però, sotmesa a normes i models socials definits per cada context i cada cultura (Cucó Giner, 1995).

En aquest capítol analitzem l'homofília de les nostres amistats de confiança. És a dir, si escollim i mantenim amistats que tenen afinitats amb nosaltres ja sigui per compartir la mateixa classe social, gènere, edat o nivell educatiu. Conèixer qui i com són els nostres millors amics també ens ajuda a conèixer com s'estructuren les pautes de proximitat i distància social en la societat catalana. De fet, l'homofília inscrita en les relacions d'amistat és un indicatiu o indicador que reflexa el grau d'apertura (*social mixing*) o tancament de l'estructura social. D'aquí el seu interès sociològic per tal de capturar com s'estructura la nostra societat.

En primer lloc, analitzarem la descriptiva de l'homofília prenent com a informació a l'amic principal 1 que han declarat els enquestats del PaD (2012). Veurem si comparteix o no la mateixa edat, gènere, nivell educatiu, origen geogràfic i classe social. En segon lloc, analitzem un indicador de proximitat i distància social en base a una regressió que ens ajudarà a perfilar el grau de *social mixing* o de tancament social en les relacions d'amistat i de confiança, és a dir, en les nostres relacions socials bàsiques.

6.1. El meu amic principal és de la meva condició social?

L'homofília és un concepte introduït en la teoria social per Lazarsfeld i Merton (1954) que defineixen la tendència de les persones a associar-se i relacionar-se amb aquells que siguin semblants a un mateix. Les persones en relacions homofíliques comparteixen característiques comunes (idees, valors, educació, gustos, aficions, etc.) que faciliten unes relacions més intenses i duradores. Lazarsfeld i Merton (1954) distingeixen entre l'estadi de la homofília i el valor de la homofília. La primera significa que els individus amb similars característiques socials d'estatus són més propensos a associar-se entre si que no pas per casualitat. Per contra, el valor de la homofília es refereix a una tendència a associar-se amb altres que pensen de manera similar, independentment de les diferències en l'estatus.

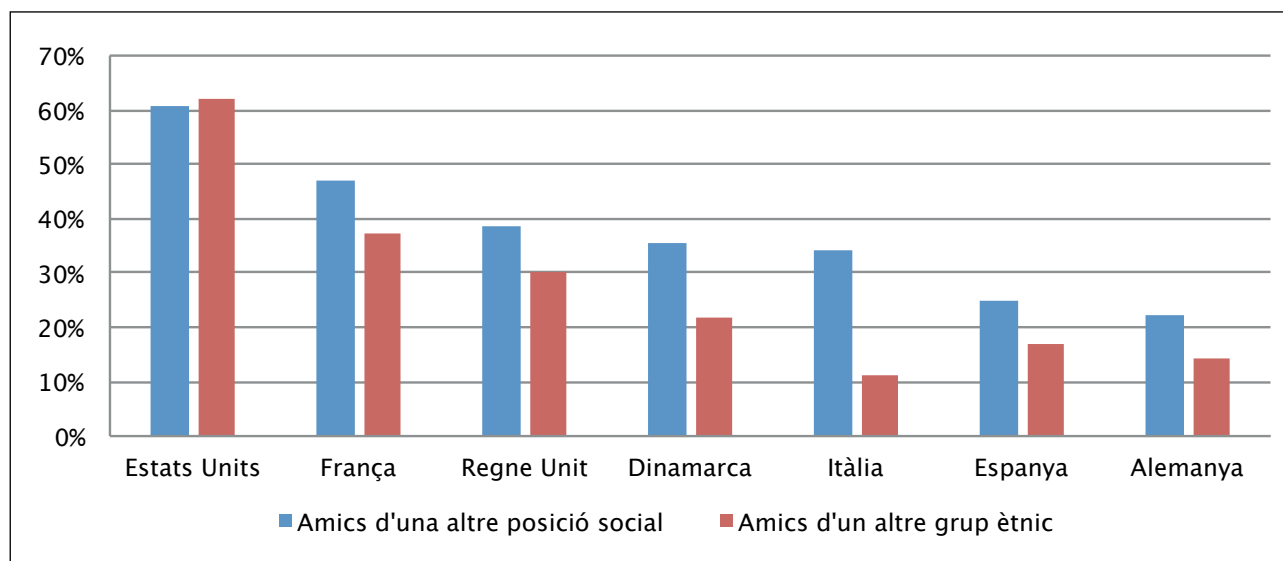
En les interaccions personals, l'estadi de l'homofília (mateix estatus) s'explica perquè tendim a seleccionar als que percebem com a iguals o semblants a nosaltres a fi de reduir la dissonància cognitiva, per tal de reafirmar-nos i assegurar-nos una major comprensió emocional. No obstant, el valor de la homofília (sintonitzar malgrat tenir un altre estatus) també és una font de complementarietat amb no-semblants que va ser elogiada per un autor clàssic com Durkheim (1893) en *La divisió del treball*.

Durkhéim afirma que «*busquem en els nostres amics les qualitats que ens falten, ja que relacionant-nos amb ells, participem en certa mesura de la seva naturalesa i ens sentim menys incomplets*» (1893, pp.55-6). Les similituds o les diferències com a base electiva de les amistats es veuen, alhora, afectades per les trajectòries biogràfiques donat que:

- amb el temps, les relacions d'amistat tendeixen a reordenar-se i reclassificar-se cap a una major homofília i
- on predomina la similitud es deriva amb major probabilitat cap a l'homogàmia, és a dir, matrimonis o emparellaments entre persones de característiques similars.

En la recerca sobre capital social de la Fundació BBVA (2006) es pregunta si els enquestats tenen o no amigats d'un altra condició social o d'una altra condició ètnica. Estats Units és el país on més predominen les amistats entre diferents: un 60% té amics d'una altra condició social i un 62% d'una altra grup ètnic. França també mostra un important gruix d'enquestats amb amics heterofílics: un 47% pertany a una altra classe social i un 37% a un altre comunitat ètnica. En aquesta enquesta, Espanya i Alemanya són els països amb major homofília, donat que tan sols un 24% dels amics són d'una altra condició social i un 16% són amics d'una altra grup ètnic o estranger.

Gràfic 46. Amics d'una altra posició social o condició ètnica

Font: Fundación BBVA (2006)

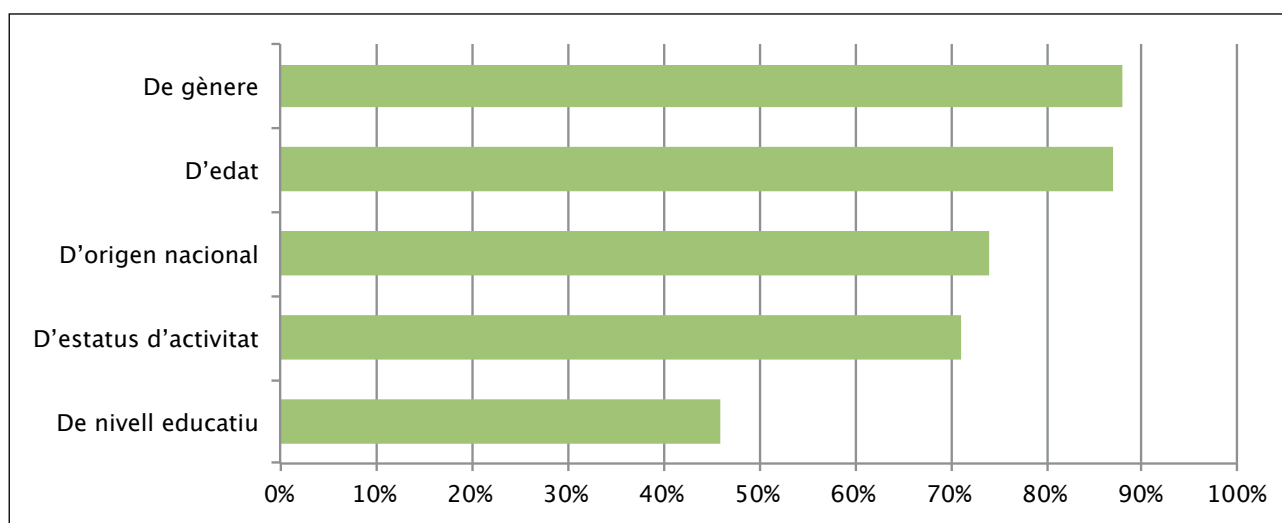
L'enquesta del PaD (2012) no inclou aquesta senzilla pregunta directa. En canvi, va preguntant per cadascú dels tres amics principals per les seves característiques socio-demogràfiques: edat, gènere, nivell d'estudis, ocupació i origen geogràfic. A partir d'aquesta informació hem explotat tan sols la figura de l'amic 1 o principal amic de confiança. El gràfic 31 presenta les taxes d'homofília per cada característica i ens facilita una ordenació de la similitud amb l'amic principal que és la següent:

- pel 88% dels enquestats el seu amic de confiança és del mateix gènere;
- pel 87% l'amic principal és del mateix tram d'edat,
- pel 74% l'amic principal comparteix el mateix origen nacional, sigui nascut a Catalunya, a la resta d'Espanya o a l'estranger,

- pel 71%, l'amic de confiança comparteix el mateix estatus d'activitat, sigui ocupat, aturat o inactiu, i
- tan sols el 46% dels enquestats tenen un amic de confiança amb el seu mateix nivell educatiu.

Per tant la major similitud en l'amistat de confiança la trobem per raó de gènere i per raó d'edat (actuant-ne com a fonts fermes de solidaritat i de mútua identificació) però aquest alt nivell d'homofília es va dissipant i s'obre a una major diferenciació, tal i com pronosticava Durkhéim, per raó d'origen nacional, per estatus d'activitat i, especialment, per nivell educatiu. Cal considerar com a bona notícia que no es produeixi una severa segmentació per nivells educatius, donat que aquest tipus d'homofília educativa i cultural està per sota del 50%, tot indicant que les fronteres inter-personals per raó educativa són permeables al pluralisme i no estan tancades com a estaments o castes culturals impermeables entre si.

Gràfic 47. Taxa d'homofília per cada eix socio-demogràfic

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

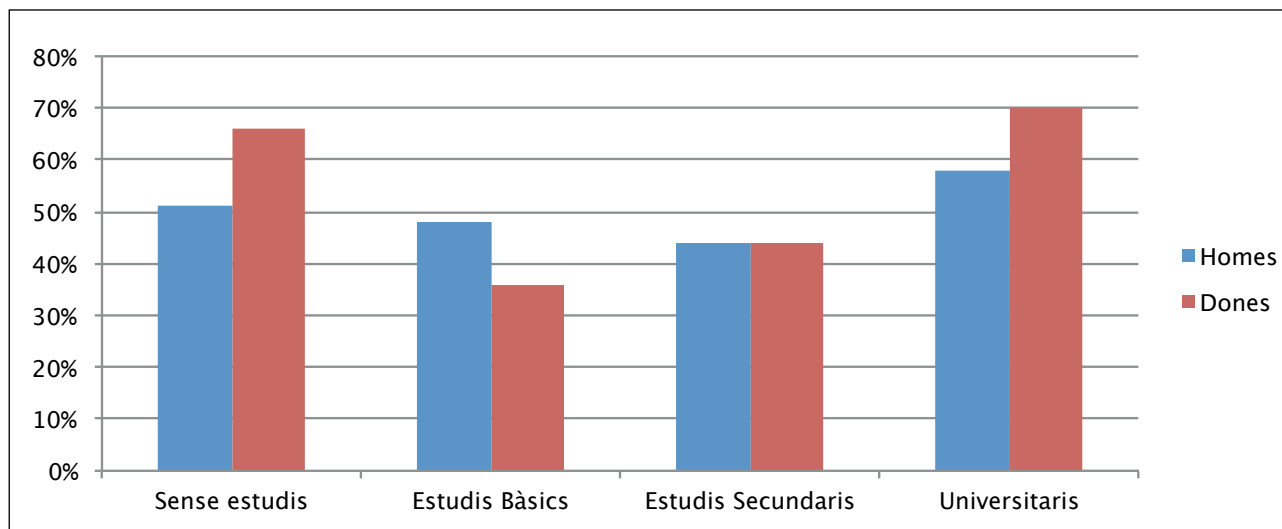
Si entrem més en detall en el factor educació, veurem com són els enquestats amb major nivell educatiu i amb menor nivell d'estudis els qui preserven una major homofília i tancament. Suposa un resultat esperat que reafirma relacions d'amistat molt endògenes (*bonding*) amb persones que, al compartir un alt o baix nivell educatiu també comparteixen similars gustos, interessos, codis i pràctiques culturals on queden segmentats de la resta. Són els nivells d'estudis intermedis els qui fan de pont (*bridging*) tant per sota com per dalt, actuant-ne com a típica zona d'esmortiment entre els extrems més proclius al tancament.

El 66% dels enquestats amb màsters i postgraus, el 55% dels llicenciats i el 51% dels diplomats universitaris tenen amics de confiança amb el mateix nivell educatiu respectiu. Aquesta pauta tancada la protagonitzen, sobre tot, les dones de manera més accentuada que no pas els homes, tal i com recull el gràfic 49.

El 70% de les dones universitàries tenen un amic, més aviat una amiga, que també és universitària. En l'altre extrem, actua el mateix patró de gènere: el 66% de les dones sense estudis presenten homofília educativa per un 50% dels homes amb persones del seu mateix nivell educatiu. Són les persones amb estudis secundaris i amb estudis bàsics els qui han cultivat una amistat de confiança que no comparteix els seus nivells d'estudis, actuant-ne com a ponts entre els grups

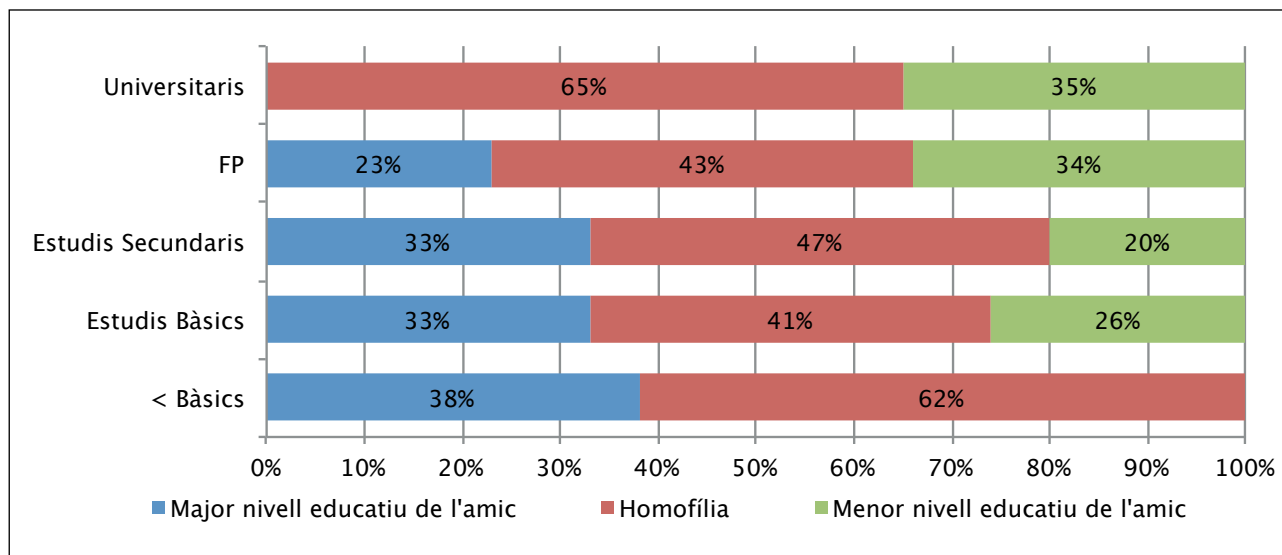
extrems que tendeixen a ser més homofílics. El gràfic 50 presenta els percentatges d'homofília educativa i de relació amb nivells educatius superiors o inferiors.

Gràfic 48. Homofília per nivell educatiu segons gènere

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Gràfic 49. Major o menor nivell educatiu entre amics

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Com hem dit, els nivells educatius més alts o més baixos concentren la màxima homofília. El 35% d'adults universitaris tenen com a amics principals a persones amb nivells educatius inferiors, posant-se de manifesta que l'alta taxa d'homofília dels universitaris no és estrictament endogàmica. En l'altre extrem, un 38% dels enquestats amb estudis inferiors a bàsics tenen amics de confiança amb major nivell educatiu que acostuma a ser el nivell d'estudis adjacent i immediat al seu, és a dir, amics amb estudis bàsics complerts. Des de baix, és infreqüent arribar a tenir amics principals universitaris: és el cas del 3% dels adults sense estudis bàsics i del 6% amb es-

tudis bàsics. Si els enquestats tenen estudis secundaris, augmenta la probabilitat de comptar amb amics principals universitaris: entre els adults amb FP, un 23% en tenen i entre els adults amb estudis secundaris, arriben al 33% amb amics universitaris.

Si analitzem l'homofília educativa de l'amic de confiança segons classes socials hi trobem la pauta més endogàmica entre la classe professional experta I-II: el 66% dels seus membres tenen com a amic principal un universitari i només el 8% en tenen un amic amb estudis bàsics, no tenint cap amic de confiança sense estudis. En l'altre extrem, els enquestats de classes obreres tenen un 16% d'amics sense estudis però mostren un bon grau de permeabilitat al comptar amb un 14% d'amics universitaris. Si exceptuem la classe superior, la resta de classes és porosa i fluïda al pluralisme educatiu i cultural del seu amic o amiga principal, enriquint el *social mixing* o mixtura que fa de pont (*bridging*) de les relacions inter-personals.

Taula 25.
Nivell d'estudis de l'amic principal segons classe social

	Sense estudis	Estudis Bàsics	Estudis Secundaris	Estudis Superiors
I-II Experta	0	8%	26%	66%
IV Petita burgesia	8%	21%	26%	45%
III-V Intermèdies	6%	19%	38%	37%
VI-VII Obreres	16%	33%	37%	14%

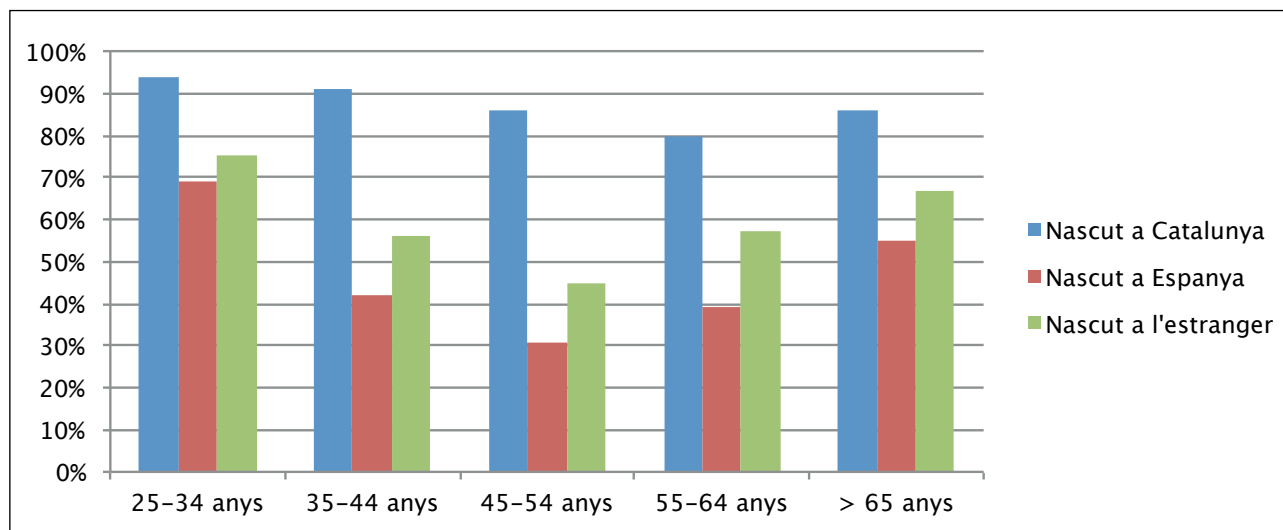
Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Si ens fixem en l'homofília per origen nacional-geogràfic, el 90% dels homes i el 87% de les dones nascuts a Catalunya tenen com a amic de confiança algú que també ha nascut a Catalunya. El 52% dels homes i el 41% de les dones nascudes a la resta d'Espanya declaren com a amic principal algú que també ha nascut a la resta d'Espanya, mostrant major permeabilitat a tenir amics d'altres procedències, la qual cosa també ens assenyala l'apertura receptora, sobre tot, dels qui han nascut a Catalunya. Per últim, el 61% dels homes i el 48% de les dones nascuts a l'estranger tenen com a amic de confiança algú que també ha nascut a l'estranger. En aquest cas, la màxima permeabilitat la trobem entre les dones estrangeres o immigrants i, de nou, mostra l'apertura relacional dels autòctons catalans o espanyols en aquest cas.

Si desagreguem l'homofília per origen nacional-geogràfic i per edats, veiem com les taxes màximes les trobem en els dos extrems d'edat. Tant els joves (25-34 anys) com la gent gran (majors de 65 anys) tendeixen a fixar afinitats segons la procedència en major grau que la resta de trams d'edat.

Deixant de banda la gent gran pel fet d'haver protagonitzat una major selectivitat de les amistats al llarg del temps, sobta l'alt nivell d'homofília entre els més joves nascuts a Espanya (69%) i, sobre tot, aquells que han nascut a l'estranger (75%). Reflecteixen dinàmiques de *bonding* o tancament en el mateix grup de referència que haurien de pluralitzar-se molt més donat que tendeixen a reflectir la dominància d'entorns i *clústers* de socialització poc permeables en edats joves. També cal matissar i recordar que són pocs els joves de 25 a 34 anys d'origen estranger que han estat escolaritzats de forma plena a Catalunya, no havent-se beneficiat de les xarxes i recursos ampliadors que ofereix l'escolarització a l'hora d'establir les amistats principals.

Gràfic 50.
Homofília per lloc de naixement segons l'edat

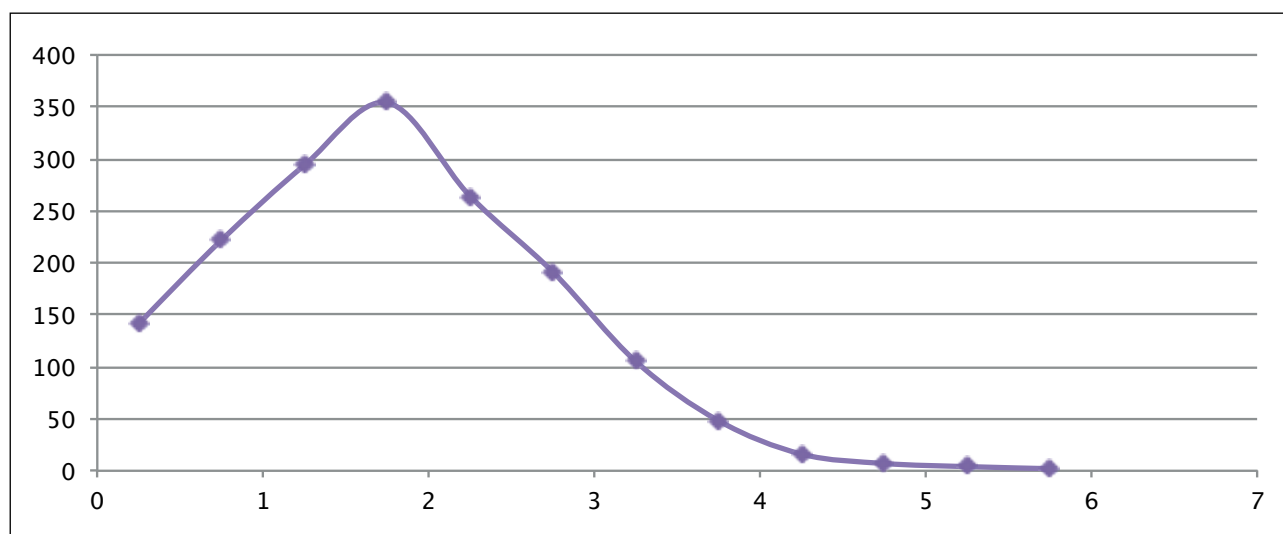

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

6.2. Homofília entre amics: grau de tancament i mixtura social

Un cop descrits els principals paràmetres de l'homofília, analitzem a continuació la seva traducció més qualitativa en termes de proximitat i de distància social. La societat catalana tendeix a l'homofília o a l'heterofília a l'hora de fixar les amistats de confiança? La nostra finalitat és mesurar, segons els atributs de l'amic de confiança que manifesten els enquestats, el grau de tancament o *bonding* o el grau de permeabilitat, mixtura social o *bridging* quan l'amistat principal és distant de les nostres condicions socials.

Gràfic 51.
Distribució de la distància social en les relacions d'amistat

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Per mesurar-ho, hem optat per una regressió logística construint un índex de distància social entre ego i l'amistat de confiança. L'indicador que hem construït per mesurar la distància social en les relacions d'amistat s'ha de llegir com a una escala, on el 0 és la màxima homofília (vincles entre similars) i el 10 és la màxima heterofília (vincles entre oposats antagònics).

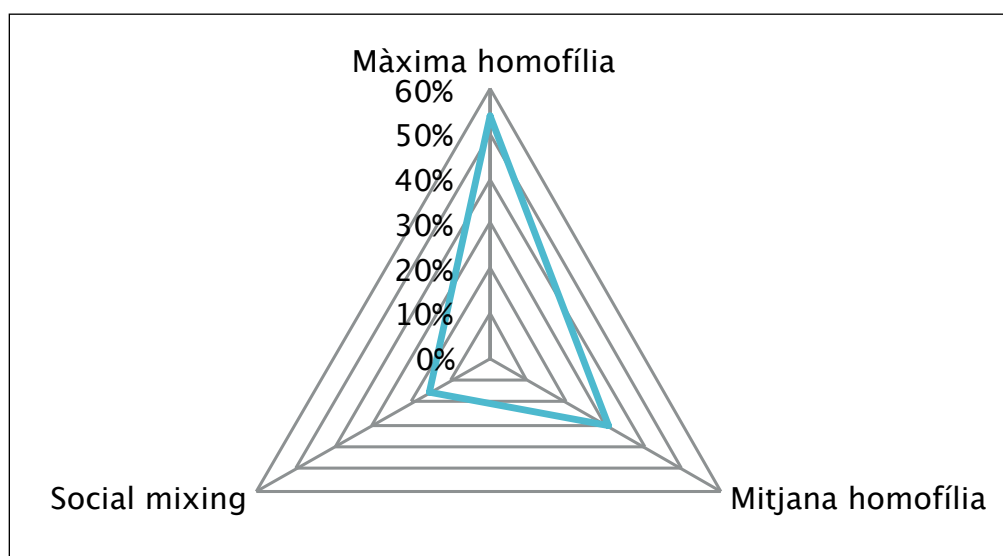
El resultat és d'1,76 (mediana) i d'1,80 (mitjana) amb una desviació estàndard de 0,95. Per tant, en la nostra escala d'1 a 10, la distància social en les relacions d'amistat tendeix a ser homofílica amb persones de característiques molt similars a l'ego.

En el gràfic 52 podem comprovar que la distància social entre amics tendeix al valor 2, amb una menor proporció del valor 3 i una llarga cua de dispersió entre els valors 3 i 6. Però, en tot cas, no hi ha heterogàmia o heterofília (vincles entre oposats antagònics), és a dir, valors entre 7 i 10. Aquest és un resultat esperable si tenim en compte que les relacions d'amistat són relacions voluntàries entre afins que tendeixen a ser homofíliques per compartir les mateixes característiques, ja sigui el mateix sexe, similar edat, el mateix nivell educatiu o la mateixa categoria ocupacional, a més de gustos, aficions i interessos que aquí no hem pogut mesurar amb les dades del PaD (2012).

Descartada, doncs, l'heterogàmia entesa com a distància entre oposats, hem delimitat l'interval de la distància social de la següent manera, amb la seva distribució entre els enquestats:

- La mínima distància social entre l'ego i les seves amistats principals correspon a l'alta homofília (valors entre 0-2 a la nostra escala). És la pauta predominant i representa el 54% dels enquestats.
- La mitjana homofília (valors entre 2-3) o la distància moderada revela un major pluralisme en els perfils i vincles d'amistat, sumant un 31% poblacional,
- La baixa homofília (valors entre 3-6) reflecteix la major diversitat inter-social en els perfils de les amistats i representa el 15% del total d'enquestats. Com que és el tipus més transversal l'anomenarem *social mixing* tot i que és la màxima permeabilitat i mixtura que permet un model general que tendeix a ser bastant homofílic.

Gràfic 52.
Distància social en les relacions d'amistat (25-64 anys)

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

La regressió logística en torn l'homofília ajusta de forma moderada i explica el 36% de la variança. Si considerem els nivells educatius i prenem la categoria d'*inferiors a Bàsics* com a categoria de referència, els resultats són:

- els que tenen estudis bàsics mostren un 44% més de distància social o *social mixing*,
- els enquestats amb estudis secundaris incrementen el valor de la distància social un 66%,
- els que tenen FP, encara l'incrementen més, amb un 71%, essent el nivell educatiu més procliu a una major heterofília o *social mixing* en les seves relacions d'amistat,
- per últim, els enquestats amb estudis universitaris incrementen un 60% el valor de la distància social.

Aturats, immigrants i pobres són els més proclius al «social mixing»: el descensor implica menys homofília

Les dones incrementen un 19% el valor del *social mixing* mentre que els que no parlen castellà (sigui català o llengües estrangeres) redueixen el *social mixing* un 14%. Tanmateix, la variable més nítida per diferenciar segons l'origen és el lloc de naixement. Els que han nascut a la resta d'Espanya i no pas a Catalunya, incrementen la distància social o el *social mixing* un 47%. Però són, sobre tot, els nascuts a l'estranger qui incrementen un 135% el valor de l'heterofília essent més proclius a la mixtura social.

Aquesta dada és significativa donat que indica que, mentre els enquestats d'arrel catalana tendeixen a l'homofília, no per això deixen d'establir vincles d'amistat amb els nouvinguts. Els nouvinguts d'origen espanyol i, sobre tot, els nouvinguts estrangers no queden enclaustrats en l'homogàmia relacional sinó que mantenen xarxes d'amistat més obertes i transversals que els catalans d'origen. Aquest és un indicador o *proxy* de la cohesió intercultural positiva donat que la societat d'acollida no deixa als nouvinguts en compartiments tancats sinó que facilita el seu *social mixing* o heterofília, mantenint relacions d'amistat amb major distància social que els propis catalans.

Juntament amb els immigrants o nascuts a l'estranger, hi trobem una altre categoria que es caracteritza per un alt grau de *social mixing* que són els aturats (incrementen la distància social un 147% en referència als ocupats). Aquí hi intervé un efecte composicional donada l'àmplia heterogeneïtat del col·lectiu d'aturats. Però, en tot cas, és significatiu també del grau de cohesió social donat que els vincles d'amistat tendeixen a ser més transversals en els col·lectius socialment més vulnerables (aturats i immigrants).

La taula 26 presenta la distribució per categories sociò-econòmiques de les tres categories resultants (màxima homofília amb un 54% dels enquestats, moderada homofília amb un 31% i *social mixing* amb un 15%). Segons el criteri de classe social, són els directius (classe I) els més homofílics i endogàmics amb una taxa del 81%, seguits dels obrers qualificats amb una taxa del 75% i dels autònoms amb un 70%. En aquests casos, hi sembla intervenir la posició d'estatus professional com a font de semblança i afinitat que reproduceix una màxima proximitat amb l'amistat de confiança, força ben palesa en el cas de la classe directiva.

En l'altre extrem hi trobem als aturats amb un *social mixing* del 39% que és conseqüent amb la procedència interprofessional múltiple i diversa dels qui estan en atur. Però la classe social que més sobta per la seva apertura i permeabilitat és la petita burgesia amb un 21% de *social mixing* que ens indica també la transversalització de procedències des de diferents orígens que han confluït com a petits propietaris.

Segons els nivells de renda familiar, són els grups superiors de renda els més endogàmics (un 66%) enfront el grup de renda més pobre (43%) que tendeix a mantenir una major taxa de *social mixing* (26%). És un fet destacable donat que el seu tancament no és absolut ni predominant, mostrant-se com el grup de renda més permeable de tots els grups.

Taula 26.
Distància social en les relacions d'amistat (25-64 anys)
segons categories socio-econòmiques

	Màxima homofília (54%)	Moderada homofília (31%)	Social mixing (15%)	
Classe social de l'enquestat				TOTAL
I - Directius	81%	15%	4%	100
II - Professionals	63%	28%	9%	100
IVa - Petita burgesia	55%	25%	21%	100
IVb - Autònoms	70%	21%	9%	100
III-V - Classes intermèdies	57%	30%	13%	100
VI - Obrers qualificats	75%	22%	4%	100
VII - Obrers poc qualificats	53%	33%	14%	100
Aturats	19%	42%	39%	100
Inactius	47%	39%	14%	100
Ingressos familiars				TOTAL
< 15.000 €	43%	31%	26%	100
Entre 15.000-24.999 €	41%	42%	17%	100
Entre 25.000-34.999 €	54%	30%	16%	100
Entre 35.000-44.999 €	65%	29%	7%	100
> 45.000 €	66%	22%	12%	100

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Per últim, hem creuat els índex de proximitat i de distància segons dos tipus de mobilitat social: la mobilitat d'ingressos intra-generacional en el període 2008-2012 i la mobilitat inter-generacional de classe entre pares i fills. En tots dos tipus de mobilitat és l'experiència de descens social o d'ingressos la que mostra el màxim *social mixing* o distància amb les seves amistats de confiança (un 23%). En el cas de la mobilitat entre pares i fills, el descens de classe presenta l'homofília més baixa de totes (42%) i a obrir-se a adoptar amics de confiança més distants i no tan afins a l'ego.

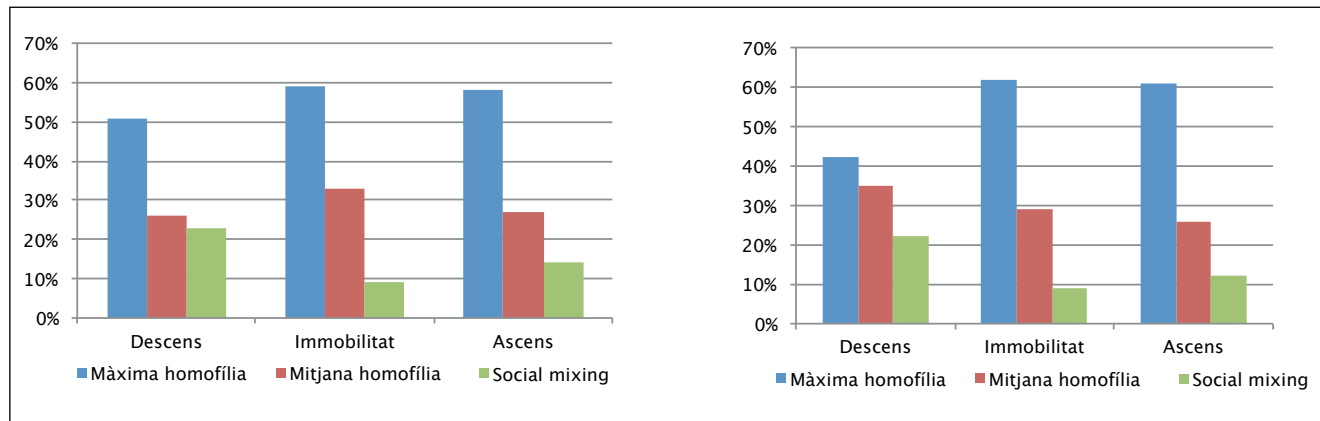
Per tant, el descens inter-generacional inclina als enquestats a incrementar el *bridging* amb amistats principals més plurals i distants cosa que no succeeix ni amb la immobilitat o herència ni amb l'ascens. És significatiu que, tant en la mobilitat d'ingressos com en la mobilitat inter-generacional, la pauta majoritària de proximitat i homofília sigui tan similar. En una situació d'immobilitat o d'herència social, els enquestats tendeixen a adoptar com a amics de confiança als afins i molt semblants, mostrant un pauta de reproducció social on s'acomoden.

També succeeix el mateix en els casos d'ascens social, amb un 61% dels enquestats que han viscut l'ascens mantenint una màxima homofília i tan sols un 12% que manifesta *social mixing*. Resulta una pauta esperable donat que la sociologia de la mobilitat social sempre ha determinat que les persones que han ascendit de classe en relació al pare, tendeixen a orientar-se més cap a la classe d'arribada on han escalat i desentendre's de la classe d'origen d'on provenen. Tant l'herència o immobilitat social com l'ascens serien les situacions típiques de *bonding* on les persones s'enclaustran per criteris de semblança i màxima afinitat.

Gràfic 53. Percentatges de distància social per tipus de mobilitat social (25-64 anys)

Mobilitat d'ingressos 2008-2012

Mobilitat pares-fills

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Ara bé, recordem que hem analitzat l'homofília amb el criteri estricte i reductor de limitar-la a l'amic principal. En altres estudis i articles podríem analitzar les tres amistats principals per eixamplar l'abast de l'anàlisi. En tot cas, ara hem pogut desbrossar un camp poc conegut però molt quotidià en les nostres vides. Descobrir més mixtura social entre aturats, immigrants i persones de baixos ingressos també és indicatiu d'una societat amb relacions d'amistat que no són absolutament homofíliques o endogàmiques i d'un descensor social prou transversal com per generar relacions mixtes, interclassistes i mestisses. I això, és una bona notícia per entendre la cohesió en l'adversitat com la contra-cara del descensor social que hem analitzat al llarg d'aquesta recerca.

Annex

Índex de distància social entre amics

L'indicador ha estat construït en diverses etapes en base a cinc variables d'ego, l'amic 1, l'amic 2 i l'amic 3: sexe, edat, nivell educatiu, activitat laboral i lloc de naixement.

Cada variable és quantificada amb una puntuació dins de l'interval (0-1) per tal d'assegurar que en mesurar la distància social cap de les variables té més pes que les altres a l'índex construït. Hem assignat una puntuació a cada variable amb els següents criteris:

- En sexe, quantifiquem els homes com a 0 i les dones com a 1,
- En activitat laboral, els ocupats es quantifiquen com a 0, la inactivitat com a 0,75 i l'atur com a 1,
- En nivell educatiu, els criteris són: nivells universitaris (1), secundaris (0,70), FP (0,55), estudis bàsics (0,30) i inferiors a bàsics (0),
- En edat, els intervals s'han calculat per l'absolut de la diferència d'edats entre ego i amic dividit pel màxim de l'edat de l'amic o d'ego (la que sigui més alta).

Totes aquestes variables i criteris ens ajuden a crear un vector de característiques d'ego i dels qui assenyala com els seus tres principals amics. A partir d'elles calculem la distància de Hemming aplicada

Índex de distància social entre amics (cont.)

a seqüències amb una matriu de costos que quantifica la distància entre categories i entre cadascuna de les variables.

L'índex és el sumatori dels valors per cada variable segons la quantificació exposada ara mateix. La puntuació mínima és 0 i la màxima 5. Finalment, l'hem re-escalat per fer-la més intuïtiva de manera que vagi del 0 al 10. L'índex final es la desviació estandarditzada de la mitjana de les distàncies de cada un dels amics a l'ego. Això ens permet tenir en compte tant la distància social entre ego i amics com l'heterogeneïtat de distàncies entre els amics.

Taula 27.
Estadístics de la regressió logística sobre l'homofília i distància social

PREDICTORS	VARIABLE DEPENDENT		
	HOMOFÍLIA		
	OR	CI	p
(Intercept)	2.22	1.24-3.99	0.008
sexeDona	1.19	1.03-1.38	0.017
Edat	1.01	1.00-1.01	0.059
estudisEgoBàsics	1.44	0.91-2.28	0.122
estudisEgoSecundaris	1.68	1.05-2.70	0.032
estudisEgoFP	1.71	1.06-2.76	0.027
estudisEgoUniversitaris	1.60	1.01-2.53	0.046
castellaNo	0.86	0.74-0.99	0.042
llocNaixementEspanya	1.47	1.20-1.80	< 0.001
llocNaixementAltres països	2.35	1.80-3.08	< 0.001
sitActAturat	2.47	1.88-3.25	< 0.001
sitActInactiu	1.20	0.98-1.48	0.075
Observacions	1499		
Pseudo-R2	R ² CS = 0.235		
	R ² N = 0.363		

Font: elaboració pròpia amb dades del PaD 2012

Conclusions

Nou context macro-social que redibuixa l'ascensor social

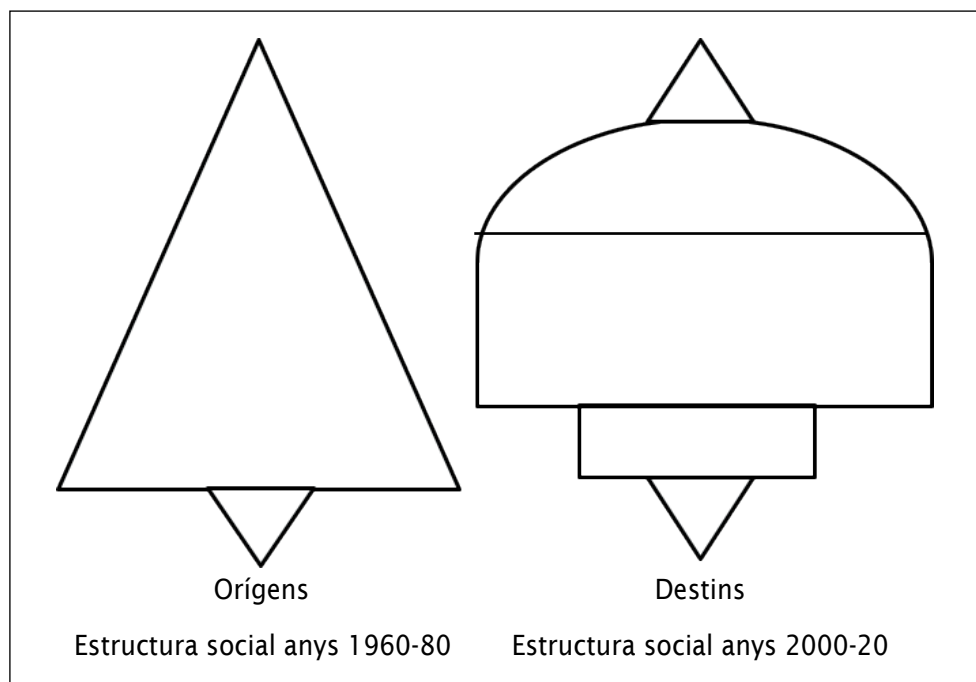
L'ascensor social ha servit durant els darrers 50 anys com a metàfora dels temps de prosperitat i creixement quan els Estats eren plenament sobirans de les seves polítiques monetàries i econòmiques sense estar subjectes a límits de dèficit públic. És un llarg període que a Espanya i a Catalunya parteix des del *desarrollisme* franquista iniciat al 1958, quan es posa fi a l'autarquia i comencen les reformes que permeten adaptar l'economia espanyola a un capitalisme industrial basat en la mà d'obra poc qualificada. El *desarrollisme* més intens dels anys 60 i primers anys 70 van propiciar grans canvis socials, migratoris i culturals en una naixent societat de consum que va acabar per consolidar un ampli sector de classes mitjanes. Després de la crisi econòmica i política de 1975, que coincideix amb la mort de Franco i la transició democràtica, arrela un capitalisme posfordista basat en la desindustrialització i la terciarització de l'economia que va tenir com a moment culminant tota la dècada dels anys 90 fins l'any 2000.

A partir del 2000, la globalització econòmica i l'entrada en el sistema de l'euro, implica la cessió de sobirania per part dels Estats a expenses dels mercats i d'organismes supra-nacionals com el Banc Central Europeu. És quan s'inicia una nova fase en la qual el capitalisme financer i els mercats especulatius s'imposen a l'economia productiva clàssica. Tot i la mutació de l'economia productiva sota l'especialització flexible i la precarització dels drets laborals, aquests canvis dràstics de flexibilització no faciliten al capital unes taxes de rendibilitat comparables a les dels mercats financers que passen a convertir-se en el nou cor i cervell articulador de tot el sistema econòmic (Piketty, 2014).

En aquest breu repàs dels quasi 50 anys entre 1960-2008, l'ascensor social ha funcionat amb l'encadenament de més onades de creixement que de recessions, permetent que els Estats poguessin redistribuir i aplicar polítiques keynesianes en economies nacionals poc globalitzades fins els anys 90. La superació del mercat nacional, l'erosió de la sobirania dels Estats-nació i la pèrdua d'una fiscalitat progressiva davant la volatilitat dels capitals són factors determinants per entendre el nou context on opera el que popularment coneixem com a ascensor social.

Juntament amb aquests factors polítics i institucionals, cal tenir en compte que bona part dels nostres enquestats d'avui tenien pares que van viure el *desarrollisme* i la societat industrial fordista. Són generacions de pares que van formar part de l'estructura social que es correspon amb la figura piramidal de l'esquerra. Un model de societat industrial que ha deixat d'existir, diluint-se tota la seva lògica de seguretat, benestar i prosperitat progressius. En els estudis de mobilitat social inter-generacional no fem sinó comparar aquesta estructura piramidal dels progenitors amb l'altre figura de la dreta, l'estructura social dels destins de classe dels seus fills. Són dos macro-estructures molt diferents entre sí: el model dual i vulnerabilitzador dels fills amb jerarquies d'estatus i d'inseguretat no és pas el model vertical típic de classes socials dels pares.

Figura 3.
La mobilitat social inter-generacional entre estructures socials

Font: elaboració pròpia

Per tant, la metodologia seguida fins ara per a mesurar la mobilitat social inter-generacional està abocada a ser més innovadora i per això, cal instruments d'enquesta específics que capturin millors les condicions de vida i de classe social de les distintes generacions dels pares i les mares. A mida que les dones s'han anat incorporant al mercat de treball, cal també tenir-les en compte en els criteris de comparabilitat inter-generacionals.

Pel que respecta a la mobilitat de trajectòria, aquesta recerca ha deixat ben descrita i identificada quin ha estat l'ascens i el descens social a causa de la crisi. No només hem cartografiat les trajectòries socials entre 2008-2012 en termes de desigualtat, capturant quins col·lectius l'han experimentat, sinó que també les hem relacionat amb les xarxes de confiança i amb l'homofília, completant una nova radiografia de l'impacte social de la crisi que esperem sigui il·lustrativa i obri nous debats públics. Per estimular el debat, llencem a continuació alguna de les propostes d'intervenció i d'enfocament que poden orientar les polítiques públiques i de govern.

Introduir polítiques redistributives contra les desigualtats

Contra l'atur, l'empobriment i la devaluació social injusta, cal respondre amb una combinació de polítiques redistributives (per actuar sobre els efectes) acompanyades de polítiques redistributives (per actuar sobre les causes estructurals i prevenir la reproducció de les desigualtats). Aquest segon enfocament és el paradigma de la redistribució que ha estat proposat pel professor de Yale, Jakob Hacker (2014; 2012). La redistribució defensa una nova funció de l'Estat com a instrument preventiu de les desigualtats socials per tal que la posterior despesa social i redistributiva sigui menor.

La resposta davant les desigualtats que han generat els mercats desbocats i desregulats no pot reduir-se a les polítiques redistributives i paliatives *ex post* que fan uns Estats del Benestar pensats per a la societat industrial que ja no existeix. Cal incidir abans en les causes estructurals i de mercat que generen desigualtat des d'un paper més actiu i preventiu per part de l'Estat. Alhora,

implica repensar les estructures i burocràcies del benestar que van ser concebudes en temps d'estabilitat homogènia de la societat industrial però que no s'ajusten als nous riscos i canvis familiars, socials i laborals del post-patriarcat i de la globalització, tal i com recull la taula 28.

Taula 28.

Gestió pública de necessitats socials tradicionals i emergents

Estats del Benestar organitzats per assistir a grans col·lectius		Noves necessitats i ruptures del cycle vital	
<ul style="list-style-type: none"> — Localisme i fixació residencial — Categories previsibles d'usuaris — Biografies familiars estables centrades en els salaris dels homes (patriarcat) 		<ul style="list-style-type: none"> — Mobilitat geogràfica i migratòria — Categories socials difuminades i en fluxos — Trajectòries individuals amb ruptures, riscos vulnerables i noves llars monoparentals (post-patriarcat) 	
Riscos universals i emergents			
PROBLEMES TRADICIONALS	SISTEMES I BUROCRÀCIES TRADICIONALS	NOUS RISCOS SOCIALS	LÒGICA REGULATIVA ACTUAL
— Atur	Prestacions públiques i intermediació mixta	— Atur llarga durada — Atur d'exclusió	— Activació — Innovació social
— Analfabetisme i formació	Sistema educatiu	— Desqualificació — Fracàs escolar jove	— Formació d'adults — Garantia juvenil
— Empobriment	Serveis socials locals, Església i tercer sector	— Precarietat salarial — Desnonaments — Pobresa energètica — Pobresa infantil — Exclusió i barris en crisi	— Salari mínim — Lloguer social — Tarifa social — Tercer sector — Plans comunitaris
— Malaltia i/o invalidesa	Sanitat universal i mútues privades	— Dependència — Discapacitats — Atenció addiccions	— Serveis de cura — Tercer sector — Tercer sector
— Envel·liment i viduïtat	Pensions cotitzades SS i plans privats	— Llistes d'espera — Pensions de pobresa	— Hospitals públics — Tercer sector
Riscos de trajectòria vital			
Distribuïts de forma desigual al llarg de la vida. Cal polítiques integrades de cycle vital que donin una resposta més personalitzada i menys burocràtica a les necessitats de cada etapa vital. Des de la infància fins l'envelliment digne. Cal introduir l'historial d'ajut social com a eina dinàmica de gestió dels serveis socials i de responsabilització mútua. Cal potenciar la innovació social que ofereix noves solucions contra l'exclusió.			
Riscos de transmissió inter-generacional			
L'Estat del Benestar ha de redistribuir les oportunitats vitals i reduir l'herència social de la pobresa. La desigualtat vital d'una generació és la desigualtat d'oportunitats de la següent generació. Cal maximitzar l'impacte redistributiu de les transferències socials per reduir la taxa de pobresa (una eficàcia a Catalunya del 26% si exclouem les pensions quan la mitjana de la UE-27 és del 37% o a França és del 45%). Cal prioritzar accions integrals en els barris en crisi a més d'una renda garantida per a famílies amb menors.			

Els esquemes del benestar no només han de donar resposta a necessitats vitals tradicionals, també han de respondre a nous riscos de la trajectòria vital i a una reproducció inter-generacional de la desigualtat més endurida i tancada entre les capes populars. Per tant, es necessita més que mai, unes polítiques de benestar que segueixin el paradigma de la inversió social anticipativa (Morel, 2012; Esping-Andersen, 2010). Aquest nou enfocament defensa centrar-se no tant en la reparació paliativa sinó, sobre tot, en la preparació i apoderament anticipatiu (*preparing rather than repairing*), invertint en educació i en benestar de la infància per tal de garantir major igualtat de partida (*a good start*). Implica dissenyar i orientar el sistema educatiu i els serveis socials no pas per gestionar o administrar la desigualtat o la pobresa existent sinó per apoderar, desenvolupar capacitats i actuar de forma integral i comunitària, prevenint la seva reproducció entre famílies i generacions.

En suma, l'estratègia anticipativa i predistributiva té com a objectiu reduir les desigualtats socials d'origen i potenciar la fluïdesa social (*social openness*) oferint un marc real d'igualtat d'oportunitats. Els models institucionals de benestar han de garantir protecció social i també lluitar contra l'herència social. Aquest és el repte pendent al que responen la predistribució i la inversió social anticipativa. Una recent iniciativa del Consell d'Europa defensa impulsar el *mix* de polítiques que lluiten contra l'herència social i la transmissió inter-generacional de la pobresa (Nunn, 2012). Condensen i sumen multitud d'intervencions que impacten d'una manera directa i automàtica per igualar les oportunitats vitals i les condicions de partida. Inclouen accions que ha de ser integrades, coherents i transversals, pensades en clau comunitària i en clau de cicle vital:

- les **polítiques d'infància de pobresa zero**, d'escolarització 0-6 anys gratuïta i universal, d'accés igualitari al lleure i potenciació de la participació familiar en ciutats educadores i inclusives,
- les **polítiques de suport a les famílies** i la criança dels fills, amb permisos de criança més llargs, rendes garantides per a famílies pobres amb menors a càrrec, contractes família-escola de mútua responsabilitat i activació laboral de progenitors aturats,
- les **polítiques educatives** que garanteixen igualtat d'oportunitats en totes les etapes acadèmiques, amb ofertes de FP superior i de batxillerats gratuïts, amb beques i mentories d'acompanyament pels alumnes més desafavorits i amb escoles interclassistes (*social mixing*) sense segregacions per origen social, gènere, discapacitat, color de la pell o per rendiment acadèmic (*streaming*),
- les **polítiques de mercat de treball** que afavoreixen un salari mínim més elevat, condicions contractuals dignes, requalificació i formació al llarg de la vida, segones oportunitats, incentius a l'emprenedoria i no penalització del treball autònom,
- les **polítiques d'habitatge i urbanisme** per promoure habitatge social, espais públics integradors que cohesionin en diversitat i amb una oferta de serveis públics de qualitat ben distribuïda en el territori,
- i les **polítiques d'inclusió social** amb cobertura de necessitats bàsiques, activació de segones oportunitats i prestacions per a famílies endeutades, classes mitjanes necessitades i minories socialment vulnerables.

El desenvolupament coherent i coordinat d'aquest *mix* de polítiques de cohesió i benestar social impliquen canvis en l'administració pública i noves formes de gestió transversal als diferents departaments dels governs. L'assumpció de polítiques integrals i de cicle vital s'està imposant en els països europeus com l'enfocament modern de les polítiques públiques per tal de donar resposta a les necessitats de la infància, la joventut, l'adulthood i l'ancianitat. Són esquemes i enfocaments on la lluita contra la desigualtat d'oportunitats i contra els riscos de vulnerabilitat social guien les millors pràctiques. En el seu rerefons són polítiques de mobilitat social i de justícia social que disminueixen les desigualtats de partida i multipliquen les oportunitats de prosperar i contribuir amb una major productivitat.

Més enllà d'aquest *mix* de polítiques de cohesió i benestar, el paradigma de la redistribució que proposa Jakob Hacker suposa una revisió profunda de la funció reguladora dels Estats, tal i com exemplifiquem en la taula 29. Defensa àmplies reformes del mercat econòmic i del mercat de treball que fomentin en sí mateixes una distribució més equitativa de resultats per enfortir una democràcia de classes mitjanes. Si la distribució a priori del poder econòmic i de mercat es fa de manera més justa i equitativa, la necessitat de redistribució *ex-post* es redueix, generant des del principi, més ocupació, prosperitat, cohesió social i eficiència (Hacker, 2014; 2012).

Taula 29.
Mesures redistributives i impactes positius pel benestar

Mesures	Impactes positius
Mercats competitius i eficients <ul style="list-style-type: none"> • Neutralitzar elits extractives de rendes • Sectors estratègics ben regulats • Aliances empresarials col·laboratives • Mercat hipotecari garantista • Desregular sectors protegits dels serveis tradicionals • Suport a l'economia social i local 	<i>Competitivitat no extractiva. L'augment de la bretxa de desigualtat es produeix per l'extracció de rendes en mercats protegits i sense competència real. Cal un entorn sense elits extractives, amb més aliances inter-empresarials, teixit local i cooperatiu i serveis competitius per fer créixer la renda disponible, la productivitat i l'ocupació.</i>
Mercat públic transparent <ul style="list-style-type: none"> • Discriminació positiva segons clàusules socials en la contractació pública • Transparència i fiscalització oberta d'obra pública i subministraments • Reforç de la innovació pública • Selecció meritocràtica d'alts càrrecs 	<i>La despesa de consum de les administracions públiques a Catalunya (32.708 M€) és el 16% del PIB. Les clàusules socials de contractació forçarien canvis amb efectes multiplicadors en les empreses i teixit productiu. Mercats públics transparents i lliures de corrupció amb bons gestors.</i>
Fiscalitat justa <ul style="list-style-type: none"> • Fiscalitat progressiva sense exempcions • Gravar les grans fortunes i grans empreses contribuents • Facilitats fiscals pel treball autònom, emprenedors i petita empresa • Fiscalitat singular per certs sectors • Lluita contra el frau i gran frau fiscal 	<i>Cal un sistema fiscal progressiu i equitatiu que faci aflorar l'economia submergida (18.000 M2) i elimini el frau fiscal i les exempcions per grans contribuents. Una fiscalitat amb discriminació positiva pel medi ambient, R+D, sector cultural i economia social que no penalitzi els emprenedors, autònoms i petita empresa.</i>
Relacions laborals per la inclusió social <ul style="list-style-type: none"> • Simplificació de contractes temporals • Elevació del salari mínim • Model centralitzat de negociació col·lectiva • Models de cogestió en l'empresa • Inspecció laboral efectiva • Integració de polítiques actives i de serveis socials per aturats 	<i>Reforç dels drets laborals, salaris decents i aposta per activar el capital humà i la productivitat de tots els actius. Cal revertir el dualisme del mercat laboral, simplificant les modalitats de contractació. Cal un gran acord social per un model de negociació col·lectiva adient per a un país petit amb canvis innovadors de cogestió i flexi-seguretat ara impensables.</i>
Igualtat de gènere i polítiques del temps <ul style="list-style-type: none"> • Paritat salarial homes-dones • Reforma horària i conciliació • Creació de serveis de cura i atenció • Lluita contra el sexisme masclista 	<i>La igualtat de gènere genera més eficàcia, cohesió i benestar. Cal superar els problemes de conciliació i apostar per major inversió social pública en favor de les famílies i les dones.</i>

Font: Elaboració pròpia

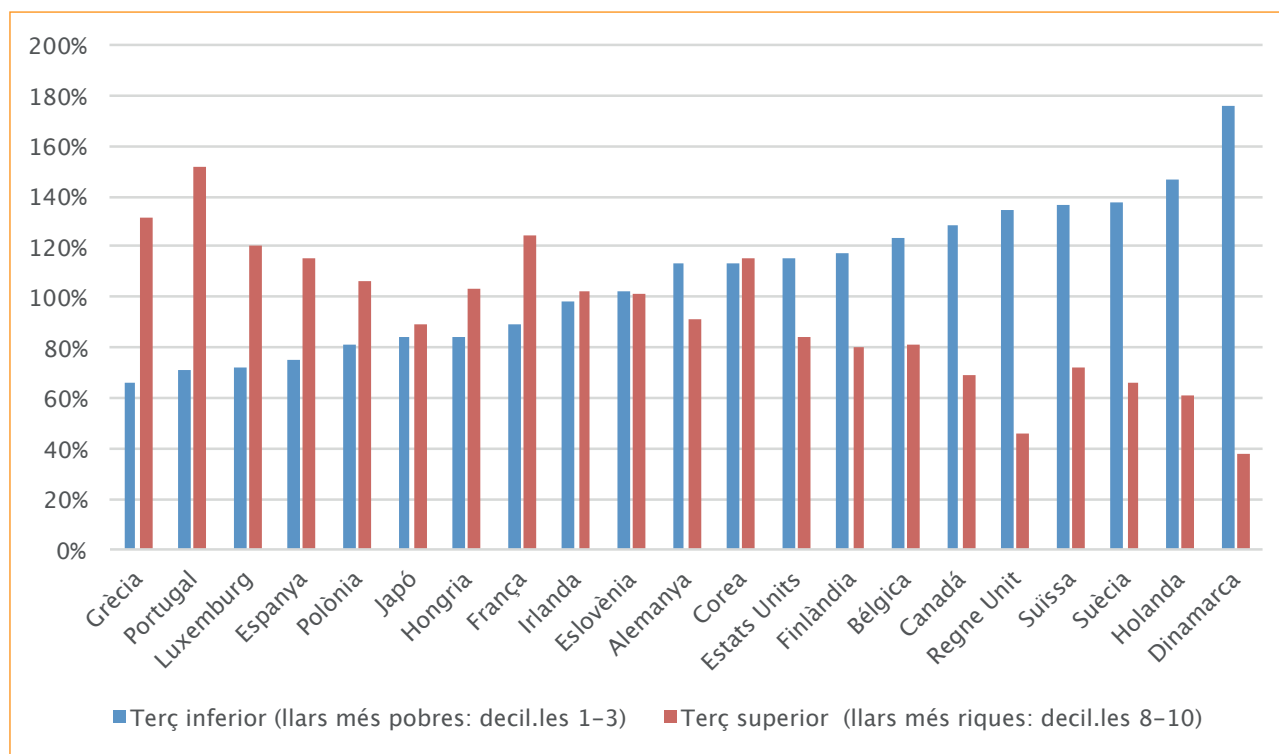
Per tant, les mesures predistributives que podem imaginar permetrien alliberar actius, reduir preus, millorar serveis i crear ocupació de qualitat. Les interaccions entre els àmbits que hem exemplificat són multiplicatives i s'orienten a reduir les desigualtats *ex ante*, és a dir, abans que l'Estat i els governs hagin de redistribuir. Recordem que introduir una lògica predistributiva no implica abandonar la política redistributiva clàssica sinó fer-la més eficient i realment redistributiva alhora que la complementa i preconditiona. Si els agents civils i polítics són capaços de consensuar un *mix* combinat de predistribució i redistribució, quedaria més reforçada i garantida la pauta catalana de fluïdesa i ascens social per l'educació que hem constatat a les nostres recerques (Martínez-Celorio i Marín, 2010, 2011 i 2012).

Combinar predistribució i polítiques redistributives més justes

A part d'introduir un potent paquet de mesures predistributives contra la desigualtat, cal combinar-les amb unes polítiques redistributives que siguin més justes i eficaces en reduir la pobresa donat que no ho són prou. Les inèrcies i disfuncions característiques del model espanyol de benestar, que convé superar i no reproduir, han rebut una dura crítica per part de l'OCDE (2014). L'informe *Society at a glance 2014* dedica un capítol per a Espanya on critica la mala preparació del sistema de protecció social per respondre amb eficàcia i equitat als efectes de l'atur, l'empobriment i l'augment de les desigualtats.

Gràfic 54.

Transferència distributiva rebuda pel terç inferior i superior de renda. En percentatge sobre la mitjana total (2010)

Font: Martínez-Celorio (2015)

Pensionistes i altres classes passives han estat millor protegits com a conseqüència del model contributiu de seguretat social lligat a l'ocupació. Però les llars més pobres i de baix nivell de qualificació i cotització prèvia a la crisi són les més castigades i desprotegides. Entre 2017 i 2010 han perdut un 30% de la seva renda mentre que la mitjana de pèrdua de renda de les llars més pobres a l'OCDE ha estat d'un 2% (OCDE, 2014). És un altre efecte del feble i fràgil universalisme del model espanyol, agreujat per les retallades en serveis socials i en polítiques actives d'ocupació.

L'informe destaca com les transferències distributives en Espanya beneficien més al terç superior de renda que al terç poblacional més pobre amb un diferencial de 35 punts, tal i com recull el gràfic. Podem comprovar com, fins i tot, països amb model liberal de benestar com Estats Units o Regne Unit tenen un esquema distributiu més equitatiu que el nostre per no parlar de Suècia, Holanda o Dinamarca on el terç inferior de renda en resulta el més beneficiat per l'Estat del Benestar.

No sempre els models de benestar són progressius pels sectors més pobres (Korpi i Palme, 1998). La poca capacitat redistributiva del model espanyol depèn tant del disseny del sistema de seguretat social com del model flexible i precari de mercat de treball. El model espanyol de seguretat social és menys progressiu per la forta dualització del mercat de treball entre *insiders* i *outsiders* que beneficia les trajectòries laborals ininterrompudes i els grups més alts de cotització. A sobre, es produeix un efecte pervers: el terç inferior de menor renda dona menys suport a les polítiques redistributives i a l'expansió de l'universalisme de l'Estat del Benestar (Fernández-Albertos, 2012), justament per veure's menys beneficiats per un model que redistribueix poc i malament.

El model espanyol de benestar i ciutadania social és una «via intermèdia» entre el corporativisme bismarckià (sistema de seguretat social de caràcter contributiu) i l'universalisme de la tradició de Beveridge (salut, educació i pensions garantits) però amb una baixa i fragmentada protecció social. La insuficiència de prestacions queda compensada pel protagonisme forçat de les famílies i de les dones i per la funció assistencial del tercer sector amb o sense lucre. Des de la crisi i la gran recessió iniciada al 2008, s'ha enfortit el familisme com a lògica protectora del procés de descens social amb unitats familiars que han passat de subsistir amb un sol salari, a fer-ho amb prestacions d'atur, després amb els estalvis i, finalment pels casos més extrems, amb les pensions i rendes dels avis.

La funció de contenció que juga el familisme mediterrani explica l'absència o neutralització de la conflictivitat social i també explica la invisibilitat de l'empobriment que afecta a les classes mitjanes. Aquest familisme sobre-carregat compensa el feble universalisme del model heretat però alhora reforça, entre altres pautes socials, la desigualtat entre homes i dones.

L'universalisme del model espanyol queda molt curt i mal dotat amb prestacions modestes i mal planificades per un Estat central que legisla i acostuma a centrifugar l'aportació de despesa cap els governs autonòmics. És un model de benestar clarament insuficient amb fort protagonisme dels ajuntaments i d'un tercer sector de proximitat amb respostes més flexibles per atendre noves necessitats allà on no arriben ni el govern central ni els autonòmics.

Hi ha un ampli consens científic en torn el paper positiu que té una major despesa social en la reducció de les taxes de pobresa i en la producció d'igualtat (Moreno, 2014; Comissió Europea, 2010; Wilkinson, 2010). Ara bé, no tots els nivells similars de despesa social tenen la mateixa capacitat redistributiva i reductora del risc de pobresa. L'efectivitat redistributiva de la despesa social és variable en funció:

- a) de l'estructura productiva i socio-demogràfica: si la que tenen els països mediterranis la traspasséssim als països escandinaus, aquests tindrien una taxa més alta de pobresa i desigualtat com a nou punt de partida.
- b) del règim nacional de benestar: els països escandinaus i certs països de model continental (França i Bèlgica) tenen un alt nivell de despesa social i baixes taxes de pobresa. Catalunya, Espanya i Itàlia són el cas contrari.
- c) del com s'aplica la despesa: Irlanda i Grècia tenen un mateix nivell de despesa social (26% del PIB) però la primera té una capacitat reductora de la taxa de pobresa del 60% i Grècia només la redueix un 15%.

Com a país de model mediterrani, Catalunya es caracteritza per: a) mantenir un baix nivell de despesa social (22% del PIB de 2011) molt condicionat pel dèficit fiscal i l'asfíxia financera autonòmica, b) una estructura productiva amb sectors de mitjana-baixa qualificació molt turbulents que produeixen elevat atur en temps de crisi i c) uns programes socials conservadors de tipus paliatiu i de poca eficàcia redistributiva.

L'impacte redistributiu de l'actual model social català tan sols redueix un 25,8% la taxa de pobresa després de transferències (i excloses les pensions). Lluny de la mitjana europea i de països propers com França (la redueix un 47% i molt allunyada de Dinamarca (la redueix un 54%). Catalunya, Espanya i la resta de països mediterranis es situen en la franja més baixa d'eficàcia redistributiva amb països post-autoritaris com a Romania i Bulgària. El salt polític sobiranista De Catalunya que reclama una hisenda pròpia (amb 11.000 o 16.000 milions anuals que ara no es tenen) implicaria un efecte redistributiu immediat. Caldria, però, revisar el model de benestar que es podria construir amb aquests recursos addicionals tenint ben present la necessitat 'una redistribució més justa i eficient combinada amb polítiques predistributives que ataquin les arrels de la desigualtat.

Afavorir la igualtat és potenciar el creixement econòmic per això cal redistribuir per a poder créixer en el futur immediat. El recent informe de l'OCDE (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All* assenyalava que per cada punt de l'índex Gini que es redueixi, l'economia creix 0,8 punts percentuals en els següents cinc anys. A la inversa, l'augment de la desigualtat entre 1985-2005 en 2 punts de l'índex Gini va erosionar en 4,7 punts percentuals el posterior creixement entre 1990-2010.

Si apliquem aquest patró predictiu al cas de Catalunya que, com hem vist a l'inici d'aquest llibre, ha augmentat en 3,5 punts el seu índex Gini entre 2007-2014, ens preguntem: estem abocats a perdre 8,2 punts de creixement econòmic en els propers vint anys per haver incubat tanta desigualtat? La major desigualtat socio-econòmica i la consolidació del descens social com a nou paradigma és la pitjor herència que ens deixa la crisi, posant en evidència la feblesa de l'esquema de benestar que tenim. Esperem que aquesta recerca sociològica ajudi a esclarir i desbrossar nous camins que obrin nous horitzons i una nova agenda de govern que posi la lluita contra les desigualtats com a nucli rector de la política moderna.

Bibliografia

Ayala, L. i Sastre, M. (2002). «La medición de la movilidad de ingresos: enfoques e indicadores a Hacienda Pública Española» en *Revista de Economía Pública*, núm. 162, pp. 101-131.

Barcena, E. [i altres] (2004). «Dinámica de la pobreza a corto plazo en España y Reino Unido a través de los datos del Panel de Hogares Europeo» en *Estadística Española*, vol. 46, núm. 157, pp. 461-488.

BLYTH, M. (2014). *Austeridad. Historia de una idea peligrosa*. Barcelona, Editorial Crítica.

Bourdieu, P. (1985). «The Forms of Capital» en RICHADSON, JG (ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, pp.241-58

—, (1999). *La miseria del mundo*. Madrid, Akal.

Brindusa, A. i de la Rica, S. (2015). «The impact of the great recession on employment polarization in Spain» en *SERIEs-Journal of the Spanish Economic Association*, Volume 5, Issue 2, pp 143-171

Cachón, L. (1987) *¿Movilidad social o trayectorias de clase?*. Madrid, CIS.

Cáritas Española (2013). *VII Informe de la Realidad Social*. Madrid, Càritas.

Castel, R. (1995). *La metamorfosis de la cuestión social: una crónica del salariado*. Barcelona, Paidós.

Chauvel, L. (2006). *Les classes moyennes à la dérive*. París, Seuil.

Cingano, F. (2014). «Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth», *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163,

Colau, A. i Alemany, A. (2012). *Vidas hipotecadas*. Valls, Llectio.

Comissió Europea (2012a). *Employment and Social Developments in Europe 2011*. Brusel.les, DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities,

—, (2010). *Second Biennial Report on Social Services of General Interest*. Brusel.les, Commission Staff Working Document 1284

Corak, M. (ed.) (2004): *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press;

- Cucó Giner, J.** (1995). *La amistad. Perspectiva antropològica*. Barcelona, editorial Icaria-ICA
- CTESC** (2014). *Memòria socioeconòmica i laboral 2014*. Barcelona, Consell Econòmic i Social de Catalunya.
- Darendorf, R.** (1993). *El conflicto social moderno*. Barcelona, Biblioteca Mondadori.
- Durkheim** (1893) *La división del trabajo social*. Madrid, Akal (edición de 1987)
- Erikson, R. i Goldthorpe, J.H.** (1993). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford, Clarendon Press.
- Esping-Andersen, G.** (2010). *Los tres grandes retos del estado del bienestar*. Barcelona, Ariel Ciencia Política.
- EUROFOUND** (2011). *The social impact of the crisis*. Dublín, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- Fernández-Albertos, J. i Manzano, D.** (2012). *¿Quién apoya el Estado del Bienestar?*. Madrid, Fundación Alternativas.
- FOESSA** (2014). *Informe sobre exclusió i desenvolupament social a Catalunya. Resultats de l'Enquesta sobre Integració i Necessitats Socials*. Madrid, Fundación FOESSA-Cáritas.
- Fukuyama, F.** (1995) *Trust: the Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Fundación BBVA** (2006). *Capital social: confianza, redes y asociacionismo en 13 países*. Madrid, Unidad de Estudios de Opinión Pública
- GESOP** (2015). *Percepció de la situació econòmica*. Barcelona, GESOP.
- Goldthorpe, J.H.** (2010). *De la sociología. Números, narrativas e integración de la investigación y la teoría*. Madrid, CIS.
- Granovetter, M.** (1973) «The Strength of Weak Ties» en *American Journal of Sociology*, vol. 78, núm. 6., pp. 1360-1380
- Hacker, J.** (2014). «The free market fantasy» en policy-network.net
- , (2012) «The Institutional Foundations of Middle- Class Democracy» en *Policy Network's Progressive Governance Conference*. Oslo
- Knack, S. y Keefer, Philip** (1997). «Does Social Capital Have an Economic Pay Off? en Cross-Country Investigation» en *Quarterly Journal of Economics*, Vol 112, pp. 1251-88.
- Korpi, W. i Palme, J.** (1998). «The Paradox of Redistribution and Strategies of Quality: Welfare State Institutions, Inequality, and Poverty in the Western Countries» en *American Sociological Review*, núm 63 (5), pp. 661-687.
- Lazarsfeld, P. F. i Merton R.K.** (1954). «Friendship as a social process: A substantive and methodological analysis» en BERGER M.; ABEL T.; PAGE C.H (eds.), *Freedom and Control in Modern Society*, New York: Octagon Books, pp.18-66.

- Macionis, J.J. i Plummer, K.** (2001). *Sociología*. Londres, Prentice Hall.
- Martínez Celorrio, X. i Marín Saldo, A.** (2012). *Crisi, trajectòries socials i educació*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col·lecció Polítiques núm. 74.
- , (2012). «Orígens de classe, educació i mobilitat social. Ascens i descens social de les persones joves en el context de crisi» en *Enquesta a la Joventut de Catalunya 2012*. vol.2., pp. 267-314. Barcelona, Generalitat de Catalunya
- , (2011). *Educació i mobilitat social a Catalunya. Actualització amb dades del PaD-2009*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col·lecció Polítiques núm. 71, vol.2..
- , (2010). *Educació i mobilitat social a Catalunya*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, col·lecció Polítiques núm. 71, vol.1.
- Martínez Celorrio, X.** (2015). «Buena predistribución y mejor redistribución contra las desigualdades» en *ESADE, Índice de Confianza Social 2014*, pp. 110-119. Barcelona, ESADE.
- , (1992). «Marginalidad cautiva y pobreza despreciable: carreras de deculturación de jóvenes sin hogar» en *Revista Internacional de Sociología*, núm. 3, pp. 113-149.
- Maurin, E.** (2009), *La peur du déclassement. Une sociologie des recessions*. Paris, Seuil-La République des idées.
- Mingione, E.** (1991). *Las sociedades fragmentadas*. Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- Morel, N.; Palier, B. i Palme, J.** (eds). (2012) *Towards a social investment welfare state? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol, Policy Press.
- Moreno, L.** (2014) *La Europa asocial*. Barcelona, Península.
- Natali, L. i altres** (2014). *Trends in Child Well-being in EU Countries during the Great Recession: A crosscountry comparative perspective*. París, UNICEF
- Newman, K.** (1988), *Falling from Grace. The Experience of Downward Mobility in The American Middle Class*. New York, BasicBooks.
- Nunn, A.** (2012). *Fostering social mobility as a contribution to social cohesion*. Estrasburg, Council of Europe.
- Parreño, E.** (2015) «Crisi i salut mental: retrat d'una societat ferida» en *Crític*, dimarts 28 d'Abril de 2015.
- Paugam, S.** (2000). *Le salaire de la precariété. Les nouvelles formes de l'integration professionnelle*. PUF, Paris.
- Peugny, C.** (2009). *Le déclassement*, Paris, Grasset.
- PEW Research Center** (2012). *European Unity on the Rocks: Greeks and Germans at Polar Opposites*. Washington, Pew Global Attitudes Project.

Pfeffer, F., i altres (2013) «Wealth Disparities Before and After the Great Recession» en *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol 650: pp 98-123.

Piketty, Th. (2014). *El capital en el siglo XXI*. Mèxic, FCE.

Putnam, R. (1995). «Bowling Alone: America's Declining Social Capital» en *Journal of Democracy*, núm. 6, págs. 65-78.

OCDE (2015), *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. París, OCDE.

—, (2014). *Society at a glance 2014. The crisis and its aftermath*. París, OCDE.

—, (2011). *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. París, OCDE.

Oliver, J. i altres (2012). *Situació i perspectives de l'economia catalana. Informe semestral*. Barcelona, Catalunya Caixa, Servei d'Estudis.

Rosanvallon, P. (1995). *La nueva cuestión social*. Argentina, Manantial.

Sarasa, S. i Porcel, S. (2013) «L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya» en *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, núm. 56, pp.10-87.

Sennett, R. (2006). *La cultura del nuevo capitalismo*. Barcelona, Anagrama.

Stiglitz, J.E. (2012). *El precio de la desigualdad*. Madrid, Taurus.

Susman, P. i altres (1984) «Global disasters: a radical interpretation» en HEWIT, K. *Interpretations of calamity*. Boston:Allen ang Unwin.

Wacquant, L. (2007). *Los condenados de la ciudad*. Argentina, Siglo XXI.

Woolcock, M. (2000). *Social capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy*. Washington DC, World Bank Research Observer.